

Arkipäiväisistä katseilta suojatuiksi –

NILSIÄN EMÄSEURAKUNNAN ALUEEN
KIRKONKELLOT

Suomen historian pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
Kesäkuu 2006
Katja Lappalainen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Katja Lappalainen	
Työn nimi – Title Arkipäiväisistä katseilta suojaetuiksi – Nilsiäen emäseurakunnan alueen kirkonkellot	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro-gradu- tutkielma
Aika – Month and year Kesäkuu 2006	Sivumäärä – Number of pages 92
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Kirkonkelloja on tähän saakka tutkittu hyvin vähän. Ylipäänsä kirkollista esineistöä käsittelevä aiempi tutkimus on määrältään sen sijaan melko runsasta. Kirkolliset esineet ovat olleet etenkin taidehistorioitsijoiden kiinnostuksen kohteena. Tässä tutkimuksessa kirkonkelloja lähestytään aiemmasta kirkollista esineistöä käsittelevästä tutkimuksesta poiketen historiallisina ja kulttuurisina. Tutkimusta on näkökulmansa puolesta luonnehdittava kulttuurihistorialliseksi. Kellojen merkittävyyttä sekä kelloihin ja niiden soittoon liitettyjä merkityksiä tarkastelevalla tutkimuksella on myös selviä yhteyksiä uudempaan etnologiseen esinetutkimukseen.</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella kirkonkellojen merkittävyyttä sekä kelloihin ja niiden soittoon liitettyjä merkityksiä. Kellojen merkittävyyttä sekä niihin liitettyjä merkityksiä on tutkimuksessa avattu tarkastelemalla sitä, millaista peliä seurakuntalaiset ovat kellojensa kanssa kulloinkin pelanneet; kuinka kellot on hankittu, kuinka niitä on käytetty ja kuinka niistä on puhuttu, tai ennemminkin tarinoitu. Kellojen merkittävyyden ja niihin liitettyjen merkitysten avaamisen on katsottu edellyttävän aiheen ilmiökeskeistä tarkastelutapaa.</p> <p>Ajallisesti tutkimuksessa liikutaan ajanjaksolla, joka ulottuu 1700-luvun loppupuolelta vuosituhannen vaihteeseen saakka, ja alueellisesti entisen Nilsiäen emäseurakunnan alueella. Vaikka tutkimuksessa liikutaankin pääosin paikallisella tasolla, on siinä huomioitu myös ne laajemmat, lähinnä valtion ja kirkon määrittelemät puitteet, joissa seurakunnat ovat kulloinkin toimineet kelloja hankkiessaan ja niitä käyttäessään.</p> <p>Tutkimuksessa käytetty lähdemateriaali osoittaa, että seurakuntalaisten suhde kelloihinsa oli erityisen läheinen tutkittavan ajanjakson alkupuolella, 1700- ja 1800-luvuilla. Kellojen aiemman merkittävyyden taustalla ovat nähtävissä muun muassa kellojen hankinnan luonne koko paikallisyhteisöä koskevana ja hyvin konkreettisesti koettuna tapahtumana sekä kellojen soittoon liittyneet arkipäiväiset ja käytännölliset merkitykset. Edelleen tutkimuksen lähdemateriaali osoittaa, että 1800- ja 1900-lukujen vaihteen jälkeen kellot ovat monella tapaa liukuneet seurakuntalaisten arjen ulkopuolelle ja käyneet seurakuntalaisille huomattavasti aiempaa etäisemmiksi.</p>	
Asiasanat – Keywords kirkolliset esineet, kirkonkellot, merkitykset, kulttuurihistoria, Nilsiä, Pohjois-Savo	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Aluksi.....	1
1.2. Kirkonkelloja käsittelevä aiempi tutkimus	2
1.3 Tutkimustehtävä ja tutkimuksen eteneminen.	5
1.4. Kansatieteilijöiden ja taidehistorioitsijoiden omimmalla alueella, kulttuurihistorian näkökulmasta	9
1.5. Lähteet	12
2. PAIKALLISEN KELLOJEN KÄYTÖN YLIPAIKALLINEN OHJAUS	18
2.1. Pyhästä esineestä merkinantovälineeksi – Katolilainen ja luterilainen näkemys kellojen käytöstä.....	18
2.2. Kirkonkellot kirkkolainsäädännössä.....	19
2.3. Kirkonkellot kirkkokäsikirjoissa ja jumalanpalveluksen oppaissa.....	23
2.4. Kuopion tuomiokapitulin vuoden 1945 kellojen käyttöä koskeva ohjesääntö	27
2.5. Kirkonkellot piispantarkastusten pöytäkirjoissa.....	29
3. KIRKONKELLOJEN HANKINTA	32
3.1. Nilsin emäseurakunnan alueen kirkonkellot.....	32
3.2. Kyllä kirkkoon kello, tai parikin, tarvitaan – Kellohankintojen ajoittuminen	39
3.3. Pitäjän miehiltä luottamusmiehille – Kellohankintoja koskeva päätöksenteko	44
3.4. Välittömästi ja välillisesti – Kellohankintojen kustantaminen	52

4. KIRKONKELLOJEN SOITTO	58
4.1. Käsipelistä kelloautomaatiikkaan – Kellojen soittajat.....	58
4.2. Pyhänä ja poikkeuksellisissa tilanteissa, käytännöllisesti – Kuopion hiippakunnan alueella 1940-luvulla käytössä olleet soitot	60
4.3. Pyhänä ja poikkeuksellisissa tilanteissa, perinteikkäästi – Tutkimusalueella nykyisin käytössä olevat soitot	66
5. KANSANPERINTEEN KIRKONKELLOT	69
5.1. Tarinat tutkimuskohteena ja lähteenä	69
5.2. Paennut piru ja kadonneet kellot – Tarinoiden muuttuvat merkitykset.....	70
6. ARKIPÄIVÄISISTÄ KATSEILTA SUOJATUIKSI – NILSIÄN EMÄSEURAKUNNAN ALUEEN KIRKONKELLOT	77
7. LÄHTEET.....	83

1. JOHDANTO

1.1. Aluksi

Nyt käsissäsi pitämän tutkielman ensimmäiset askeleet on otettu kesäisinä päivinä vuosien 2001, 2002 ja 2004 aikana suorittaessani kulttuurihistoriallisesti merkittävän kirkollisen esineistön inventointia Nilsiä, Iisalmen sekä Joensuun rovastikuntiin kuuluvissa seurakunnissa. Inventointityön edetessä ja tiedon ja kokemuksen karttuessa kasvoi myös kiinnostus kirkollisia esineitä ja ylipäänsä seurakuntien historiaa kohtaan. Työn kartoittavan luonteen ja tiukkojen aikataulujen vuoksi tarkempi paneutuminen aihepiiriin oli tuolloin kuitenkin mahdotonta. Jossain vaiheessa syntyi päätös kirkollisen esineistön ja seurakuntien historian pariin palaamisesta pro gradu-tutkielmassani.

Inventointityön ehkä mieleenpainuvimpia hetkiä olivat kipuamiset kellotapuleihin ja kirkkojen kellotorneihin. Yleensä katseilta suojassa olevien kirkonkellojen kohtaaminen tapulien ja kellotornien hämärissä toi työhön aivan erityislaatuista tunnelmaa. Kellojen kohtaaminen pisti myös mietteleäksi. Millaisia ponnistuksia kellojen hankinta olikaan aikanaan mahtanut vaatia Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan köyhinä ja periferisinä pidetyissä seurakunnissa? Mikä oli kellojen merkitys seurakunnalle ja seurakuntalaisille, jotka olivat valmiita noihin ponnistuksiin? Jopa vuosisatoja vanhoilla kellovanhuksilla olisi varmaan paljon kerrottavaa, jos joku vain ryhtyisi kyselemään.

Kun sittemmin kävi vielä ilmi, että aiemmassa kirkollista esineistöä käsittelevässä tutkimuksessa oli kirkonkellon mentävä aukko, päätös nimenomaan kirkonkellojen valitsemisesta tutkimukseni kohteeksi syntyi helposti. Saatoin ryhtyä kyselemään ja laittaa kellot – muiden lähteiden avustuksella ja välityksellä – puhumaan.

1.2. Kirkonkelloja käsittelevä aiempi tutkimus

Ylipäänsä kirkollista esineistöä¹ käsittelevä aiempi tutkimus on määrältään melko runsasta. Kirkolliset esineet ovat olleet etenkin taidehistorioitsijoiden mielenkiinnon kohteina. Moninaisen kirkollisen esineistön joukosta kiinnostusta ovat herättäneet etenkin kirkkotaide² ja kirkkotekstiilit³.

Erityisesti kirkonkelloja käsittelevä aiempi tutkimus on sen sijaan määrältään hyvin vähäistä. Kotimaisista kelloja käsittelevistä tutkimuksista aihepiiriltään laajimpana on pidettävä Wiljo-Kustaa Kuulialan⁴ vuonna 1943 julkaistua tutkimusta ”*Kellot temppelin*”. Tutkimuksessa Kuuliala esittelee joitakin kellojen hankintaa liittyviä seikkoja, kellojen kylkiin valettuja tekstejä, kellojen soittoa sekä kelloihin liittyvää suullista perinnettä. Kuulialan tutkimus jää kuitenkin kaikkien edellä mainittujen teemojen osalta harmillisen pintapuoliseksi. Kelloja, niiden käyttöä ja niihin liittyvää suullista perinnettä käsitellään melko lailla kontekstistaan irrallisina. Kuulialan tutkimusta ei voi myöskään pitää tutkimusotteensa puolesta kovinkaan problemaattisena. Siinä todellakin vain esitellään edellä mainittuja teemoja. Tutkimuksen etuna on kuitenkin pidettävä sen toimimista erinomaisena yleisesityksenä kelloista, niiden käytöstä ja niihin liittyvästä suullisesta perinteestä.

Kotimaisiin kelloja käsitteleviin tutkimuksiin on luettava myös Åke Sandholmin käytännöllisen teologian alaan lukeutuvat, 1960-luvulla julkaistut tutkimukset ”*Klockarna i Finland på 1500- och 1600-talen*” sekä ”*Klockarämbetet i den svenska kyrkoprovinsen under medeltiden*”. Vaikka Sandholmin tutkimusten pääasiallinen tavoite onkin selvittää lukkarinammatissa tapahtuneita muutoksia,

¹ Kirkollisella esineellä tarkoitetaan tässä jumalanpalveluksissa ja muissa kirkollisissa toimituksissa käytettävää esinettä sekä kirkkorakennukseen tai sen sisustukseen kuuluvaa esinettä.

² Kirkkotaiteella tarkoitetaan kirkollisen tilan sisältämää kuvataidetta. Vähäkangas 1994, 11.

³ Kirkollisilla tekstiileillä eli paramenteilla tarkoitetaan jumalanpalveluksen viettoon, kirkon koristukseen tai pappien vaatetukseen liittyviä tekstiileitä, joilla on myös vertauskuvallinen merkitys. Priha 1991, 13.

⁴ Riihimäen kirkkoherrana pitkän päivätyön tehnyt Kuuliala oli koulutukseltaan teologian tohtori. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntien ja papiston matrikkeli 1953, 348.

käsitellään niissä jossain määrin myös lukkarin ammattiin olennaisena osana kuulunutta kellojen soittoa.

Muilta osin kelloja käsittelevä kotimainen tutkimuskirjallisuus on muutamien Heikki Hyvösen 1990-luvulla aiheesta kirjoittamien artikkeleiden varassa. Näissä artikkeleissa, joissa kellojen ohella käsitellään myös muuta kirkollista esineistöä, kelloja lähestytään puhtaan esineellisinä. Museovirastossa tutkijana työskennelleen Hyvösen tutkimuksia voikin luonnehtia kirkonkellojen ja muun kirkollisen esineistön perustutkimukseksi. Kellojen osalta Hyvösen huomio kohdistuu etenkin kelloihin valettuihin teksteihin sekä siihen, mistä ja kenen valamia kelloja Suomen seurakuntiin on kulloinkin hankittu.⁵

Kelloja käsittelevistä ulkomaisista tutkimuksista ehkä kaikkein ansiokkaampana pitäisin ruotsalaisen Nils-Arvid Bringéusin kansatieteen alaan lukeutuvaa, vuonna 1958 julkaistua tutkimusta ”*Klockringningsleden i Sverige*”. Bringéusin tutkimusta voi luonnehtia monografiaksi Ruotsissa keskiajalta 1950-luvulle saakka käytössä olleista soitoista. Omalle ajalleen tyypillisesti Bringéus on kiinnostunut etenkin soittojen muodoista, niiden levinnäisyyksistä sekä tehtävistä. Oman tutkimukseni kannalta merkittäviä huomioita Bringéus tekee sivutessaan tutkimuksessaan myös kellojen ja niiden soiton eri aikoina saamaa arvostusta sekä näihin liitettyjä merkityksiä. Kelloja käsittelevistä kotimaisista tutkimuksista poiketen Bringéusin tutkimusta on pidettävä lähestymistavaltaan myös huomattavan kontekstuaalisena. Tutkimuksen etuna omaa tutkimustani ajatellen on pidettävä myös sitä, että vaikka siinä päähuomio kohdistuu nimenomaan Ruotsissa käytössä olleisiin soittoihin, on siinä huomioitu myös Suomessa ja laajemminkin Pohjoismaissa kellojen soitossa tapahtuneet muutokset.

Kirkonkelloihin liittyvää suullista perinnettä, niin kutsuttuja kellotarinoita, Bringéus on käsitellyt 1990-luvulla julkaistussa tutkimuksessaan ”*Från klocksägen till kommunvapen*”. Tutkimuksessa Bringéus käsittelee tarkemmin yhtä kotipaikkakunnallaan Örskelljungassa tunnettua kellotarinaa sekä sitä, kuinka

⁵ Hyvönen 1997; Hyvönen 2000.

tuossa tarinassa puheena ollut kello on päätynyt Örkelljungan kunnan vaakunaan ja sitä myötä koko paikkakunnan symboliksi. Vaikka tuo Örkelljungassa kerrottu tarina ei sisältönsä puolesta vastaakaan täysin niitä tarinoita, joita tiedetään kerrotun Nilsian emäseurakunnan alueella, on Bringéusin tutkimus auttanut minua suurestikin näiden tarinoiden tulkinnassa.

Kirkonkelloja koskevaa perustutkimusta on tietenkin tuotettu myös eri aikoina suoritettujen kirkollisen esineistön inventointien yhteydessä. Kirkollisen esineistön inventointiin on luotu perinteitä 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Kirkollisen esineistön systemaattisen kartoituksen uranuurtajina on pidettävä Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisia retkikuntia.⁶ Yhdistyksen organisoimat dokumentointimatkat eivät nähtävästi kuitenkaan suuntautuneet Nilsian emäseurakunnan alueelle.

Uutta aikakautta kansallisessa kirkollisen esineistön dokumentoinnissa edustavat Museoviraston toimesta 1900-luvun loppupuolella suoritettut inventoinnit. Näiden inventointien tuloksia on myös julkaistu Museoviraston julkaisemassa kirjasarjassa ”*Suomen kirkot – Finlands kyrkor*”. Nilsian emäseurakunnan alueeseen kuuluneissa seurakunnissa kyseisiä inventointeja ei kuitenkaan ole suoritettu.

Nilsian emäseurakunnan alueeseen kuuluneiden seurakuntien esineistöä tiedetään kartoitetun Kuopion tuomiokapitulin kehotuksesta ja ohjeistuksella 1980-luvulla. Kyseisen kartoituksen suorittamisesta vastasivat pääsääntöisesti seurakuntien työntekijät.⁷ Se vuosituhanen vaihteessa suoritettu inventointityö, jossa itse olin osallisena, suoritettiin Kirkkohallituksen suosituksesta sekä ohjauksella. Inventoinnin tavoitteena oli aiemman kartoitustyön täydentäminen sekä aineiston saattaminen digitaaliseen muotoon.

⁶ Pirinen 1996, 14.

⁷ Tieto perustuu kirkollisen esineistön inventointeja kyseisissä seurakunnissa suorittaessani tekemiini havaintoihin.

1.3 Tutkimustehtävä ja tutkimuksen eteneminen.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tarkastella kirkonkellojen merkittävyyttä ja niihin liitettyjä merkityksiä. Kellojen merkittävyys ja niihin liitetyt merkitykset eivät kuitenkaan avaudu itsestään. Kellojen merkittävyyttä ja niihin liitettyjä merkityksiä on tässä tutkimuksessa avattu tarkastelemalla sitä, millaista peliä seurakuntalaiset ovat kellojensa kanssa pelanneet, kuinka kellot on hankittu, kuinka niitä on käytetty ja kuinka kelloista on puhuttu, tai ennemminkin tarinoitu. Tämä tarkastelun monitahoisuus on tehnyt työstä hyvin haasteellisen. Haaste on otettu vastaan, koska kellojen merkittävyyden ja niihin liitettyjen merkitysten avaamisen on katsottu edellyttävän aiheen ilmiökeskeistä tarkastelutapaa.

Alueellisesti tutkimuksessa liikutaan entisen Nilsiän emäseurakunnan alueella. Nilsiän emäseurakunnan alue käsittää nykyisiin Nilsiän, Varpaisjärven sekä Juankosken evankelis-luterilaisiin seurakuntiin kuuluvat alueet pois lukien Juankosken seurakuntaan vuonna 2003 liitettyyn Säyneisen seurakuntaan aiemmin kuuluneet alueet.⁸

Itsenäinen Nilsiän seurakunta muodostettiin aiemmin Kuopion ja Iisalmen seurakuntiin kuuluneista alueista vuonna 1816.⁹ Nilsiän emäseurakunta säilyi jakamattomana vuoteen 1899 saakka, jolloin se jaettiin kolmeen osaan: Pohjoisista osista muodostettuun Varpaisjärven seurakuntaan, eteläisistä osista muodostettuun Muuruveden seurakuntaan sekä jäljelle jääneistä osista muodostuneeseen Nilsiän seurakuntaan.¹⁰ Nilsiän seurakunnan alaisuuteen vuonna 1862 perustettu Juantehtaan ruukinseurakunta liitettiin tässä yhteydessä osaksi Muuruveden seurakuntaa. Vuonna 1923 ruukinseurakunta itsenäistyi Juankosken seurakunnaksi.¹¹ Toistaiseksi viimeisen kerran alueen

⁸ Edellä mainittujen ohella Nilsiän emäseurakunnan alueeseen on kuulunut myös joitakin pienempiä, nykyisiin Rautavaaran sekä Siilinjärven seurakuntiin kuuluneita alueita. Lintunen 2005, 138-140.

⁹ Kuopion emäseurakunnan alaisuuteen kuulunut rukoushuonekunta Nilsiästä oli muodostettu jo vuonna 1738 ja kappeliseurakunta vuonna 1769.

¹⁰ Komulainen 2002, 14-17.

¹¹ Forsberg 1992, 9.

seurakunnallisia oloja järjesteltiin vuonna 2003, kun Muuruveden ja Säyneisen seurakunnat liitettiin osaksi Juankosken seurakuntaa.

Useamman kuin yhden seurakunnan tarkasteluun on päädytty sen vuoksi, että ainoastaan yhden seurakunnan tarkastelu tuskin olisi ollut muun muassa tehtyjen kellohankintojen vähäisyydestä johtuen kovinkaan hedelmällistä. Useamman kuin yhden seurakunnan muodostamaa tutkimusaluetta on myös pidettävä varsin mielenkiintoisena tutkimuskohteena. Tutkimusalueeseen kuuluvista paikkakunnista Nilsiää, Varpaisjärveä sekä Muuruvettä voi luonnehtia elinkeino- sekä sosiaalijakaumansa puolesta keskenään hyvin samankaltaisiksi, maatalousvaltaisiksi paikkakunniksi.¹² Edellä mainittujen paikkakuntien vastapariksi tutkimuksessa asettuu sen sijaan pitkät teolliset perinteet omaava Juankoski.¹³

Tutkimuksen aikarajauksen ovat määrittäneet tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin tehdyt kellohankinnat. Näistä ensimmäinen tehtiin vuonna 1768 ja viimeisin vuonna 2005. Kellohankintojen sijoittuminen näinkin pitkälle aikajänteelle on sekin tehnyt työstä hyvin haasteellisen. Tutkimuksen aikarajauksesta päättäessäni olin myös tietoinen niistä ongelmista, joka alueen viimeisimmän kellohankinnan sijoittuminen nykyaikaan toisi tullessaan. Tästäkään huolimatta kellohankinnan pois rajaaminen ei tuntunut perustellulta.

Kellojen hankinnan osalta tutkimuksessa on lähemmin tarkasteltu ensinnäkin sitä, milloin ja minkälaisissa olosuhteissa kelloja on tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa hankittu. Erityistä huomiota tässä kohden on kiinnitetty siihen, kuinka kellohankinnat ajoittuvat suhteessa seurakuntien perustamisiin tai

¹² Vuonna 1901 Nilsin pitäjän 17320 asukkaasta 88,9% sai elantonsa maanviljelyksestä sekä sen sivuelinkeinoista, 7,6% teollisuudesta, 1% julkisesta virasta tai vapaasta ammatista ja 0,7% kaupasta. Loput 1,8% muodostuivat liikenteen, kalastuksen ja metsästyksen tms. parissa työskentelevistä. Haara 1978, 13. Sittemmin maa- ja metsätalouden ohella merkittäväksi työllistäjäksi edellä mainituilla paikkakunnilla ovat kohonneet palveluelinkeinot.

¹³ 1900-luvulle saakka teollisuus oli Nilsin pitäjän alueella keskittynyt Juankoskelle, jonne oli perustettu järvi- ja suomalmia jalostava rautaruukki (Juantehdas) vuonna 1746. Nykyisessä Juankosken kaupungissa merkittävimpiä työllistäjiä ovat graafisen kartongin valmistamiseen erikoistunut Stromsdal Oyj (entinen Juantehdas) sekä puunjalostusteollisuudessa käytettävän viiran valmistukseen erikoistunut Tamfelt Oyj.

seurakunnallisena pidettävän toiminnan¹⁴ alkamisiin paikkakunnilla sekä paikkakuntien ensimmäisten kirkkorakennusten rakentamisiin. Niin ikään huomiota on kiinnitetty siihen, kuinka kellohankinnat ajoittuvat suhteessa muiden kirkollisten esineiden hankintaan. Kellojen hankinnan osalta tutkimuksessa on myös tarkasteltu sitä, kuinka kellohankinnoista on kulloinkin päätetty ja millaisia muutoksia noissa päätöksenteon¹⁵ tavoissa on tutkittavan ajanjakson aikana tapahtunut. Edelleen kellojen hankinnan osalta tutkimuksessa on myös tarkasteltu sitä, kuinka seurakunnat ovat kellohankintansa kulloinkin kustantaneet ja millä tavoin nämä kustantamisen tavat ovat tutkittavan ajanjakson aikana muuttuneet.

Kellojen käytön osalta tutkimuksessa on tarkasteltu ensinnäkin sitä, kenen tehtäviin kellojen soitto on kulloinkin kuulunut ja millä tavoin kellojen soitto on seurakunnissa kulloinkin järjestetty. Tämän lisäksi tutkimuksessa on tarkasteltu Kuopion hiippakunnan alueella aiemmin käytössä olleita, sekä tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa nykyisin käytössä olevia soittoja. Soittotapojen selvittäminen on rajattu pääsääntöisesti tämän tutkimuksen ulkopuolelle.¹⁶

Kirkonkellot ovat olleet sikäläkin haastava ja samalla myös hyvin antoisa tutkimuskohde, että kellot ovat keränneet ympärilleen myös suullista, tosin usein kirjallisessa muodossa tallennettua, perinnettä: niin kutsuttuja kellotarinoita. Näiden tarinoiden osalta tutkimuksen tavoitteena on ollut tutkimusalueella kerrottujen kellotarinoiden tulkitseminen. Vastauksia on haettu kysymyksiin, kuinka näitä tarinoita on tulkittu ja mitä nämä tarinat ovat kertojilleen ja kuulijoilleen merkinneet.

¹⁴ Tällä seurakunnallisena pidettävänä toiminnalla viitataan Nilsin rukoushuonekunnan perustamiseen vuonna 1738 ja Juantehtaan ruukinseurakunnan perustamiseen vuonna 1862.

¹⁵ Päätöksenteko on tässä käsitetty laajasti niin, että sillä ei tarkoiteta vain kellohankintojen lyömistä lukkoon seurakuntien päättävissä elimissä, vaan myös hankintojen valmistelua seurakuntien muissa elimissä. On ilmeistä, että kellojen hankintaan liittyvistä seikoista, niin kuin yhteisistä asioista yleensäkin, on voitu tehdä päätöksiä ja niihin on vaikutettu myös epävirallisemmissa yhteyksissä, jotka jäävät pääsääntöisesti kuitenkin tutkijan tavoittamattomiin.

¹⁶ Soitolla tässä tarkoitetaan kellojen soittoa jossakin tietyssä yhteydessä (esim. ehtookellot, sanomakellot jne.) Soittotavalla taas viitataan soiton yksityiskohtiin, kuten aikaan, tahtiin, lyöntien määrään jne.

Vaikka tutkimuksessa liikutaankin näin pääosin paikallisella tasolla, Nilsin emäseurakunnan alueella, on siinä huomioitu myös ne laajemmat, lähinnä valtion ja kirkon määrittelemät puitteet, joissa seurakunnat ovat kulloinkin toimineet kelloja hankkiessaan ja niitä käyttäessään. Kellojen käyttöä koskevan ylipaikallisen ohjauksen¹⁷ tarkasteleminen ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen ensisijainen tarkoitus. Tältä osin tutkimuksen tavoitteena on ollut vain niiden puitteiden hahmotteleminen, tai sen pelialueen määritteleminen, joissa seurakunnat ovat kulloinkin toimineet ja pelanneet.

Tutkimus etenee niin, että sen ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelun kohteena on kellojen käyttöä koskeva ylipaikallinen ohjaus. Luvun ensimmäisessä alaluvussa luodaan ensin katsaus kellojen soiton katolilaiseen ja luterilaiseen perinteeseen. Tämän jälkeen seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan puolestaan sitä, millä tavoin kellot ovat esillä tutkittavan ajanjakson aikana voimassa olleessa kirkkolainsäädännössä, jumalanpalveluselämän viettoa ohjeistaneissa kirkkokäsikirjoissa sekä niitä täydentävissä jumalanpalveluksen oppaissa, hiippakuntatasoisissa kellojen soittoa koskevassa ohjesäännössä, sekä tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa suoritettujen piispantarkastusten pöytäkirjoissa.

Tutkimuksen kolmannessa luvussa tarkastelun kohteena on kellojen hankinta. Luvun ensimmäisessä alaluvussa esitellään tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin tutkittavan ajanjakson aikana hankitut kellot seurakunnittain. Alaluvun tarkoituksena on antaa lukijalle kuva, aivan kirjaimellisestikin, niistä esineistä, joista jatkossa puhutaan ja toimia eräänlaisena tietopankkina, johon lukija voi tarvittaessa myöhemminkin palata. Kellohankintojen ajoittumista, kellojen hankintaa koskevaa päätöksentekoa ja kellohankintojen kustantamista käsitellään tämän jälkeen kutakin omissa alaluvuissaan.

¹⁷ Ylipaikallisella ohjauksella tässä tarkoitetaan valtion ja kirkon asettamia normeja sekä niiden valvontaa.

Tutkimuksen neljännessä luvussa tarkastelun kohteena on kellojen soitto. Luvun alaluvuissa käsitellään tarkemmin kellojen soittajia sekä Kuopion hiippakunnan alueella aiemmin käytössä olleita ja tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa nykyisin käytössä olevia soittoja.

Kellojen soiton jälkeen tutkimuksessa edetään tarkastelemaan kelloihin liittyvää suullista perinnettä. Tutkimuksen viidennen luvun ensimmäisessä alaluvussa luodaan ensin katsaus siihen, kuinka tarinoita ja suullista perinnettä on tutkittu ja tutkitaan. Tämän jälkeen seuraavassa alaluvussa tarkastelun kohteena ovat tutkimusalueella tunnetut kellotarinat. Kellojen merkittävyyttä, kelloihin liitettyjä merkityksiä ja näissä mahdollisesti tapahtuneita muutoksia pohditaan etenkin tutkimuksen tulokset kokoavassa päätösluvussa.

1.4. Kansatieteilijöiden ja taidehistorioitsijoiden omimmalla alueella, kulttuurihistorian näkökulmasta

Taidehistorioitsijoiden on sanottu perinteisesti olleen kiinnostuneita etenkin (esineiden) muodoista ja sisällöistä sekä niihin vaikuttaneista sekä niistä seuranneista tekijöistä.¹⁸ Kansatieteilijöiden kiinnostuksen kohteena ovat puolestaan perinteisesti olleet esineiden muotojen ohella niiden levinnäisyys, nimitykset sekä funktiot.¹⁹

Tässä tutkimuksessa esineitä (kirkonkelloja) ei lähestytäkään esteettisinä ja esineellisinä, vaan historiallisina ja kulttuurisina. Valittua näkökulmaa on luonnehdittava kulttuurihistorialliseksi.

¹⁸ Virtanen 1993, 13.

¹⁹ Korhonen 1999, 27; Kiuru 1999, 228.

Kari Immonen on jäsentänyt kulttuurihistorian olemusta käsitteiden historiallisuus, moniaikaisuus, kulttuurisuus, syvärakenteellisuus, totalisuus, dialogisuus sekä aktiivisuus kautta. Näistä ensin mainittu merkitsee sitoutumista käsitykseen kulttuurihistorian tarkastelemien ilmiöiden peruuttamattomasta sijoittumisesta aikaan ja tilaan. Tämä aika ja tila konkretisoituvat moniaikaisuuden käsitteen kautta. Sen lähtökohtana on Fernand Braudelin ajatus eri mittaisista kestoista ja ajan jakamisesta kolmeen tasoon; pitkän keston, niin kutsutun konjunktuurin ja lyhyen keston aikaan. Nämä tasot ovat kulloisessakin nykyajassa läsnä samanaikaisesti ja rinnakkain muodostaen menneillään olevan monikerroksisen nykyisyyden. Tähän moniaikaiseen nykyisyyteen sijoittuvat kaikki kulttuurihistorian tarkastelemat ilmiöt ja ovat tässä mielessä historiallisia.

Kulttuurisuus merkitsee puolestaan kannanottona siihen, millaisina ilmiöitä pidetään luonteeltaan. Perusajatuksen mukaan ihmisen toiminta on kaikilta osiltaan kulttuurisesti määräytyntä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö ihmiset olisi toimivia ja ajattelevia subjekteja ja kykeneviä itsenäisiin ratkaisuihin. Nuo ratkaisut vain on nähtävä kulttuurisesti ja historiallisesti määräytyneinä.

Syvärakenteellisuuden lähtökohtana on puolestaan ajatus, että kulttuuri jakaantuu kahteen ulottuvuuteen, syvärakenteeseen ja toiminnan tasoon, joista viimeksi mainittu on edellisen ehdollistama. Immosen mukaan yksi tapa ymmärtää kulttuurihistorian tieteellinen luonne onkin ajatella, että sen ensisijainen tehtävä on kulttuurin syvärakenteen tutkiminen ja sen tarkasteleminen, kuinka syvärakenne vaikuttaa toimintaan. Tämä ajatus tulisi Immosen mukaan on olla ainakin jossain muodossa sisäänrakennettuna kaikkeen hyvään kulttuurihistorialliseen tutkimukseen.

Totalisuuden käsitteen Immonen kytkee kokonaisvaltaisuuden käsitteeseen. Kulttuurihistoriallisen tutkimusprosessin kannalta kysymys on siitä, että koska kaikki ilmiöt kuuluvat totaliteettiin, niitä on tarkasteltava kokonaisvaltaisesti. Tutkimuskysymys puolestaan ratkaisee sen, mikä näkökulma tuohon totaliteettiin

otetaan ja mikä rooli sillä on tutkittavan ilmiön tulkinnessa ja tutkimuskysymykseen vastaamisessa.

Dialogisuudella Immonen viittaa menneisyyden ja nykyisyyden, tutkittavan ajan ja tutkijan ajan väliseen vuoropuheluun. Tutkija ei pysty, eikä hänen näin ollen tarvinne pyrkiäkään, sammuttamaan itseään ja hylkäämään perusajattelutapojaan. Tutkija lähestyy menneisyyttä aina esiymmärryksensä ohjaamana. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö tutkijan tulisi hyväksyä ja ymmärtää menneisyyden itseisarvoa ja pyrkiä tekemään oikeutta tutkimuskohteilleen.

Aktiivisuuden käsitteen Immonen näkee ennen kaikkea tietoa koskevana käsitteenä. Historiallinen tieto on Immosen mukaan aktiivista tietoa ja monikerroksinen historia läsnä jokaisessa nykyisyydessä ja sitä kautta muovaamassa ihmiselle mahdolliseksi aukeavaa vaihtoehtojen kenttää.²⁰

Vaikka oma tutkimukseni poikkeakin näin näkökulmansa puolesta merkittävästi aiemmasta taidehistoriallisesta ja kansatieteellisestä esinetutkimuksesta, ei raja uudempaan, lähestymistavaltaan aiempaa kontekstuaalisempaan taidehistorialliseen tutkimukseen²¹ ja etenkin uudempaan kansatieteelliseen, tai ennemminkin etnologiseen, esinetutkimukseen ole yhtä selkeä. Viimeisten vuosikymmenien aikana etnologien kiinnostus on kohdistunut aiempien esineiden muotojen, levinnäisyyksien, nimityksien sekä funktioiden ohella yhä enemmän esineiden merkityksiin.²²

Oman tutkimukseni kannalta merkittäviä näkökulmia esineiden ja niiden merkitysten tutkimiseen on tuonut esiin etenkin Ilmari Vesterinen. Vesterisen mukaan esineiden merkitykset saadaan selville tarkastelemalla sitä, millaista peliä ja kuinka intensiivisesti ihmiset pelaavat käyttämiensä esineiden kanssa. Tästä

²⁰ Immonen 2001, 20-24.

²¹ Aiheesta muun muassa Lukkarinen 1998 ja Palin 1998. Tätä uudempaa taidehistoriallista tutkimusta edustaa muun muassa Hanna Pirisen vuonna 1996 julkaistu väitöstutkimus ”Luterilaisen kirkkointeriöön muotoutuminen Suomessa. Pitäjänkirjon sisustuksen muutokset reformaatiosta karoliinisen ajan loppuun (1527-1718)”.

²² Kiuru 2001, 69.

pelistä, jota ihmiset pelaavat esineiden kanssa Vesterinen käyttää nimitystä esinepeli.²³ Omassa tutkimuksessani olen käsittänyt kellojen hankinnan ja käytön ja myös kelloista puhumisen, tai ennemminkin tarinoinnin, juuri tällaisena esinepelinä.

Kelloihin liitettyjen merkitysten ohella olen tutkimuksessani kiinnostunut myös kellojen merkittävydestä; siitä kuinka merkittäviksi kellot on kulloinkin koettu. Puhuessaan esineiden ja ihmisten välisistä suhteista Vesterinen puhuu esineiden lämmöstä ja kylmyydestä. Kun ihmisellä on kiinteä suhde esineeseen, esine on lämmin. Kun tuo suhde katkeaa, esine menettää lämpönsä ja muuttuu kylmäksi.²⁴ Omassa tutkimuksessani olen päätenyt kuitenkin puhumaan kellojen merkittävydestä niiden lämpimyyden ja kylmyyden sijaan.

Edelleen Vesterinen pitää esinettä tiedon muotona. Hänen mukaansa voimme saada tietoa ihmisistä ja heidän ajastaan kyselemällä ihmisiltä heidän esineistään.²⁵ Historiantutkijalla ei ole useinkaan mahdollisuutta esittää häntä kiinnostavia kysymyksiä suoraan niille ihmisille, joiden ajatuksista ja ajasta hän on kiinnostunut. Nuo kysymykset on kuitenkin mahdollista esittää niille lähteille, jotka nuo ihmiset ovat jättäneet jälkeensä. Juuri näin on toimittu tämän tutkimuksen teon yhteydessä.

1.5. Lähteet

Kellojen käyttöä koskevan ylipaikallisen ohjauksen osalta tutkimuksen lähdeaineistona on käytetty ensinnäkin tutkittavan ajanjakson aikana voimassa ollutta kirkkolainsäädäntöä. Käytännössä tämä on merkinnyt perehtymistä siihen, millä tavoin kellot ovat esillä vuonna 1686 vahvistetussa ja vuonna 1688

²³ Vesterinen 2001, 14.

²⁴ Vesterinen 2001, 21-22.

²⁵ Vesterinen 2001, 56.

suomenkielisenä painetussa Kirkkolaisissa ja ordningissa, vuosien 1869 ja 1993 kirkkolaeissa sekä vuoden 1993 kirkkojärjestyksessä. Edellä mainittujen ohella tutkimuksen lähteinä on kellojen käytön ylipaikallisen ohjauksen osalta käytetty myös jumalanpalveluselämän viettoa ohjeistaneita kirkkokäsikirjoja sekä kahta viimeisintä kirkkokäsikirjaa täydentäviä jumalanpalveluksen oppaita. Kirkkokäsikirjoista lähemmän tarkastelun kohteina ovat olleet vuosien 1693, 1886, 1913, 1968²⁶ ja 2003²⁷ kirkkokäsikirjat. Kahta viimeisintä käsikirjaa täydentävät jumalanpalveluksen oppaat on julkaistu vuosina 1983 ja 2000.

Kellojen käyttöä koskevaan ylipaikalliseen ohjaukseen on tässä tutkimuksessa luettu kuuluvaksi myös kellojen käytön hiippakuntatasoinen ohjaus. Hiippakuntatasoisen ohjauksen osalta tutkimuksen lähteinä on käytetty Kuopion tuomiokapitulin vuonna 1945 julkaisemaa, kirkonkellojen soittoa koskevaa ohjesääntöä sekä tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa suoritettujen piispantarkastusten pöytäkirjoja.

Kellojen hankinnan osalta tutkimuksen lähteinä on käytetty tutkimusalueeseen kuuluvien seurakuntien kirkonarkistoihin sisältyviä asiakirjoja, ja näistä etenkin inventaari- ja kalustoluetteloita sekä seurakuntien päättävien ja valmistelevien elinten kokouspöytäkirjoja.

Inventaari- ja kalustoluetteloiden laatimisen tarkoitus lienee ollut kaikessa yksinkertaisuudessaan seurakunnan irtaimen omaisuuden ylös kirjaaminen ja seuranta. Tähän seurakunnat ovat olleet velvoitettuja jo kirkkolainsäädännönkin puolesta ja inventaari- ja kalustoluetteloiden ylläpitoa on myös valvottu rovastin- ja piispantarkastusten yhteydessä.²⁸ Tästä kirjanpidollisesta luonteestaan huolimatta inventaari- ja kalustoluettelot sisältävät etenkin kellojen osalta tietoa hyvinkin monipuolisesti. Kokemukseni mukaan etenkin vanhempiin, 1800-

²⁶ Vuonna 1968 hyväksytty Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja käsittää vuonna 1958 hyväksytyn evankeliumikirjan, vuonna 1968 hyväksytyn jumalanpalvelusten kirjan, vuonna 1963 hyväksytyn kirkollisten toimitusten kirjan sekä vuonna 1968 hyväksytyn rukouskirjan.

²⁷ Vuonna 2003 hyväksytty Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja sisältää vuonna 1999 hyväksytyn evankeliumikirjan, vuonna 2000 hyväksytyn jumalanpalvelusten kirjan sekä vuonna 2003 hyväksytyn kirkollisten toimitusten kirjan.

²⁸ Hirvonen 1996, 50-52.

luvulla ja 1900-luvun alkupuolella laadittuihin inventaari- ja kalustoluetteloihin on kellojen hankinta-aikojen ohella saatettu merkitä ylös myös kellon valmistaja, materiaali, ulkomitat, paino, ääniala, kelloon mahdollisesti valetut tekstit, kellolle mahdollisesti tapahtuneet vauriot, uudelleen valamiset sekä käytöstä pois jättämiset. Tätä uudemmat kalustoluettelot eivät sen sijaan ole yhtä informatiivisia. 1900-luvun puolimaista lähtien luetteloita ei ole enää laadittu aiempaan tapaan vapaamuotoisesti, vaan luettelot on laadittu valmiille taulukkopohjille, joihin on sitten vuosittain merkitty esineiden määrissä tapahtuneet muutokset sekä esineiden sen hetkinen rahallinen arvo. Inventaari- ja kalustoluetteloiden läpikäymistä on helpottanut se, että ne ovat melko säännönmukaisia ja selkeitä ulkoasultaan lukuun ottamatta joitakin jälkeen päin tehtyjä lisäyksiä ja yliviivauksia.

Pelkkien kalustoluetteloiden varaan rakennettu kuva kellojen hankinnasta jäisi kuitenkin auttamattoman pintapuoliseksi. Pääsyn syvemmälle ovat mahdollistaneet pitäjän- ja kirkonkokousten, kirkkovaltuustojen, kirkkoneuvostojen, kirkkohallintokuntien sekä kirkon rakennustoimikuntien kokousten pöytäkirjat.²⁹ Parhaimmillaan näistä pöytäkirjoista kuvastuu koko esineen hankintahistoria tehdystä aloitteesta aina hankitun esineen lopputarkastukseen saakka. Harmillista kyllä, pöytäkirjoihin on useimmiten kirjattu vain tehdyt päätökset ja ehkä mainittu asiasta käydyn keskustelua, mutta itse keskustelut perusteluineen ja muine yksityiskohtineen jäävät historiantutkijan tavoittamattomiin. Myös pöytäkirjojen läpikäymistä on helpottanut niiden yllättävänkin selkeä ja säännönmukainen ulkoasu.

Kellojen hankinnan osalta tutkimuksen lähteinä on inventaari- ja kalustoluetteloiden sekä pöytäkirjojen ohella käytetty jossain määrin myös kirkonarkistoihin sisältyviä tiliasiakirjoja. Näihin turvautuminen on ollut tarpeen etenkin silloin, kun inventaari- ja kalustoluettelot sekä pöytäkirjat eivät ole

²⁹ Nilsin seurakuntaan kuuluvan Murtolahden kylähautausmaan vuoden 2005 kellohankinnan osalta lähteinä on käytetty Nilsin seurakunnan Murtolahden kylätoimikunnan sekä Murtolahden kyläyhdistys ry:n kokousten pöytäkirjoja sekä kylätoimikunnan puheenjohtajan Antti Lappalaisen antamaa suullista tiedonantoa.

kertoneet lainkaan tai riittävästi kellojen hankinnoista syntyneistä kustannuksista sekä niistä tavoista, joilla hankinnat on kustannettu.

Tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa aiemmin käytössä olleiden soittojen osalta tutkimuksen lähteenä on käytetty Kuopion tuomiokapitulin aloitteesta 1940-luvulla laadittua kellojen soittoa koskevaa selvitystä. Juho Frans Kuorikosken³⁰ tekemän selvityksen tavoitteena oli kartoittaa Kuopion hiippakunnan alueella käytössä olleita soittoja ja soittotapoja jo edellä mainitun kellojen soittoa koskevan ohjesäännön laatimista varten. Selvitys ja ohjesääntö sisältyvät samaan, vuonna 1945 painettuun julkaisuun ”*Kirkonkellojen soitto Kuopion hiippakunnassa*”.

Selvitys perustuu suurelta osin Kuorikosken alueen kaikille 80:lle seurakunnalle lähettämään kyselyyn, jossa pyydettiin seurakuntien kirkkoherroja, kanttoreita ja kellonsoittajia vastaamaan kellojen soittoa koskeviin kysymyksiin. Valitettavasti tuota seurakunnilta kerättyä kyselyaineistoa ei ole talletettu tuomiokapitulin arkistoon, vaan aineisto on nähtävästikin jäänyt Kuorikosken itsensä haltuun. Kyselyaineiston puuttuminen on sikäli harmillista, että sen avulla olisi ollut mahdollista selvittää juuri Nilsiä, Juankosken, Muuruveden ja Varpaisjärven seurakunnissa käytössä olleet soitot. Nyt lähteenä on jouduttu käyttämään valmista selvitystä, jossa käytössä olleita soittoja ja soittotapoja esitellään yleisesti hiippakuntatasolla.

Kuorikosken selvitys on ollut sikäli melko haastava lähde, että sitä lukiessa on ollut paikoitellen hyvinkin vaikea päätellä, milloin Kuorikoski puhuu todellakin käytössä olleista soittoista ja soittotavoista ja milloin taas omista suosituksistaan. Vaikka selvityksen tavoitteena olikin käytössä olleiden soittojen ja soittotapojen kartoittaminen, sisältyy selvitykseen myös ehdotuksia soittoista ja soittotavoista, jotka eivät nähtävästikään ole olleet käytössä Kuopion hiippakunnan alueella.

³⁰ Selvityksen tehnyt Juho Frans Kuorikoski työskenteli selvityksen tekoaikaan Kangasniemen kirkkoherrana. Suomen evankelisluterilaisen kirkon seurakuntien ja papiston matrikkeli 1953, 344.

Ainakaan Kuorikoski ei näiden soittojen osalta viittaa seurakunnilta vastaanottamiinsa tietoihin.

Kaikesta edellä mainitusta huolimatta Kuorikosken selvitys on ollut erinomainen lähde selvitettäessä tutkimusalueella aiemmin käytössä olleita soittoja. On myös huomattava, että lähdeä voi pitää ajallisestikin melko edustavana ajatellen oman tutkimukseni aikarajausta. Kuorikosken mukaan kellojen soitto perustui Kuopion hiippakunnan alueella hyvin pitkälti perinnäisiin tapoihin.³¹ Sen arvioiminen, kuinka pitkälle menneisyyteen tuo perinne kantaa, on tietenkin vaikeaa, ellei mahdotontakin. Joka tapauksessa on selvää, että lähde ei kuvaa ainoastaan sen laatimisajankohtana käytössä olleita soittoja.

Tiedot tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa nykyisin käytössä olevista soittoista perustuvat seurakuntien työntekijöiden antamiin suullisiin tiedonantoihin. Tietoja ovat antaneet Nilsin seurakunnasta haudankaivaja/kiinteistötyöntekijä Juhani Hakkarainen, Juankosken seurakunnasta seurakuntamestari Helena Hautamäki ja Varpaisjärven seurakunnasta suntio/emäntä Anja Ryyänen.

Tutkimusalueella tunnetut ja tutkimuksessa esille tuodut kellotarinat on talletettu Suomalaisen kirjallisuuden seuran Kansanrunousarkiston käsikirjoitus- ja äänitearkiston kokoelmiin. Tutkimusta tehdessä on käyty läpi arkiston käsikirjoituskokoelman historiallisten tarinoiden ja paikallistarinoiden kortisto sekä uskomustarinakortisto. Yksi tarinoista on poimittu Maria Hakakorpi-Jumppasen toimittamasta teoksesta ”*Nilsistä nilsittyä. Perimätietoa ja muistikuvia*”, jossa on julkaistu niin ikään Kansanrunousarkistoon talletettua, tutkimusalueelta kerättyä aineistoa. Teoksessa julkaistu tarina on talletettu Kansanrunousarkiston äänitearkiston kokoelmiin.

Paikallisella tasolla liikkuvan tutkimuksen keskeistä lähdeaineistoa ovat olleet myös tutkimusaluetta ja sen historiaa käsittelevät aiemmat tutkimukset. Nilsin

³¹ Kuorikoski 1945, 3-4.

seurakunnan varhaisimpia vaiheita on selvitetty Tauno Ruotsalaisen painamattomassa tutkimuksessa ”*Nilsin kappeliseurakunta*”, joka käsittelee seurakunnan vaiheita ennen seurakunnan perustamista vuonna 1816. Niilo Lintusen kirjoittama Nilsin seurakunnan historia ”*Saman armon alla. Nilsin seurakunnan historia*” selvittää puolestaan seurakunnan historiaa sen alkua ajoista nykypäivään saakka ja täydentää näin ollen mainiosti edellä mainittua Ruotsalaisen tutkimusta. Varsinaista pitäjänhistoriaa Nilsistä ei ole kirjoitettu. Alueen sosiaaliin ja taloudellisiin oloihin on ollut sen sijaan mahdollista perehtyä muun muassa Marjatta Haaran Suomen historian pro-gradu-tutkielman ”*Vanhan Nilsin talousolot maatalouden murroskaudella 1860-1910*” kautta.

Juankosken kunnasta tai seurakunnasta ei ehkä hieman yllättäen ole julkaistu omaa historiaansa. Seurakunnan historiaan, joka kytkeytyy varsin läheisesti Juankoskelle vuonna 1746 perustetun Juantehtaan historiaan, on ollut mahdollista perehtyä muun muassa Juha Forsbergin ja Ari Kankkusen Juantehtaan historiaa käsittelevän tutkimuksen ”*Järvimalmiruukista kartonkitehtaaksi. Juantehtaan historia 1746-1996*” kautta.

Entisen Muuruveden kunnan ja seurakunnan historiaan perehtymisen on mahdollistanut Anu Rissasen toimittamaan artikkelikokoelmaan ”*Emäpitäjistä tehtaan varjoon. Elämää ja tapahtumia muuruvetisten matkassa*” sisältyvät artikkelit. Varpaisjärven kunnan sekä seurakunnan historiaa taas on esitelty varsin monipuolisesti Marjatta ja Pekka Haaran toimittamassa ”*Varpaisjärvi*” teoksessa.

Kaikkien edellä mainittujen lähteiden ohella tutkimuksen lähdeaineistoon ovat toki luettavissa myös tutkimuksen kohteet, kirkonkellot. Tutkimusta varten edelleen käytössä olevat tai muutoin säilyneet kellot on kuvattu ja niihin valetut tekstit sekä kellojen mitat on kirjattu ylös.

2. PAIKALLISEN KELLOJEN KÄYTÖN YLIPAIKALLINEN OHJAUS

2.1. Pyhästä esineestä merkinantovälineeksi – Katolilainen ja luterilainen näkemys kellojen käytöstä

Kirkonkellojen käytöllä on pitkät perinteet. Kelloja tiedetään käytetyn 500-luvulta lähtien ja 800-luvulla niitä tiedetään käytetyn jo useimmissa Euroopan kristillisissä maissa. Suomeen ja muihin Pohjoismaihin kellojen käyttö levisi kristinuskon myötä. Tavan juurtumista edistivät keskiaikaisiin maakuntalakeihin sisältyneet määräykset, joiden mukaan kellot kuuluivat kirkkojen välttämättömiin varusteisiin.³²

Keskiajalla kelloja tiedetään soitetun ensinnäkin merkinä messun alkamisesta ja päättymisestä. Kelloja soitettiin myös kuoleman lähestyessä ja sen jo vierailtua. Molemmissa tapauksissa kellojen soitto toimi kehotuksena esirukoukseen kuolevan ja vainajan sielun puolesta. Yleisesti myös uskottiin, että kellojen soitto karkotti pahoja henkiä kuolevan ja vainajan ympäriltä. Paitsi kuoleville ja vainajille, kellojen soiton uskottiin tuovan turvan myös eläville. Kellojen soiton kantaman etäisyydellä ihminen oli pahuuden voimien tavoittamattomissa. Voimansa ja pyhän luonteensa kello oli vastaanottanut piispan toimittamassa, juhlallisin menoin suoritettussa kasteessa. Varhaiskeskiajalla kelloja tiedetään soitetun myös päivittäin, aamuin ja illoin merkinä tulien sytyttämisestä ja sammuttamisesta. Myöhäiskeskiajalla nämä soitot saivat uuden merkityksen, kun soittoista tuli merkki Neitsyt Marialle pyhitetyn rukoushetken alkamisesta.³³

Luterilainen kirkko ei jakanut katolilaisen kirkon näkemyksiä kellojen soitosta ja niihin liitetystä merkityksistä. Vuonna 1529 pidetyssä Örebron

³² Bringéus 1958, 19-20.

³³ Bringéus 1958, 283-284.

kirkolliskokouksessa päätettiin, että kelloja tulisi siitä edespäin soittaa vain ja ainoastaan kansan kokoon kutsumiseksi. Tavoitteeksi tuli kellojen soiton riisuminen aiemmista uskonnollisista sisällöistä ja soiton tiedoksi antavan merkityksen vahvistaminen. Itse kellojen soiton säilyessä monilta osin ennallaan vanhojen uskomusten, jotka tuomittiin nyt paavillisena harhaoppina ja taikauskona, juuriminen kansan käsityksistä osoittautui kuitenkin hankalaksi.

Kellojen soiton aiempien uskonnollisten sisältöjen riisumisen osoittaututtua lopulta mahdottomaksi, tavoitteeksi otettiin 1600-luvulla noiden sisältöjen korvaaminen uusilla. Uusi oppi ilmeni muun muassa niin kutsutussa Laureliuksen kirkkojärjestysehdotuksessa, jossa sielunkelloja ehdotettiin soitettavaksi muistutukseksi ihmisen kuolevaisuudesta ja kuolemaan valmistautumisesta.³⁴ Päivittäin, aamuin ja illoin suoritettavat soitot saivat nekin uuden merkityksen. Siinä missä nämä ”rukouskellot” olivat aiemmin toimineet merkkinä Neitsyt Marialle pyhitetyn rukoushetken alkamisesta, niin tästä edespäin rukoukset tuli lausua rauhan ja huoneentaulun yhteiskunnan säilymisen puolesta.³⁵ Se kuinka edellä mainitussa tavoitteessa onnistuttiin ja ennen kaikkea millaisella viiveellä, jää arvailujen varaan. On kuitenkin ilmeistä, että vuosisatoja eläneiden uskomusten korvaaminen uusilla ei käynyt kädenkäänteessä.

2.2. Kirkonkellot kirkkolainsäädännössä

Tutkittavan ajanjakson aikana seurakuntien toimintaa ovat ensisijaisesti ohjanneet vuoden 1686 Kirkkolaki ja ordningi sekä vuosien 1869 ja 1993 kirkkolait.

Vuoden 1686 Kirkkolakia ja ordningia on luonnehdittu puhtaasti valtionkirkolliseksi yhteiskunnan laiksi, johon kaikkien alamaisten Ruotsi-

³⁴ Sandholm 1966, 76-79.

³⁵ Bringéus 1958, 285.

Suomessa, myös eriuskolaisten, oli alistuttava.³⁶ Säätöjen sekä kuninkaan tätä tarkoitusta varten asettaman toimikunnan valmisteleman lain vahvisti itsevaltainen kuningas Kaarle XI, minkä jälkeen laki vielä takaperoisesti hyväksyttiin säädöillä.³⁷

Kirkkolakiin ja ordningiin ei sisälly suoranaista määräystä kirkonkellojen hankinnasta. Kirkkolakiin ja ordningiin sisältyy kuitenkin muutamia kellojen käyttöä koskevia määräyksiä. Annetut määräykset ovat verrattain yksityiskohtaisia³⁸ ja ne kuvastavat jo edellä esille tullutta luterilaisen kirkon uskonpuhdistuksen ajan jälkeistä näkemystä kellojen soitosta. Kellojen joka päivästä käyttöä koskevat määräykset sisältyvät lain 12. luvun 3 §:ään, jossa säädetään, että

”Caupungeisa pitä joca arkiopäiwä kläpättämän huomeneltain kymmenen lyödes ja ehtona neljän lyödes; Nijn myös maalla joca amu ja ehto nijncuin tähän asti on tapa ollut ja cansa sillä muistutettaman että he rucoilewat Jumalalda siunausta edesottamiseens ja että Jumala tahdois warjella esiwallan anda rauha ja lepo ja autuallisen lopun”.³⁹

Kellojen käyttöä hautaan siunaamisen yhteydessä koskevat määräykset sisältyvät lain 18. luvun 1 §:ään, jonka mukaan

”Cuolluitten jälken pitä soitettaman yhdel eli usiammal kellolla cuin cungin sädylle meidän ordningitten woimalla myöden annettu on ei jongun taickauxen tähden waan sillä ilmoitta sen cuollen ero eli täädä pois lähendötä ja ylöskehoitta christilisiä ajatuxia

³⁶ Parvio 1986, 113.

³⁷ Laasonen 1991, 198-199.

³⁸ Kirkkolakia ja Ordningia onkin luonnehdittu perusluonteeltaan dogmaattis-liturgiseksi kirkkojärjestykseksi, millä viitataan siihen, että siinä annetaan melko yksityiskohtaisia kirkon oppia, sen virkaa ja jumalanpalveluselämää koskevia määräyksiä. Parvio 1986, 107.

³⁹ Kirkkolaki ja ordningi 1686. 1986, 19.

*cuolewaisest menosta nijden tykönä cuin elämään jälken jääneet owat”.*⁴⁰

Kirkkolakiin ja Ordningiin sisältyy myös määräykset kellojen käytöstä aamusaarnan, puolipäivän saarnan, ehtookirkon ja viikkosaarnojen yhteydessä, mutta nämä määräykset rajoittuvat soittojen oikeaan kellonaikaan.⁴¹ Kellojen soittajaa koskevat määräykset sisältyvät Kirkkolain ja Ordningin 24. luvun 32 §:ään, jonka mukaan

*”Hänen (lukkarin) pitä... murhen pitämän soittamisest ja kläppämisest cullakin ajallans laitta stundikelloja”.*⁴²

Vuoden 1869 kirkkolaki säädettiin koskemaan Suomen Suuriruhtinaanmaan evankelisluterilaisen kirkon jäseniä.⁴³ Lain valmisteluun osallistui erityinen kirkkolain uudistamista valmisteleva komitea ja se hyväksyttiin valtiopäivillä. Lain vahvisti Venäjän keisari, Suomen suuriruhtinas Aleksanteri II.⁴⁴

Vuoden 1869 kirkkolakiin ei edeltäjänsä tavoin sisälly suoranaista määräystä kirkkokellojen hankinnasta. Kellojen käyttöä koskevat määräykset jäivät laissa edeltäjänsä huomattavasti vähäisemmiksi. Kellojen käyttöä laissa sivutaan ainoastaan määriteltäessä sitä, ketkä olivat oikeutettuja kirkkokäsikirjassa tarkemmin määritellyllä tavalla suoritettuun, niin kutsuttuun juhlalliseen haudan siunaamiseen ja keiden oli tyytyminen lyhyemmällä tavalla suoritettuun, niin kutsuttuun hiljaiseen hautaamiseen. Lain 11. luvun 83 §:ssä säädetään, että

”Haudan siunaamista käsikirjaan otetulla täydellisemmällä tavalla, eli niin kutsuttua juhlallista haudan siunaamista, älköön keneltäkään kielletkö, paitsi niissä tapauksissa, jotka tässä jälempänä mainitaan. Tällaisessa haudan siunaamisessa on lupa pitää seurakunnassa

⁴⁰ Kirkkolaki ja ordningi 1686. 1986, 31.

⁴¹ Kirkkolaki ja ordningi 1686. 1986, 4-6.

⁴² Kirkkolaki ja ordningi 1686. 1986, 50.

⁴³ Heininen, Hekkilä 1996, 185.

⁴⁴ Murtorinne 1992, 215-220.

*tavallisia hautausmenoja surusaatolla, kellojen soittamisella y.m. asianomaisten tahdon mukaan”.*⁴⁵

Määrittelyä jatketaan saman luvun 88 §:ssä, jonka mukaan

*”Käsikirjassa määrättyllä lyhyemmällä tavalla ovat hautaan siunattavat: kuolleena syntynyt lapsi; kastamatta kuollut lapsi; se jossakin seurakunnassa kuollut, josta ei tiedetä kuka hän on taikka missä hänen oikea kotinsa on ollut; se, joka on kuollut väkeviä juomia ylellisesti nauttiessansa; ne, jotka äkkipikaisuudessaan ovat tappaneet toinen toisensa taikka muuten rikoksen teossa saaneet surmansa, ja se, joka vakain tuumin on itsensä surmannut. Tällaisen hiljaisen hautaamisen toimittaa pappi, mutta ilman minkäänlaisia juhlamenoja, puheita, saarnaa, kellon soittamista...”*⁴⁶

Vuoden 1993 kirkkolain keskeinen uudistus koski kirkkolainsäädännön jakautumista lainsäädäntöjärjestyksen mukaisesti käsiteltävään kirkkolakiin sekä asetustasoisiin kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen. Näistä kirkkolaisissa määritellään kirkon ja valtion suhdetta, kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa. Kirkkolain säätää eduskunta kirkolliskokouksen esityksen mukaan. Kirkkojärjestyksessä ja kirkon vaalijärjestyksessä säädelään puolestaan kirkon sisäistä toimintaa, hallinnon yksityiskohtia ja kirkollisten vaalien suorittamista. Kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen hyväksyy kirkolliskokous.⁴⁷ Vuoden 1993 kirkkolaki ja kirkkojärjestys eivät sisällä lainkaan kirkonkelloja koskevia määräyksiä.⁴⁸

Kaiken kaikkiaan kelloja koskevat määräykset jäävät tutkittavan ajanjakson aikana voimassa olleessa kirkkolainsäädännössä melko vähäisiksi. Suoranaista

⁴⁵ Kirkkolaki 1869, 24.

⁴⁶ Kirkkolaki 1869, 25.

⁴⁷ Heininen, Heikkilä 1996, 257; Suomen evankelisluterilaisen kirkon keskushallinto. Internet-osoitteessa www.evl.fi/keskushallinto/.

⁴⁸ Kirkkojärjestys 1055/1993 ja Kirkkolaki 1054/1993. Valtion säädöstietopankki. Internet-osoitteessa www.finlex.fi.

määräystä kellojen hankinnasta lainsäädäntöön ei sisälly. Annetut määräykset koskevat lähinnä kellojen käyttöä. On kuitenkin huomattava, että nämä vähäisetkin määräykset olivat luonteeltaan todellakin määräyksiä, eivät vain suosituksia. Kirkkolakiin ja ordningiin sisältyvien määräysten nojalla seurakunnat olivat melko lailla yksiselitteisen velvoitettuja tiettyjen soittojen suorittamiseen – ja näin myös kellojen hankintaan. 1800-luvun loppupuolelta lähtien tiettyjen soittojen suorittamiseen ei sen sijaan ole ollut kirkkolainsäädännön puolesta vastaavaa velvoitetta.

2.3. Kirkonkellot kirkkokäsikirjoissa ja jumalanpalveluksen oppaissa

Kirkkolainsäädännön ohella seurakuntien toimintaa ovat normittaneet aika ajoin uudistetut kirkkokäsikirjat. Tutkittavan ajanjakson osalta näistä keskeisimpiä ovat vuosien 1693, 1886, 1913, 1968 sekä 2003 kirkkokäsikirjat. Näiden käsikirjojen sisällön yksityiskohdissa on näinkin pitkän ajan kuluessa tapahtunut ymmärrettävästi suuriakin muutoksia. Käsikirjojen ytimen voi sen sijaan katsoa säilyneen melko lailla muuttumattomana. Kautta linjan kirkkokäsikirjoissa annetaan hyvin yksityiskohtaisia ohjeita siitä, kuinka jumalanpalveluselämää seurakunnissa tulisi viettää. Vuodesta 1868 lähtien kirkkokäsikirjat on hyväksytty kirkolliskokouksessa.⁴⁹

Vuoden 1693 kirkkokäsikirja ei sisällä lainkaan viittauksia kirkonkelloihin. Vuoden 1886 kirkkokäsikirjaan sisältyvät kirkonkellojen käyttöä koskevat ohjeet ovat nekin hyvin vähäisiä. Uusien kellojen käyttöönottoa sivutaan käsikirjan 12. luvussa, jossa annetaan ohjeita siitä, kuinka ”*uudesta rakennettu kirkko on vihittävä*”.⁵⁰ Lukuun sisältyvän maininnan mukaan

⁴⁹ Heininen, Heikkilä 1996, 185.

⁵⁰ Kirkko-käsikirja 1886, 134.

*”Sinä päivänä kun uutta saarnastuolia ensikerran käytetään, sopii papin saarnassaan siitä huomauttaa. Niinikään, jos hän tahtoo, kun uusia urkuja tahi uutta kirkonkelloa ensikerran käytetään”.*⁵¹

Vuoden 1913 kirkkokäsikirjassa kellojen käyttöä on ohjeistettu edeltäjäänsä hieman yksityiskohtaisemmin. Kellojen käyttöönoton osalta käsikirjassa toistetaan jo vuoden 1886 käsikirjaan sisältyneet ohjeet.⁵² Kellojen käyttöä päiväjumalanpalveluksen yhteydessä sivutaan käsikirjan 1. luvussa toteamalla, että

*”Kun tavanmukaiset soitot kirkonkelloilla on soitettu, alotetaan jumalanpalvelus veisaamalla”.*⁵³

Kellojen käyttöä hautaan siunaamisen yhteydessä sivutaan käsikirjan 11. luvussa, jossa todetaan lyhyesti, että

*”Ruumiinsiunaamisessa on lupa pitää seurakunnassa tavallisia hautausmenoja surusaattoineen, kellonsoittoineen jne. asianomaisten tahdon mukaan”.*⁵⁴

Vuoden 1968 kirkkokäsikirjaan sisältyvät kellojen käyttöä koskevat ohjeet eivät juurikaan poikkea edeltäjästään. Käsikirjaan sisältyvässä kirkollisten toimitusten kirjassa kellojen käyttöönottoa ohjeistetaan muutoin samaan tapaan kuin aiemminkin, paitsi että nyt mahdolliseksi katsotaan myös kellojen soittaminen hetken aikaa sen jälkeen, kun niistä on puheessa mainittu.⁵⁵ Kellojen käyttöä päiväjumalanpalveluksen yhteydessä sivutaan käsikirjaan sisältyvän jumalanpalvelusten kirjan 1. luvussa toteamalla, että

⁵¹ Kirkko-käsikirja 1886, 134.

⁵² Kirkkokäsikirja 1913, 257.

⁵³ Kirkkokäsikirja 1913, 11.

⁵⁴ Kirkkokäsikirja 1913, 233.

⁵⁵ Kirkollisten toimitusten kirja 1963, 115.

*”Ennen jumalanpalvelusta soitetaan kirkonkelloja paikkakunnan tavan mukaan (aamukellot, papinkello, yhteensoitto)”.*⁵⁶

Vuoden 2003 kirkkokäsikirjaan sisältyvät kellojen käyttöä koskevat ohjeet eivät nekään poikkea suuresti edeltäjistään. Käsikirjaan sisältyvässä kirkollisten toimitusten kirjassa kellojen käyttöönottoa sivutaan toteamalla, että

*”Kirkon esineistö (esimerkiksi kastemalja, ehtoollisvälineet, urut, kirkonkellot, kirkkotekstiilit, vihkiryyji ja lähetyskynttelikkö) otetaan käyttöön seurakunnan päiväjumalanpalveluksessa”.*⁵⁷

Kellojen käyttöä päiväjumalanpalveluksen yhteydessä sivutaan käsikirjaan sisältyvässä jumalanpalvelusten kirjassa toteamalla, että

*”Jumalanpalvelukseen kutsutaan yleensä kirkonkellojen soitolla. Siinä noudatetaan paikallisia tapoja”.*⁵⁸

Uutta vuoden 2003 kirkkokäsikirjassa edeltäjiinsä nähden on siihen sisältyvään kirkollisten toimitusten kirjaan sisältyvät yksityiskohtaiset ohjeet sanomakellojen soiton yhteydessä vietettävän, papin, muun seurakunnan työntekijän tai seurakuntalaisen johtaman rukoushetken vietosta.⁵⁹

Vuoden 1968 ja 2000 kirkkokäsikirjoja ja niihin sisältyviä jumalanpalvelusten kirjoja täydentävät kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskuksen laatimat ja piispainkokouksen vuosina 1983 ja 2000 vahvistamat jumalanpalveluksen oppaat. Näissä kirkonkellojen käyttöä on ohjeistettu huomattavasti yksityiskohtaisemmin kuin itse kirkkokäsikirjoissa.

⁵⁶ Jumalanpalvelusten kirja 1968, 3.

⁵⁷ Kirkollisten toimitusten kirja 2003. Internet-osoitteessa www.evl.fi/keskushallinto/.

⁵⁸ Jumalanpalvelusten kirja 2000, 11.

⁵⁹ Kirkollisten toimitusten kirja 2003. Internet-osoitteessa www.evl.fi/keskushallinto/.

Oppaissa tuodaan muun muassa esille muutamia soittoja, joiden suorittamista pidetään suositeltavana. Näitä soittoja ovat pyhäkelloihin kuuluvat ehtookellot, huomenkellot, papinkellot, yhteensoitto ja loppusoitto, kuolinkelloihin kuuluvat sielunkellot (sanoma- eli kuolinkellot) ja hautakellot sekä muiden tilaisuuksien, iltajumalanpalvelusten ja vastaavien yhteydessä suoritettavat soitot.⁶⁰ Oppaissa myös annetaan tarkemmat ohjeet näiden soittojen soittotavoista. Oppaissa kuitenkin korostetaan, että tavoitteena ei ole kellojen soiton yhtenäistäminen ja kannustetaan seurakuntia huomioimaan kulloisellakin paikkakunnalla jo vanhastaan käytössä olevat soitot ja soittotavat.⁶¹

Vuoden 2000 jumalanpalveluksen oppaassa on myös määritelty kellojen tehtävä. Oppaan mukaan kirkkokellojen tehtävänä on (kirkkorakennuksen yhteydessä) kutsua yhteiseen jumalanpalvelukseen, rukoushetkiin ja seurakunnan muihin tilaisuuksiin. Lisäksi kellojen soiton tehtäviksi määritellään merkittävistä yhteisöä koskevista asioista (kuolinkellot) ja esimerkiksi pyhäpäivän alkamisesta (ehtookellot) ilmoittaminen.⁶²

Jumalanpalvelusten oppaiden käyttöönoton myötä kellojen käyttöä koskevan ylipaikallisen ohjauksen voi näin sanoa lisääntyneen ja tarkentuneen merkittävästi. On kuitenkin huomattava, että oppaissa annetut ohjeet ovat todellakin vain ohjeita: ne eivät ole olleet eivätkä edelleenkaan ole samalla lailla velvoittavia kuin kirkkolainsäädäntöön aiemmin sisältyneet kellojen käyttöä koskevat määräykset. On myös huomattava, että oppaiden tavoitteena ei koskaan ole ollut kellojen soiton yhtenäistäminen, vaan niissä on kannustettu ja kannustetaan edelleen seurakuntia huomioimaan kullakin paikkakunnalla jo vanhastaan käytössä olevat soitot ja soittotavat.

⁶⁰ Jumalanpalveluksen opas 1983, 5-6; Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2000, 100-101.

⁶¹ Jumalanpalveluksen opas 1983, 5 ; Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2000, 100.

⁶² Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2000, 100.

2.4. Kuopion tuomiokapitulin vuoden 1945 kellojen käyttöä koskeva ohjesääntö

Kuopion hiippakunnan alueella kellojen soitto ei ole ollut 1940-luvulta lähtien yksin kirkkolainsäädäntöön ja kirkkokäsikirjoihin sisältyvien määräysten ja ohjeiden varassa. Kuopion tuomiokapituli julkaisi aloitteestaan laaditun kellojen soittoa koskevan ohjesääntönsä vuonna 1945. Ohjesäännön tarpeellisuutta perusteltiin sillä, että kellojen soitto oli siihen saakka ollut vain muutamien kirkkolainsäädäntöön sekä kirkkokäsikirjoihin sisältyvien määräysten ja ohjeiden varassa. Tämän seurauksena kellojen soiton sanottiin olevan hiippakunnan alueella melko kirjavaa ja paikallisten perinnäistapojen ohjaamaa. Puutteellisen ohjauksen vuoksi toisilla paikkakunnilla oli koetettu opetella ”oikeita” soittotapoja jopa radion välityksellä⁶³

Ohjesäännön laatinut Juho Frans Kuorikoski mainitsee ohjesäännön tavoitteeksi seurakuntien ohjeistamisen kirkonkellojen soitossa. Kuorikoski kuitenkin korostaa, että ohjesäännön tavoitteena ei ole kellojen soiton yhtenäistäminen, vaan ennemminkin niiden yleisten periaatteiden ylöskirjaaminen, joita kellojen soitossa tulisi ottaa huomioon ja kellojen soiton saaminen ”*mahdollisimman kauniiksi ja tarkoitustaan vastaavaksi*”.⁶⁴

Ohjesäännössä tuodaan esille melkoinen joukko soittoja, joiden suorittamista pidetään suositeltavana. Näitä soittoja ovat ensinnäkin jumalanpalveluksiin liittyvistä soitoista sunnuntaisoitot (pyhänsoitto, huomenkellot, papinkellot, yhteensoitto ja loppusoitto), juhlasoitot⁶⁵

⁶³ Kuorikoski 1945, 3-5.

⁶⁴ Kuorikoski 1945, 3-4.

⁶⁵ Jouluna, pääsiäisenä, helluntaina ja rukouspäivinä, pitkäperjantaina, uutena vuotena, juhannuksena, adventtisunnuntaina sekä pienempinä juhlina (2. joulupäivä, 2. pääsiäispäivä, 2. helluntaipäivä, loppiainen, kynttilänpäivä, palmusunnuntai, helatorstai, kolminaisuuden päivä, mikkelinpäivä ja pyhäinpäivä).

sekä muiden jumalanpalveluksien⁶⁶, uskonnollisisänmaallisten tilaisuuksien⁶⁷ ja kasuaalitalaisuuksien⁶⁸ yhteydessä suoritettavat soitot. Kuolin- ja hautauskelloihin kuuluvista soittoista suositeltavina pidetään sanoma- ja kuolinkelloja, matkakelloja, kantokelloja, multakelloja, haudanavauskelloja, vieraskelloja sekä kiitoskelloja. Niin kutsuttuihin maallisiin soittoihin kuuluvista soittoista suositeltavina pidetään soittoa tulipalon sattuessa, sotahälytystä, ”vaara ohi” –merkkiä sekä voitonsanomaa.⁶⁹ Ohjesäännössä myös annetaan hyvin yksityiskohtaiset ohjeet näiden soittojen soittotavoista.

Kuopion hiippakunnan alueella kellojen käyttöä koskevan ylipaikallisen ohjauksen voi näin sanoa lisääntyneen ja tarkentuneen merkittävästi jo 1900-luvun puolimaista lähtien. Tässäkin kohden on kuitenkin huomattava, että edelleenkin annetut ohjeet ovat vain suosituksia ja että ohjesäännössä kannustetaan seurakuntia huomioimaan paikkakunnilla jo vanhastaan käytössä olevat soitot ja soittotavat. Seurakunnille on näin jätetty melko vapaat kädet toimia kellojensa käytön suhteen.

Ohjesäännössä huomio kiinnittyy sen sisällön ohella myös sen laatimisaikaan. Se, että kellojen soittoa koskevan ohjeistuksen havaittiin olevan huonoissa kantimissa juuri 1940-luvulla, ei liene sattumaa. Sota-aikaan kirkko ja sen välittämä sanoma tiedetään koetun aivan toisella tapaa merkittäviksi kuin aiempina vuosikymmeninä.⁷⁰ Osansa tästä kirkon ja sen välittämän sanoman merkittävyuden kasvusta näyttävät saaneen, ainakin kirkollisten viranomaisten silmissä, myös kirkonkellot.

⁶⁶ Aamujumalanpalvelukset (joulu, pääsisäinen, helluntai ja rukouspäivät), ehtoójumalanpalvelukset (kuudes ahti, rukouspäivien iltasaarnat, iltaisin vietettävät ehtoollisjumalanpalvelukset, viikkosaarnat ja raamatunselitykset sekä liturgiset jumalanpalvelukset), lasten jumalanpalvelus sekä koululais- ja nuorisójumalanpalvelus, lähetysjumalanpalvelus ja elojuhla sekä oikeussaarna.

⁶⁷ Puolustusvoimain jumalanpalvelus sekä rukoushetki itsenäisyyspäivänä ja sankarivainajien muistopäivänä.

⁶⁸ Kastejuhla kirkossa, erillinen konfirmaatio kirkossa, avioliittoon vihkiminen, hautaus kirkossa, kirkon vihkiminen, kirkonkellojen vihkiminen sekä hautausmaan vihkiminen.

⁶⁹ Kuorikoski 1945, 42-49.

⁷⁰ Murtorinne 1995, 234.

2.5. Kirkonkellot piispantarkastusten pöytäkirjoissa

Seurakunnissa säännöllisin väliajoin edelleenkin suoritettavilla piispantarkastuksilla on pitkät perinteet. Lainsäädännön puolesta piispat ovat olleet velvoitettuja tarkastusten suorittamiseen vuodesta 1571 lähtien, jolloin asiaa koskeva määräys kirjattiin ylös kirkkojärjestykseen.⁷¹

Läpikäymäni piispantarkastusten pöytäkirjat osoittavat tarkastusten olleen ja olevan edelleen varsin monipolvisia tapahtumia. Tarkastusten sisällön ja kulun yksityiskohtainen kuvailu ei kuitenkaan liene tämän tutkimuksen tematiikan kannalta tarpeellista. Riittää, kun todetaan niiden ytimenä säilyneen koko tarkasteltavan ajanjakson ajan jaon niin kutsuttuun yleiseen ja yksityiseen tarkastukseen. Näistä ensin mainitussa on keskitytty erityisesti seurakunnan henkisen tilan ja jälkimmäisessä seurakunnan omaisuuden ja sen hoidon selvittämiseen. Tarkastusten tavoite on selvä. Säännöllisin väliajoin suoritetuilla tarkastuksilla on voitu valvoa seurakuntien henkistä elämää ja omaisuuden hoitoa ja tarvittaessa ohjeistaa niitä seurakuntia, joiden toiminnassa on havaittu puutteita.

Kirkollista esineistöä koskevat maininnat ovat läpikäymissäni piispantarkastusten pöytäkirjoissa melko runsaat jo senkin vuoksi, että osaan vanhimmista pöytäkirjoista sisältyy myös luettelo kirkon esineistä. Näissä luetteloissa mainitaan luonnollisesti myöskin kirkonkellot. Myöhemmin kalustoluetteloita ei ole enää sisällytetty osaksi pöytäkirjoja, vaikka luettelot onkin edelleen tarkastettu tarkastusten yhteydessä.

Kehotuksia jonkin yksittäisen kirkollisen esineen hankintaan tai kunnostamiseen pöytäkirjoissa esiintyy verrattain usein.⁷² Sama koskee myös esineiden

⁷¹ Viikki 1994, 177.

⁷² Näin muun muassa Muuruvedellä 18.-20.8.1950 pidetyssä piispantarkastuksessa, jonka yhteydessä seurakuntaa kehoitettiin hankkimaan uudet kolehtihaavit sekä kultaamaan ehtoolliskalkki, viiniastia ja pateeni. MKiA. Piispantarkastusten pöytäkirjat 1908-1978. Piispantarkastus 18.-20.8.1950.

asianmukaista säilyttämistä ja hoitoa.⁷³ Kellojen hankintaa koskevia kehotuksia pöytäkirjoihin ei sisälly. Tätä ei voi kuitenkaan pitää osoituksena siitä, etteivätkö kirkolliset viranomaiset olisi pitäneet kellojen hankintaa tärkeänä. Tutkimuksen kellojen hankintaa koskevassa luvussa käy myöhemmin ilmi, että kaikkiin tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin hankittiin kello tai useampia välittömästi tai pian seurakuntien perustamisen tai seurakunnallisena pidettävän toiminnan alkamisen jälkeen paikkakuntien ensimmäisiä kirkkorakennuksia rakennettaessa. Samoin toimittiin myös myöhemmin vanhojen kellojen käytyä käyttökelvottomiksi. Kehotukset kellojen hankintaan olivat näin tarpeettomia.

Kellojen osalta tarkempaan ohjeistukseen näyttää olleen tarvetta ainoastaan neljä kertaa. Varpaisjärven seurakunnassa 22.-24.6.1949 suoritetussa tarkastuksessa annettiin kehoitus kääntää käytössä olleista kahdesta kellosta suurempaa noin 45 astetta kulumisen johdosta.⁷⁴ Muuruvedellä 18.-20.8.1950 suoritetussa tarkastuksessa kelloa kehoitettiin kääntämään sen vuoksi, että sen lyömäpinnassa oli havaittavissa metallimurtuma.⁷⁵ Myös Nilsiässä 25.-27.6.1954 suoritetussa tarkastuksessa kehoitettiin vaihtamaan pienemmän kellon lyöntikohtaa särkymisen estämiseksi.⁷⁶ 11.-13.9.1959 Nilsiässä suoritetussa tarkastuksessa kehoitettiin edelleen viilaamaan kellojen kielet pyöreiksi.⁷⁷ Muilta osin kelloja koskevat maininnat rajoittuvat läpikäymissäni pöytäkirjoissa hajanaisiin huomioihin kellojen lukumäärästä, niiden sijoituksesta sekä kunnosta.

Huomiota herättävää läpikäymissäni piispantarkastusten pöytäkirjoissa on se, että niissä ei, toisin kuin kirkkolainsäädännössä, kirkkokäsikirjoissa ja jumalanpalveluksen oppaissa sekä hiippakuntatasoisissa kellojen soittoa koskevassa ohjesäädännössä, kiinnitetä lainkaan huomiota siihen, kuinka kellojen soitto on seurakunnissa järjestetty. On toki mahdollista, että laajaa pöytäkirja-

⁷³ Näin muun muassa Varpaisjärvellä 12.-14.12.1980 pidetyssä piispantarkastuksessa, jossa kehoitettiin seurakuntaa suojaamaan sakastin kaapissa säilytettävä kasukka ja ylipäänsä kiinnittämään huomiota kirkkotekstiilien kunnan hoitamiseen. VKiA. Piispantarkastusten pöytäkirjoja 1904-. Piispantarkastus 12.-14.12.1980.

⁷⁴ VKiA. Piispantarkastusten pöytäkirjoja 1904-. Piispantarkastus 22.-24.6.1949.

⁷⁵ MKiA. Piispantarkastusten pöytäkirjat 1908-1978. Piispantarkastus 18.-20.8.1950.

⁷⁶ NKiA. Piispantarkastusten pöytäkirjat 1948-1983. Piispantarkastus 25.-27.6.1965.

⁷⁷ NKiA. Piispantarkastusten pöytäkirjat 1948-1983. Piispantarkastus 11.-13.9.1959.

aineistoa läpikäydessäni jotain on jäänyt huomaamatta. Näyttää kuitenkin siltä, että piispantarkastuksissa tehdyt huomiot ja annetut ohjeet ovat koskeneet kellojen soiton sijaan kelloja esineinä, niiden olemassaoloa ja kunnosta huolehtimista.

3. KIRKONKELLOJEN HANKINTA

3.1. Nilsin emäseurakunnan alueen kirkonkellot

Tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin on hankittu kaiken kaikkiaan 14 kirkonkelloa. Näistä ensimmäinen hankittiin vuonna 1768 ja viimeisin vuonna 2005. Tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin hankitut kellot on esitelty alla seurakunnittain. Kelloja koskevat tiedot perustuvat suurelta osin tutkimuksen yhteydessä tehtyyn kellojen inventointiin, jonka yhteydessä kellot on valokuvattu, mitattu ja niihin valetut tekstit kirjattu ylös. Inventoinnin yhteydessä kerättyjä tietoja on täydennetty asiakirjalähteiden, aiemman tutkimuskirjallisuuden sekä suullisten tiedonantojen perusteella. Kahden kellon (Nilsin 1768 ja Juankoski 1863) osalta tiedot perustuvat yksin asiakirjalähteisiin.

NILSIN SEURAKUNTA

1768

Tutkimusalueen kelloista vanhin, joka tiedetään hankitun oululaiselta kauppiaalta ja raati- ja valtiopäivämieheltä Zacharias Wacklinilta.⁷⁸ Nähtävästi Tukholmassa valetun kellon valaja on tuntematon. Kello oli sijoitettu 1760-luvun lopulla valmistuneeseen kellotapuliin. Kello halkesi ensimmäisen kerran ja valettiin uudelleen Tukholmassa vuonna 1804.⁷⁹ Kello poistettiin käytöstä sen haljettua toistamiseen vuonna 1827.⁸⁰

⁷⁸ NKiA. Tilikirjat 1753-1819. Kirkonkassan tilit 1768; Wacklin 1989, 5.

⁷⁹ Ruotsalainen, 91, 99-101.

⁸⁰ NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 11.6.1827.

1827

Nilsin kirkon kellotorniin sijoitetuista, edelleen käytössä olevista kelloista pienempi, joka on halkaisijaltaan noin 72 cm:n suuruinen. Kello on hankittu Pietarista.⁸¹ Kellon valaja on tuntematon. Vaskesta valettu kello painaa 13 puutaa ja 14 naulaa (kiloiksi muunnettuna 218,54 kg). Ennen Nilsin kirkon valmistumista vuonna 1906 kello oli sijoitettu vuonna 1843 rakennettuun kellotapuliin.⁸²

1843

Nilsin kirkon kellotorniin sijoitetuista, edelleen käytössä olevista kelloista suurempi, joka on halkaisijaltaan noin 88 cm:n suuruinen. Kello on edellisen kellon tavoin hankittu Pietarista ja senkin valaja on tuntematon.⁸³ Vaskesta valettu kello painaa 25 ½ puutaa (417,69 kg). Ennen Nilsin kirkon valmistumista vuonna 1906 tämäkin kello oli sijoitettu vuoden 1843 kellotapuliin.⁸⁴

⁸¹ NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 29.12.1827.

⁸² NKiA. Arkistoluettelot 1909.

⁸³ NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 15.10.1843.

⁸⁴ NKiA. Arkistoluettelot 1909.

2005

Murtolahden siunauskappelissa sijaitsevaan, väliaikaiseksi aiottuun kellotelineeseen sijoitettu kello, jonka kylkeen on valettu teksti ”MURTOLAHDEN HAUTAUSMAA 2005”. Nähtävästi messinkinen kello on valettu Koillis-Savossa, Kaavin kunnan Vehkalahden kylässä sijaitsevassa Juutilan valimossa. Kello on halkaisijaltaan noin 41 cm:n suuruinen.

JUANKOSKEN SEURAKUNTA

1863

Tehtaankirkon kellotorniin sijoitettu, Juantehtaalla valettu kello, jonka kylkeen oli valettu teksti ”Dmitri Ponomareff Strömsdal 1863”. Vaskesta valettu kello oli painoltaan 12 leiviskää (102 kg).⁸⁵ Kello halkesi 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, jonka jälkeen sitä säilytettiin Tehtaankirkon kellotornissa.⁸⁶ Vuonna 1942 kello luovutettiin keräyksessä valtiolle.⁸⁷

⁸⁵ JKia. Kalustokirja 1909-1931.

⁸⁶ JKia. Pitäjän- ja kirkkokokousten pöytäkirjat 1928-1938. Kirkkovaltuuston kokous 27.4.1930.

⁸⁷ JKia. Kalustokirja 1936-1969.

1930

Tehtaankirkon kellotorniin sijoitettu, halkaisijaltaan noin 67 cm:n suuruinen kello, jonka kylkeen on valettu teksti ”*JUANKOSKEN SEURAKUNTA VUONNA 1930 LOKOMO TAMPERE*”. Teräksinen, Lokomon tehtailla valettu kello painaa 150 kg.⁸⁸ Kelloa käytetään edelleen Tehtaankirkossa kesäisin pidettävien lauluiltojen sekä juhannuksena vietettävän juhannushartauden yhteydessä.⁸⁹

1989

Pienempi Ylösnousemuksen kirkon edessä sijaitsevaan kellotelineeseen sijoitetuista, edelleen käytössä olevista kelloista. Kellon kylkeen on valettu teksti ”*KELLON LAHJOITTI HELKA MÄNTTÄRI 1990 KIIRUHUSTI TULKAA*”. Kello on halkaisijaltaan noin 60 cm:n suuruinen ja valmistettu messingistä. Tämä Juutilan valimossa valettu kello painaa 135 kg ja sen sävelkorkeus on D.⁹⁰

⁸⁸ JKiA. Kalustokirja 1909-1931.

⁸⁹ Helena Hautamäki 29.3.2006.

⁹⁰ JKiA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 26.5.1989, Kirkon rakennustoimikunnan kokous 14.6.1989.

1989

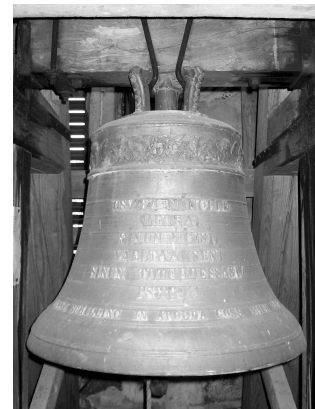
Ylösnousemuksen kirkon edessä sijaitsevaan kellotelineeseen sijoitetuista, edelleen käytössä olevista kelloista suurempi, jonka kylkeen on valettu teksti ”*JUANKOSKEN SEURAKUNTA 1990 RIEMUITEN TÄNNE*”. Kello on halkaisijaltaan noin 77 cm:n suuruinen. Messinkinen, niin ikään Juutilan valimossa valettu kello painaa 265 kg ja sen sävelkorkeus on B.⁹¹

MUURUVEDEN SEURAKUNTA

1903

Tänäkin päivänä käytössä olevista Muuruveden kirkon kellotornin kelloista pienempi. Kellon kylkeen on valettu teksti ”*MUURUEEN SEURAKUNNAN KIRKKOA VARTEN VALETTU V.1903.*”, ”*OSVITA MINULLE, HERRA, SINUN TIESI, VAELTAAKSENI SINUN TOTUUDESSASI! PS.86:11. FRANZ SCHILLING IN APOLDA GOSS MICH 1903*”. Kello on halkaisijaltaan noin 74 cm:n suuruinen. Kello on valettu

Saksassa sijainneessa, Franz Schillingin omistamassa Apoldan kellovalimossa. Vaskesta valettu kello painaa 250 kg ja sen sävelkorkeus on a.⁹²

⁹¹ JKiA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 26.5.1989, Kirkon rakennustoimikunnan kokous 14.6.1989.

⁹² MKiA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1900-1918. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 14.6.1903.

1903

Suurempi Muuruveden kirkon kellotorniin sijoitetuista, edelleen käytössä olevista kelloista. Kellon kylkeen on valettu teksti ”MUURUEN SEURAKUNNAN KIRKKOA VARTEN VALETTU V.1908.”, ”VEISATKAAT HERRALLE, KIITTÄKÄÄT HÄNEN NIMEÄNSÄ: JULISTAKAAT PÄIVÄ PÄIVÄLTÄ HÄNEN AUTTUUTTANSA! PS.96:2. FRANZ SCHILLING IN APOLDA GOSS MICH.”. Kello on halkaisijaltaan noin

94 cm:n suuruinen. Kello on edellisen kellon tavoin valettu Saksassa sijainneessa, Franz Schillingin omistamassa Apoldan kellovalimossa. Vaskesta valettu kello painaa 530 kg ja sen sävelkorkeus on As.⁹³ Kello halkesi ja valettiin uudelleen Saksassa vuonna 1908.⁹⁴

VARPAISJÄRVEN SEURAKUNTA

1903

Varpaisjärven seurakunnan Karsanlahdessa sijaitsevan kesäkodin pihalla sijaitsevaan kellotelineeseen sijoitettu, mahdollisesti vaskesta valettu kello, joka on halkaisijaltaan noin 35 cm:n suuruinen. Kello hankittiin käytettynä Joensuun seurakunnalta.⁹⁵ Kellon valaja on tuntematon. Kelloa käytettiin Varpaisjärven kirkossa vuoteen 1972 saakka, jolloin kirkkoon hankittiin uudet, nykyisin käytössä olevat kellot. Kello ei ole enää käytössä.⁹⁶

⁹³ MKiA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1900-1918. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 14.6.1903.

⁹⁴ MKiA. Kalustokirja 1908-1955.

⁹⁵ VKiA. Kirkonkokouksen ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1893-1910. Kirkonkokouksen pöytäkirja 29.9.1903; Rimpiläinen 1975, 16-18.

⁹⁶ Anja Ryyänen 31.3.2006.

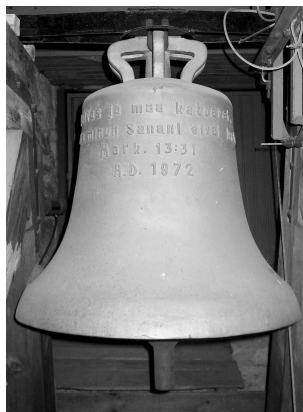
1903

Varpaisjärven kirkon kirkkosaliin sijoitettu kello, jonka kylkeen on valettu teksti ”GJUTEN HOS OSBERG OCH BADE I HELSINGFORS 1860.” Mahdollisesti vaskesta valettu kello on halkaisijaltaan noin 66 cm:n suuruinen. Kello hankittiin käytettynä Joensuun seurakunnalta ja se on valettu helsinkiläisessä Osberg & Baden valimossa.⁹⁷ Kello poistettiin käytöstä sen haljettua talven 1971-1972 aikana.⁹⁸

1972

Pienempi Varpaisjärven kirkon kellotornin kelloista. Edelleen käytössä olevan kellon kylkeen on valettu teksti ””Taivas ja maa katoavat, mutta minun sanani eivät katoa.” Mark.13:31 A.D.1972”. Mahdollisesti teräksestä valettu kello on halkaisijaltaan noin 75 cm:n suuruinen. Kello hankittiin SKS:n Kirkon hankintakeskuksen kautta ja se on valettu Veljekset Friis'in Korkolan valimossa.⁹⁹ 290 kg painavan kellon sävelkorkeus on c.¹⁰⁰

⁹⁷ VKiA. Kirkonkokouksen ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1893-1910. Kirkonkokouksen pöytäkirja 29.9.1903; Rimpiläinen 1975, 16-18.

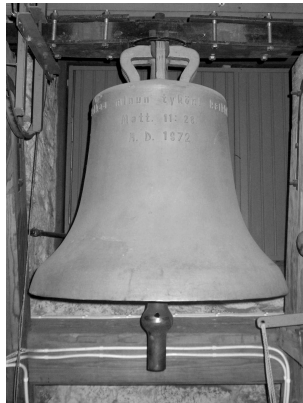
⁹⁸ VKiA. Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1966-1972. Kirkkovaltuuston kokous 30.5.1972, Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan kokous 20.9.1972.

⁹⁹ VKiA. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan toimintakertomus v. 1972.

¹⁰⁰ VKiA. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan kokous 20.9.1972.

1972

Suurempi Varpaisjärven kirkon kellotorniin sijoitetuista, edelleen käytössä olevista kelloista. Kellon kylkeen on valettu teksti ””Tulkaa minun tyköni kaikki” Matt.11:28. A.D.1972”. Mahdollisesti teräksestä valettu kello on halkaisijaltaan noin 89 cm:n suuruinen. Kello hankittiin edellisen kellon tavoin SKS:n Kirkon hankintakeskuksen kautta ja sekin on valettu Veljekset Friis’in Kokkolan valimossa.¹⁰¹ 500 kg painavan kellon sävelkorkeus on a.¹⁰²

3.2. Kyllä kirkkoon kello, tai parikin, tarvitaan – Kellohankintojen ajoittuminen

Nykyisen Nilsiän seurakunnan kelloista ensimmäinen hankittiin vuonna 1768.¹⁰³ Kuopion emäseurakunnan alaisuuteen kuuluneen Nilsin rukoushuonekunnan perustamisesta oli tuolloin tullut kuluneeksi jo 30 vuotta. Kellon hankinta tapahtui näin melkoisella viiveellä seurakunnallisena pidettävän toiminnan alkamiseen nähden. Kellon hankinta on kuitenkin liitettävissä paikkakunnan ensimmäisen kirkkorakennuksen¹⁰⁴ rakentamiseen, tai ennemminkin sen valmistumiseen.

¹⁰¹ VKiA. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan toimintakertomus v. 1972.

¹⁰² VKiA. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan kokous 20.9.1972.

¹⁰³ NKiA. Tilikirjat 1753-1819. Kirkonkassan tilit 1768.

¹⁰⁴ Aiemassa tutkimuskirjallisuudessa tästä rakennuksesta käytetään vaihtelevasti nimityksiä rukoushuone ja pikkukirkko. Tässä tutkimuksessa rakennuksesta puhuttaessa käytetään nimitystä rukoushuone.

Rukoushuoneen rakennustöiden tiedetään käynnistyneen jo 1730-luvulla, mutta varojen puutteen sekä ilmeisestikin myös puutteellisen työnjohdon vuoksi sen valmistuminen venyi aina 1750-luvun lopulle saakka. Viimeistelyitä vastavalmistuneessa rukoushuoneessa tiedetään suoritetun vielä 1760-luvun puolella.¹⁰⁵ Kellon ohella vastavalmistuneen rukoushuoneen esineistöön tiedetään kuuluneen Iisalmen kirkkoherra Henrik Helsingiuksen 1750-luvulla lahjoittama hopeinen ehtoolliskalkki, vuonna 1761 hankitut tinainen ehtoolliskalkki ja ehtoollisliina¹⁰⁶ sekä ruotusotamies Peter Grenin vuonna 1769 lahjoittama alttaritaulu.¹⁰⁷

Nykyisen Juankosken seurakunnan ensimmäinen kellohankinta tehtiin vuonna 1863 välittömästi Juantehtaan ruukinseurakunnan perustamisen jälkeen paikkakunnan ensimmäisen kirkkorakennuksen rakentamisen yhteydessä.¹⁰⁸ Nilsin emäseurakunnan alaisuuteen kuulunut ruukinseurakunta perustettiin vuonna 1862 ja paikkakunnan ensimmäinen kirkkorakennus, niin kutsuttu Tehtaankirkko, vihittiin käyttöön vuonna 1863.¹⁰⁹ Kirkonkellon ohella vastavalmistuneen Tehtaankirkon esineistöön kuuluivat rouva Lovisa Jernbergin lahjoittamat hopeiset kalkki ja pateeni, August Haraldin ja Johan Pehkosen lahjoittamat, messinkiset, nelihaaraiset kattokruunut (2kpl), Stuttgartissa valmistettu harmooni, kolehtihaavit (2kpl) sekä kolme tusinaa rautapeltisiä psalminumeroita.¹¹⁰

Entisen Muuruveden seurakunnan ainoaksi jääneet kellohankinnat suoritettiin vuonna 1903 pian seurakunnan itsenäistymisen jälkeen Muuruveden kirkon rakentamisen yhteydessä.¹¹¹ Muuruveden seurakunta erotettiin Nilsin emäseurakunnasta vuonna 1899 ja kirkon vihkiäisiä Muuruvedellä vietettiin vuonna 1904.¹¹² Kalustoa seurakunnassa luetteloitiin ensimmäisen kerran vuonna

¹⁰⁵ Ruotsalainen, 82-88.

¹⁰⁶ Ruotsalainen, 89, 92.

¹⁰⁷ Komulainen 1986, 80.

¹⁰⁸ JKIA. Inventaarikirja Juankosken kirkon ja kirkonarkiston omaisuudesta 1904-1908.

¹⁰⁹ Forsberg 1992, 27.

¹¹⁰ JKIA. Luettelo Juantehtaan seurakunnan, kirkon ja kirkonarkiston omaisuudesta 1863-1904.

¹¹¹ MKIA. Kalustokirja 1908-1955.

¹¹² Björklund 2001, 153.

1908, neljä vuotta kirkon valmistumisen jälkeen. Tuolloin kirkon esineisiin kuuluivat kellojen ohella hopeasta valmistetut ehtoollisviinikannu, kalkki, oblaattirasia ja oblaattilautanen, messingistä valmistetut seinäkilvet (neljä pienempää ja 23 isompaa) ja virsinumerot, raudasta valmistetut kattokruunu, alttarilamppujen jalat (2kpl), apostolinkynttilänjalka ja kynttilänjalat alttarikehyksen pylväissä (2kpl), puusta valmistetut kynttilänjalat (2kpl) ja laatikko ehtoolliskapineitten säilyttämistä varten, numerotaulut (2kpl), alttaripöydälle sijoitettu ristiinnaulitun kuva, alttaripöydän liina, alttaripöytäkoriste, alttarin ja saarnatuolin kirjanjalustimien peitteet, alttaripöydän peite, alttarin kehyksen peite, polvilaudan peite, kalkin peite, papinkapat (2kpl), kolehtihaavit (2kpl) sekä joukko ei-kirkollisena pidettävää esineistöä.¹¹³

Nykyisen Varpaisjärven seurakunnan ensimmäiset kellot hankittiin nekin vuonna 1903 pian Varpaisjärven seurakunnan itsenäistymisen jälkeen Varpaisjärven kirkon rakentamisen yhteydessä.¹¹⁴ Varpaisjärven seurakunta erotettiin Nilsiänsä emäseurakunnasta samanaikaisesti Muuruveden seurakunnan kanssa vuonna 1899 ja kirkon vihkiäisiä Varpaisjärvellä vietettiin vuonna 1904.¹¹⁵ Kalustoa Varpaisjärvellä luetteloitiin ensimmäisen kerran vuonna 1909, kun kirkon valmistumisesta oli ehtinyt kulua viisi vuotta. Tuolloin kirkon esineistöön kuuluviksi merkittiin kellojen ohella hopeasta valmistetut kalkki, lautanen, öylättirasia ja viinikannu, lasista valmistetut kynttilänjalat (18kpl), alttaripöydän vaatteet (2kpl), alttarivaate, alttariliina, alttarikehyksen vaate, kirjalaudan peitteet (2kpl), papin kappi, kastevati jalustoineen, kolehtihaavit (2kpl) sekä joukko ei-kirkollisena pidettävää esineistöä.¹¹⁶

Kaikkiin tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin on näin hankittu kello tai useampia välittömästi tai pian seurakunnan perustamisen tai seurakunnallisena pidettävän toiminnan alkamisen jälkeen paikkakuntien ensimmäisiä kirkkorakennuksia rakennettaessa. Nilsiässä rukoushuonekunnan perustamisesta

¹¹³ MKiA. Kalustokirja 1908-1955.

¹¹⁴ VKiA. Kirkonkokouksen ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1893-1910. Kirkonkokous 29.9.1903.

¹¹⁵ Erola 1986, 196.

¹¹⁶ VKiA. Kirkon ja arkiston kalustoluettelo 1909-1914.

kellon hankintaan ennätti kulua 30 vuotta, mutta kello saatiin siitäkin huolimatta hankituksi paikkakunnan ensimmäisen kirkkorakennuksen valmistumisen aikoihin. Kellot myös kuuluivat kaikissa tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa ensimmäisten paikkakuntien ensimmäisiä kirkkorakennuksia varten hankittujen esineiden joukkoon.

Edellä mainittuja seikkoja voisi tietenkin pitää merkinä kellojen merkittävydestä. Kellojen merkittävyyttä arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon, että siitäkin huolimatta, että tutkittavan ajanjakson aikana voimassa olleeseen kirkkolainsäädäntöön ei sisälly suoranaista määräystä kellon hankinnasta, ei kellojen hankinnan voi aina katsoa olleen kiinni yksin seurakuntalaisten omasta halukkuudesta. Vuoden 1686 Kirkkolakiin ja ordningiin sisältyvien kellojen käyttöä koskevien määräysten nojalla seurakunnat olivat 1800-luvun loppupuolelle saakka melko lailla yksiselitteisen velvoitettuja tiettyjen soittojen suorittamiseen ja näin myös kellojen hankintaan. Muuruveden ja Varpaisjärven kirkkoja 1900-luvun alussa rakennettaessa tiettyjen soittojen suorittamiseen ja kellojen hankintaan ei ollut enää tällä tavoin lainsäädännön puolesta velvoitetta. Näihin kirkkoihin ensimmäisinä hankittujen esineiden määrä on kuitenkin niin suuri, että se kertoo ehkä ennemminkin nuorien seurakuntien varakkuudesta kuin kellojen merkittävydestä.

Paitsi seurakuntia perustettaessa ja kirkkoja rakennettaessa kelloja on tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin hankittu myös vanhojen kellojen käytyä halkeamisen vuoksi käyttökelvottomiksi. Nilsiässä vuodesta 1768 lähtien käytössä olleen kellon haljettua tilalle hankittiin syksyllä 1827 edelleen käytössä olevista kelloista pienempi.¹¹⁷ Vastaavasti Juankosken Tehtaankirkossa yhä käytössä oleva, vuonna 1930 hankittu kello korvasi vuodesta 1863 palvelleen kellon.¹¹⁸ Varpaisjärven kirkon nykyiset kellot hankittiin puolestaan vuoden 1903 kelloista suuremman haljettua talven 1971-72 aikana.¹¹⁹ Selvitelyään ensin mahdollisuutta

¹¹⁷ NKiA. Inventaarit 1830-1889, Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 11.6.1927.

¹¹⁸ JKiA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1928-1938. Kirkkovaltuuston kokous 27.4.1930.

¹¹⁹ VKiA. Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1966-1972. Kirkkovaltuuston kokous 30.5.1972.

korjata rikkoutunut kello, seurakunta päätyi vuonna 1972 hankkimaan kokonaan uudet kellot vanhojen tilalle.¹²⁰

Muutamien tutkimusalueelle suoritettujen kellohankintojen taustalla näyttää olleen yksinomaan halu hankkia uusi kello vanhan pariaksi tai sijaan. Nilsin kirkossa edelleen käytössä olevista kelloista suurempi hankittiin vuonna 1843.¹²¹ Tuolloin ”vanha”, vuonna 1827 hankittu kello oli edelleen käyttökelpoinen. Uuden, ”ylimääräisen” kellon hankintaan seurakunnalla näyttää olleen huomattavan hyvät taloudelliset edellytykset. Aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella tiedetään, että kellohankinnan kanssa samanaikaisesti seurakunnassa suoritettiin korjaustöitä uudessa, vuonna 1798 käyttöön vihityssä kirkkorakennuksessa¹²² ja rakennettiin uusi kellotapuli.¹²³ Kellohankinnan sekä kirkon korjaus- ja tapulin rakennustöiden ohella seurakunnalla riitti varoja myös muun kirkollisen esineistön hankintaan. Vuosien 1843 ja 1844 aikana kirkon esineistön tiedetään karttuneen kahdella samettisella, aidolla kullalla koristellulla messukasukalla, viidellä pellistä valmistetulla kynttiläkruunulla ja kahdella, niinikään pellistä valmistetulla kattokruunulla¹²⁴ sekä uudella, Carl Fredrik Blomin maalaamalla alttaritaululla.¹²⁵

Juankosken Ylösnousemuksen kirkossa nykyisin käytössä olevat kellot hankittiin vuonna 1989.¹²⁶ Kellot hankittiin vuonna 1990 käyttöön vihityn Ylösnousemuksen kirkon rakentamisen yhteydessä. Alun perin seurakunta suunnitteli vanhan, vuonna 1930 hankitun kellon siirtämistä Tehtaankirkon kellotornista uuden kirkkorakennuksen tapuliin ja toisen kellon hankkimista sen pariaksi.¹²⁷ Lopulta uusia kelloja hankittiin kuitenkin kaksin kappalein ja vanha

¹²⁰ VKiA. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan kokous 11.4.1972, Kirkkohallintokunnan kokous 20.9.1972.

¹²¹ NKiA. Inventaarit 1830-1889.

¹²² Paikkakunnalla tästä rakennuksesta käytetään nimitystä Vanha kirkko erotuksena Nilsin nykyiseen, vuonna 1906 käyttöön vihittyyn kirkkoon.

¹²³ Lintunen 2005, 30.

¹²⁴ KA. Tarkastuspöytäkirjat 1738-1847. Piispantarkastus 1844.

¹²⁵ Vähäkangas 1994, 22.

¹²⁶ JKiA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 14.6.1989.

¹²⁷ JKiA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 5.12.1986.

kello jätettiin sijoilleen Tehtaankirkon kellotorniin. Kokonaan uusien kellojen hankkimista perusteltiin sillä, että teräksestä valettu vanha kello ei säilyttäisi sointiaan hyvänä enää kovinkaan pitkään. Uudet kellot valettiin sointinsa pidempään hyvänä säilyttävästä messingistä.¹²⁸

Viimeisin tutkimusalueen kellohankinnoista tehtiin vuonna 2005 Nilsin seurakuntaan kuuluvalla Murtolahden kylähautausmaalle. Murtolahden kellohankinta on liitettävissä vuonna 1925 perustetun kylähautausmaan 80-vuotisjuhlaan, jota kellohankinnalla haluttiin juhlistaa.¹²⁹

3.3. Pitäjän miehiltä luottamusmiehille – Kellohankintoja koskeva päätöksenteko

Kellojen hankinnasta on tutkimusalueella päätetty ja niiden hankintaa valmisteltu yhtä poikkeusta lukuun ottamatta seurakuntien päättävissä ja päätöksiä valmisteleivissa ja toimeenpaneivissa elimissä. Kellojen hankintaa koskeva päätöksenteko ja siinä tapahtuneet muutokset kytkeytyvät näin hyvin läheisesti seurakuntahallinnossa tutkittavan ajanjakson aikana tapahtuneisiin muutoksiin.

Tutkimusalueelle suoritetuista kellohankinnoista neljä ensimmäistä (Nilsin 1768, 1827 ja 1843 sekä Juankoski 1863) tehtiin aikana, jolloin seurakuntaa ja laajemminkin pitäjäyhteisöä koskevista asioista päätettiin pitäjänkokouksissa. Pitäjänkokousten keskeinen asema paikallishallinnossa nojasi vuonna 1723 annettuihin papiston privilegioihin.¹³⁰

¹²⁸ JKIA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 26.5.1989.

¹²⁹ Murtolahden kyläyhdistys ry. Pöytäkirjat 2005. Johtokunnan kokous 17.2.2005.

¹³⁰ Murtorinne 1992, 74.

Tarkempi perehtyminen Nilsiäen vuoden 1768 kellohankintaa koskevaan päätöksentekoon on ollut mahdotonta siitä syystä, että kyseisenä aikana laaditut pitäjänkokousten pöytäkirjat ovat kadonneet.¹³¹ Ottaen huomioon pitäjänkokousten keskeisen aseman paikallishallinnossa kyseisenä aikana, on kuitenkin pidettävä todennäköisenä, että Nilsiäen vuoden 1768 kellohankinnasta päätettiin juuri pitäjänkokouksessa.

Nilsiäen vuosien 1827 ja 1843 kellohankintoja koskevaan päätöksentekoon on sitä vastoin ollut mahdollista perehtyä tarkemmin säilyneiden pitäjänkokousten pöytäkirjojen välityksellä. Nämä pöytäkirjat todistavat ensinnäkin siitä, että näistä kellohankinnoista todellakin päätettiin ja niitä valmisteltiin juuri pitäjänkokouksissa. Etenkin vuoden 1843 kellohankintaa käsitteleviä pitäjänkokousten pöytäkirjoja lukiessa huomiota herättää myös seurakunnan silloisen kirkkoherran Adolf Fredrik Hjelmannin melko keskeinen rooli asian käsittelyssä. Osittain tämä voi tietenkin olla seurausta siitä, että pitäjänkokouksen puheenjohtajana toimineen kirkkoherran rooli korostuu väkisinkin kokousten pöytäkirjoissa. Toisaalta pitäjänkokousten puheenjohtajina toimineiden kirkkoherrojen tiedetään kohonneen paikallisyhteisöjensä keskeisimmiksi vaikuttajiksi osin juuri tämän puheenjohtajuutensa seurauksena.¹³² Tämä kuva välittyy myös Nilsiäen vuoden 1843 kellohankintaa käsittelevistä pitäjänkokousten pöytäkirjoista.

Ehkä kaikkein tärkein huomio, joka näiden pöytäkirjojen pohjalta on ollut tehtävissä, koskee kuitenkin sitä yksityiskohtaisuutta ja laajuutta, jolla kellohankinnat ovat pöytäkirjoissa esillä. Kun ottaa huomion pitäjänkokousten päätettäviin kuuluneiden asioiden suuren lukumäärän, voi tätä kellohankintojen käsittelyn yksityiskohtaisuutta ja laajuutta pitää hyvinkin merkinä kellojen merkittävyydestä. Kellojen hankinta ei selvästikään ollut näissä tapauksissa merkityksetön tai vähämerkityksinen tapahtuma.

¹³¹ Ruotsalainen 1965, 69.

¹³² Murtorinne 1992, 38.

Tapahtuman merkittäväksi kokemiseen on voinut hyvinkin vaikuttaa se, että pitäjänkokousten aikaan kellojen hankinta oli tapahtuma, johon useimmilla pitäjän miespuolisilla asukkailla oli ainakin periaatteessa mahdollisuus osallistua. Pitäjänkokouksissa päätökset tehtiin enemmistöperiaatteella ja mikäli tuon enemmistön toteamiseen tarvittiin äänestystä, suoritettiin se samoin perustein kuin papinvaalissa. Papinvaalissa äänioikeutettuja olivat puolestaan ne pitäjän miespuoliset asukkaat, joilla oli verotettavaa maaomaisuutta. Käytännössä kuitenkin myös maata omistamattomille (torppareille, käsityöläisille sekä heihin verrattaville) oli varattu pitäjänkokouksissa mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon silloin, kun päätettiin heitä itseään koskevien rasiusten synnystä – vaikkapa sitten kellon hankinnasta.¹³³

Juankosken vuoden 1863 kellohankinnassa Juantehtaan ruukinseurakunnan jäsenillä ei kuitenkaan näytä olleen samanlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa kellojen hankintaa koskevaan päätöksentekoon kuin emäseurakunnassa. Kellohankinta ei ole esillä emäseurakunnan pitäjänkokousten pöytäkirjoissa eikä ruukinseurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjoissa.¹³⁴ Kellon hankintaa koskevat päätökset on tehty mitä ilmeisimmin seurakuntahallinnon ulkopuolella. Aiemman tutkimuskirjallisuuden perustella tiedetään, että vuonna 1863 käyttöön vihityn Tehtaankirkon rakentamisesta ja epäilemättä myös sinne hankitusta kellosta syntyneistä kustannuksista vastasi Juantehtaan silloinen pietarilainen omistaja Dmitri Ponomarev.¹³⁵ Ponomarev, joka oli kellohankinnan aikaan alaikäisyytensä vuoksi holhouksen alainen, tuskin osallistui kellon hankintaa koskevaan päätöksentekoon. Kellon hankinnasta päättäminen ei liene kuulunut myöskään Ponomarevin holhoojina Pietarista käsin toimineiden kenraali, vapaaherra Aleksander Aleksejevits von Rehbinderin ja kollegineuvos, vapaaherra Nikolai Aleksejevits von Rehbinderin intresseihin. Käytännössä Tehtaankirkon

¹³³ Murtorinne 1992, 74-75.

¹³⁴ Säilyneiden pöytäkirjojen valossa näyttää siltä, että Juantehtaan ruukinseurakunnassa on pidetty kirkonkokouksia vuodesta 1863 lähtien. Juankosken kirkonarkistoon sisältyvistä kirkonkokousten pöytäkirjoista vanhin on päivätty 2.8.1863, jolloin jo päätettiin kellojen soitosta kerättävistä maksuista. JKIA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1863-1909. Yhteinen kokous Strömsdalin kirkossa 2.8.1863.

¹³⁵ Forsberg 1992, 27.

rakentamista ja sinne hankittua kelloa koskeva päätöksenteko lienee ollut Juantehtaan silloisen ruukinhoitajan, Jakob Jernbergin käsissä.¹³⁶

Vuonna 1865 annettu asetus kunnallishallituksesta maalla merkitsi kunnan ja seurakunnan erottamista toisistaan ja maallisten asioiden siirtymistä kunnallishallinnon piiriin. Seurakuntia koskevista asioista päätettiin tästä edes päin kirkonkokouksissa. Kirkonkokouksissa äänivaltaisuus määräytyi samoin kuin aiemmin pitäjänkokouksissa. Kirkonkokouksissa käsiteltävien asioiden valmistelusta ja tehtyjen päätösten toimeenpanosta vastasivat puolestaan kirkkoneuvostot. Kirkonkokousten valitsemien vähintään kuuden hyvämaineiseksi tunnetun miehen ohella neuvostojen jäseniin kuuluivat seurakuntien vakinaiset papit.¹³⁷

Muuruveden ja Varpaisjärven vuoden 1903 kellohankintojen valmistelusta vastasivat kirkkoneuvostojen ohella ja niihin nähden ensisijaisesti kirkonkokousten erikseen nimeämät kirkon rakennustoimikunnat. Muuruveden kirkon rakennustoimikunta nimettiin ja sen tehtävät määriteltiin Muuruvedellä 4.8.1901 pidetyssä kirkonkokouksessa. Kirkon rakennustoimikunnan alkuperäiseen kokoonpanoon tulivat nimetyiksi Antti Martikainen Vehkalahdesta, pastori Josef Holmström Juankoskelta sekä talolliset Olli Heikkinen Västinniemen Lautalasta, Juho Heikkinen Pieksältä ja Juho Zitting Muuruvedeltä. Toimikunnan varajäseniksi nimetyiksi tulivat vuori-insinööri, ruukinhoitaja Ludvig Matias Ottelin Juankoskelta, kansakoulunopettaja K.R. Manninen Vuotjärveltä sekä talolliset Aaro Lappalainen Kallinsalosta, Taavetti Lappalainen Murtolahdesta ja Janne Miettinen Virroilta. Muiden kirkon rakentamiseen liittyvien tehtävien ohella rakennustoimikunnan tehtäviin määriteltiin kuuluvaksi kellojen, urkujen sekä valaistuslaitosten valitseminen.¹³⁸ Muuruveden kellohankintaa koskevassa päätöksenteossa merkittävä rooli kuului kirkon rakennustoimikuntaan kuuluneiden henkilöiden ohella kirkon suunnitellelle

¹³⁶ Forsberg, Kankkunen 1996, 76-78.

¹³⁷ Kansanaho 1976, 83, 87-89.

¹³⁸ MKiA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1900-1918. Kirkonkokous 4.8.1901.

arkkitehti Josef Stenbäckille. Saksasta hankitut kellot hankittiin nimenomaan Stenbäckin suosituksen mukaan ja hänen välityksellään.¹³⁹

Varpaisjärven kirkon rakennustoimikunta nimettiin ja sen tehtävät määriteltiin Varpaisjärvellä 17.11.1901 pidetyssä (Nilsin ja Varpaisjärven seurakuntien) yhteisessä kirkonkokouksessa.¹⁴⁰ Varpaisjärvellä toimikunnan alkuperäiseen kokoonpanoon tulivat nimetyiksi sen varsinaisina jäseninä talolliset Heikki Väänänen, Pekka Ruotsalainen, Iivo (Ivar) Vänninen, Heikki Ruotsalainen ja Lassi Laitinen. Heidän varajäsenikseen nimetyiksi tulivat niin ikään talolliset Junnu Vänninen ja Antti Huttunen sekä lautamies Tobias Hujanen. Myös Varpaisjärvellä kirkon rakennustoimikunnan tehtävät määriteltiin niin, että sen tehtäviin kuului seurakunnan puolesta tilata kellot, urut ja valaistuslaitokset.¹⁴¹ Muuruveden tapaan myös Varpaisjärven kellohankintaa koskevassa päätöksenteossa merkittävä rooli kuului tämänkin kirkon suunnitelleelle arkkitehti Josef Stenbäckille. Joensuun seurakunnalta käytettynä hankitut kellot hankittiin Stenbäckin välittäminä hänen ehdotuksestaan.¹⁴²

Muuruveden ja Varpaisjärven kirkon rakennustoimikuntien pöytäkirjoissa kellojen hankinta on miltei yhtä laajalti ja yksityiskohtaisesti esillä kuin edellä puheena olleissa pitäjänkokousten pöytäkirjoissa. Kellohankintojen yksityiskohtaista esillä oloa kirkon rakennustoimikuntien kokousten pöytäkirjoissa ei voi kuitenkaan pitää samalla tapaa merkinä kellojen merkittävydestä kuin kellohankintojen yksityiskohtaista esillä oloa pitäjänkokousten pöytäkirjoissa. Pitäjänkokouksiin verrattuna kirkon

¹³⁹ MKiA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1900-1918. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 14.6.1903.

¹⁴⁰ Varpaisjärven ja Nilsin seurakuntien asioista päätettiin seurakuntien yhteisessä kirkonkokouksessa vuoteen 1910 saakka. Erola 1986, 192.

¹⁴¹ VKiA. Kirkonkokouksen ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1893-1910. Yhteinen kirkonkokous 17.11.1901.

¹⁴² VKiA. Kirkonkokouksen ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1893-1910. Kirkonkokous 5.7.1903, Kirkonkokous 29.9.1903. Josef Stenbäckin määrävä rooli Muuruveden ja Varpaisjärven kellohankinnoissa ei ole sikäli yllättävää, että Stenbäckin tiedetään noudattaneen suunnittelemissaan kirkoissa nk. kirkkorakentamisen kokonaisohjelmaa. Tällä viitataan siihen, että Stenbäckin suunnitelmat koskivat kirkkojen yleisen arkkitehtuurin ohella myös kirkkojen esineistöä. Rieki 1997, 242.

rakennustoimikuntien käsiteltäviin kuuluvat asiat olivat tarkoin rajatut ja asioiden yksityiskohtainen käsittelykin näin ollen mahdollista.

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kellojen hankinnan ei voi myöskään enää sanoa olleen tapahtuma, johon useimmilla pitäjän miehillä oli mahdollisuus osallistua tai ainakin kokea osallistuvansa. Tuolloin ylintä päätäntävaltaa seurakunnissa käyttivät kirkkokokoukset, joissa äänivaltaisuus määräytyi toki edelleen samoin kuin aiemmin pitäjänkokouksissa. Kellohankintojen valmistelu oli sen sijaan siirtynyt kirkkoneuvostoille ja kirkon rakennustoimikunnille. Käytännössä kellojen hankinnasta päättämiseen osallistui näin enää pieni, luottamushenkilöistä koostunut seurakuntalaisten ydinryhmä. On myös huomattava, että näitä luottamushenkilöiden muodostamia ydinryhmiä ei voi pitää sosiaaliselta koostumukseltaan kovinkaan edustavina. Tutkimusalueella, jonka väestöstä reilusti yli puolet kuului vuosisadan vaihteessa tilattomaan väestöön¹⁴³, kellohankinnoista päättäminen oli tilallisten ja muutamien Juantehtaan ylimpien toimihenkilöiden käsissä.

Myöhemmät tutkimusalueelle tehdyistä kellohankinnoista (Juankoski 1930 ja 1989, Varpaisjärvi 1972 ja Nilsä 2005) on tehty aikana, jolloin ylintä päätäntävaltaa seurakunnissa ovat käyttäneet kirkkovaltuustot. Kirkkovaltuustoja oli saatettu asettaa suurimpiin seurakuntiin vuodesta 1908 lähtien ja vuonna 1954 niiden asettaminen määrättiin pakolliseksi kaikissa seurakunnissa.¹⁴⁴ Täydellisessä yhteistaloudessa elävissä seurakunnissa ylintä päätäntävaltaa ovat vuodesta 1973 lähtien käyttäneet yhteiset kirkkovaltuustot. Kirkkovaltuustojen jäsenten valitseminen kuului ensi alkuun kirkkokokousten tehtäviin. Vuodesta 1970 lähtien kirkkovaltuustojen jäsenet on valittu koko maassa saman aikaisesti järjestetyissä vaaleissa, joissa noudatetaan suhteellista vaalitapaa.¹⁴⁵

¹⁴³ Vuonna 1890 31,1 % Nilsän pitäjän maatalousväestöstä kuului varsinaisiin maanomistajiin, 16,9 % torppareihin ja 52,6 % muuhun tilattomaan väestöön. Haara 1978, 15.

¹⁴⁴ Käytännössä tuolloin annettu määräys vain vahvisti jo vallinneen tilanteen, jossa kaikkiin seurakuntiin oli perustettu kirkkovaltuusto. Kansanaho 1976, 98, 100.

¹⁴⁵ Murtorinne 1995, 358-360.

Kirkkovaltuustoissa käsiteltävien asioiden valmistelu ja tehtyjen päätösten toimeenpano kuuluivat 1950-luvulle saakka kirkonkokousten valitsemien kirkkoneuvostojen tehtäviin.¹⁴⁶ Juankosken vuoden 1930 kellohankintaa valmistelleen kirkkoneuvoston jäseniin kuuluivat insinööri, tehtaan isännöitsijä Torsti Timgren, talonomistaja Herman Airaksinen, koneenkäyttäjä Pekka Vepsäläinen, konttoristi Hugo Dahlberg, talollinen Heikki Pitkänen, tehtaan tilanhoitaja K.H. Laitinen sekä puheenjohtaja, kirkkoherra Aimo Kallio.¹⁴⁷

Vuodesta 1954 lähtien vastuun kantaminen seurakuntien omaisuuden hoidosta sekä kirkkovaltuustoissa käsiteltävien asioiden valmistelu ja tehtyjen päätösten toimeenpano kuuluivat kirkkohallintokuntien tehtäviin. Kirkkohallintokuntien puheenjohtajien sekä vähintään kahden jäsenen valinnasta vastasivat kirkkovaltuustot. Varpaisjärven vuoden 1972 kellohankintaa valmistelleen kirkkohallintokunnan varsinaisiin jäseniin kuuluivat koulutoimenjohtaja Aarne Keränen (pj), Pekka Rissanen (vpj), emäntä Lahja Hynynen, rakennustarkastaja Erkki Sutinen ja työnjohtaja Jaakko Jauhiainen sekä varajäseniin opettajat Valma Vanhatalo ja Sakari Mustonen.¹⁴⁸

Vuodesta 1973 lähtien edellä mainitut kirkkohallintokunnille kuuluneet tehtävät ovat kuuluneet kirkkoneuvostoille. Täydellisessä yhteistaloudessa toimivissa seurakunnissa vastaavia tehtäviä hoitavat yhteiset kirkkoneuvostot. Kirkkoneuvostojen jäsenet valitaan valtuustojen tapaan koko maassa samanaikaisesti järjestetyissä vaaleissa, joissa noudatetaan suhteellista vaalitapaa.¹⁴⁹ Juankosken vuoden 1989 kellohankinnan valmistelusta vastasivat kirkkoneuvoston ohella ja siihen nähden ensisijaisesti useat peräkkäiset kirkon rakennustoimikunnat. Kellon hankinta näyttää käynnistyneen järjestyksessään toisen rakennustoimikunnan toimesta, joka nimettiin Juankoskella 20.5.1985 pidetyssä yhteisen kirkkovaltuuston kokouksessa. Toimikunnan jäseniksi tulivat nimetyiksi metsäteknikko Martti Rantala, kotiaavustaja Vieno Julkunen,

¹⁴⁶ Murtorinne 1995, 358-359.

¹⁴⁷ JKIA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1928-1938. Kirkkoneuvoston kokous 23.4.1930.

¹⁴⁸ VKiA. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan vuosikertomus 1972.

¹⁴⁹ Murtorinne 1995, 358-360, 396.

maanviljelijä Eino Toivanen, pankinjohtaja Erkki Häkkinen, Kalevi Kuokkanen, Toivo Tuunainen, sekä viran puolesta kirkkoherra Hannu Komulainen (pj) ja seurakunnan talouspäällikkö Valto Riekkinen.¹⁵⁰

Pääasiallisen vastuun kellon hankinnasta kantoi yhteisen kirkkovaltuuston 26.1.1987 nimeämä rakennustoimikunta, jonka jäseninä jatkoivat jo edelliseen rakennustoimikuntaan kuuluneet Eino Toivanen, Martti Rantala, Vieno Julkunen sekä Erkki Häkkinen. Uusina jäseninä rakennustoimikuntaan tulivat nimetyiksi luokanopettaja Antti Rönkä, vanhainkodinjohtaja Per-Erik Bucht sekä rakennusmestari Mikko Kukkonen. Virkansa puolesta toimikunnan jäseninä jatkoivat edelleen kirkkoherra Hannu Komulainen (pj) sekä seurakunnan talousjohtaja Valto Riekkinen. Toimikunnan tehtäviksi yhteinen kirkkovaltuusto määritteli kirkon rakentamiseen liittyvien asioiden hoitamisen alistaen yhteiselle kirkkoneuvostolle ja –valtuustolle niiden päätettäviksi kuuluvat asiat.¹⁵¹

Nilsiän seurakuntaan kuuluvan Murtolahden kylähautausmaan vuoden 2005 kellohankinnan valmistelusta vastasi Nilsiän seurakunnan Murtolahden kylätoimikunta, johon kuuluvat maatalousyrittäjät Antti Lappalainen, Anja Lappalainen, Irma Pekkarinen, Pirjo Hämäläinen ja Kari Ikäheimo sekä eläkeläiset Toini Väänänen ja Eila Savinainen.¹⁵² Kellon hankintaa koskeva aloite syntyi kuitenkin seurakuntahallinnon ulkopuolella. Kellon hankintaa koskeva aloite tehtiin helmikuussa 2005 pidetyssä Murtolahden kyläyhdistyksen johtokunnan kokouksessa.¹⁵³

Vaikka seurakuntahallinto ja sitä myötä myös kellohankinnoista päättäminen onkin näin demokratisoitunut 1900-luvun kuluessa, ei tämä demokratisoituminen ole tuonut muutosta siihen seikkaan, että kellojen hankintaan on edelleen

¹⁵⁰ JKIA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Yhteisen kirkkovaltuuston kokous 20.5.1985.

¹⁵¹ JKIA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Yhteisen kirkkovaltuuston kokous 26.1.1987, Kirkon rakennustoimikunnan kokous 18.2.1987.

¹⁵² Nilsiän seurakunnan Murtolahden kylätoimikunta. Pöytäkirjat 21.3.1985-. Kevätkokous 4.3.2005.

¹⁵³ Murtolahden kyläyhdistys ry. Pöytäkirjat 2005. Johtokunnan kokous 17.2.2005.

osallistunut ja osallistuu vain pieni osa seurakunnan jäsenistä. Kellohankinnoista päättämisen voi todellakin sanoa liukuneen pitäjän miehiltä luottamusmiehille.

3.4. Välittömästi ja välillisesti – Kellohankintojen kustantaminen

Nilsiä vuonna 1768 nähtävästikin Tukholmasta hankittu kello kustannettiin kirkonkassaan tätä nimenomaista tarkoitusta varten kerätyin varoin. Varoja kirkonkassaan kertyi ensinnäkin koko seurakunnan alueelta kerätyn veron seurauksena, jota kannettiin kahdeksan äyriä kultakin ruokakunnalta.¹⁵⁴ Tämän lisäksi varoja kirkonkassaan kertyi myös Nilsiän rukoushuonekunnan jäsenien vuosien 1764-1768 aikana tekemien rahalahjoitusten seurauksena.

Kellon hankintaa varten tehdyt lahjoitukset, lahjoittajat, lahjoittajien kotipaikat sekä joissakin tapauksissa myös lahjoittajien ammatti ja asema käyvät ilmi vuosien 1764-1768 kirkonkassan tileistä. Tehtyjä lahjoituksia tileihin on merkitty hieman toistasataa lahjoitetun summan vaihdellessa 24 äyristä miltei 20 taalariin. Lahjoitettujen summien suurta vaihtelevuutta selittää se, että joissakin tapauksissa lahjoitus on tehty koko ruodun puolesta. Maantieteellisesti lahjoitukset jakautuvat melko tasaisesti koko rukoushuonekunnan alueelle. Kellon hankintaa eivät ole tukeneet ainoastaan ”kirkonkylän” asukkaat, vaan lahjoittajien joukossa on myös monien syrjäisempien seutujen, kuten esimerkiksi nykyisiin Rautavaaran ja Iisalmen seurakuntiin kuuluvien kylien asukkaita. Lahjoittajien ammattia ja asemaa koskevien päätelmien tekemistä hankaloittaa se, että tileihin on merkitty vain muutamien lahjoittajien ammatti tai asema.¹⁵⁵ Tutkimusalueen sukuja pitkään tutkineen Juhani Ruotsalaisen mukaan suurin osa lahjoittajista on kuitenkin

¹⁵⁴ NKiA. Tilikirjat 1753-1819. Kirkonkassan tilit 1768.

¹⁵⁵ NKiA. Tilikirjat 1753-1819. Kirkonkassan tilit vuosilta 1764-1768.

tunnistettavissa talollisiksi.¹⁵⁶ Kellon hinnaksi tuli kaupan välittäjänä toimineelle kauppias Wacklinille suoritetun maksun mukaan 1217 taalaria ja 16 äyriä.¹⁵⁷

Nilsiiän vuonna 1827 Pietarista hankittu kello kustannettiin sekin kirkonkassaan tätä nimenomaista tarkoitusta varten kerätyin varoin. Kellon hankinnasta syntyviä kustannuksia käsiteltiin Nilsiiässä 29.9.1827 pidetyssä pitäjänkokouksessa, jossa ensinnäkin todettiin, että kirkonkassassa ei sillä hetkellä ollut ylimääräisiä varoja kellon hankintaan. Varat kellon hankintaan päätettiin kerätä niin, että kaikilta pitäjän tilallisilta kerättäisiin 3 ruplaa ja torppareilta 25 kopeekkaa. Varojen keruu annettiin seurakunnan apupapin Anders Wenellin tehtäväksi.¹⁵⁸ 6.6.1828 pidetyssä pitäjänkokouksessa kellohankinnan lopullisiksi kustannuksiksi todettiin 440 ruplaa 55 kopeekkaa assignaateina.¹⁵⁹

Myös Nilsiiän vuonna 1843 Pietarista hankittu kello kustannettiin kirkonkassaan tätä nimenomaista tarkoitusta varten kerätyin varoin.¹⁶⁰ Kellon hankinnasta syntyviä kustannuksia käsiteltiin ensimmäisen kerran Nilsiiässä 12.3.1843 pidetyssä pitäjänkokouksessa, jossa seurakunnan kirkkoherra Adolf Fredrik Hjelmann ilmoitti hankittavan kellon hinnaksi 1543 ruplaa 50 kopeekkaa assignaateina. Kokouksessa myös todettiin, että kirkonkassassa oli jo tätä nimenomaista tarkoitusta varten säästettyjä varoja hieman yli 150 ruplaa (hopeassa) ja päätettiin kerätä edelleen puuttuvat varat maata omistamattomilta seurakuntalaisilta seuraavaan tapaan: torppareilta, muilta vuokratilallisilta, ruukin puhaltimon ja sahan mestareilta, käsityöläisiltä ja työmiehiltä, pitäjän käsityöläisiltä ja siltavoudeilta 20 kopeekkaa, rengeiltä samoin 20 kopeekkaa ja piioilta 10 kopeekkaa (hopeassa). Tehdyn päätöksen mukaan varojen keruu tuli suorittaa niin, että talonpojat pidättäisivät edellä sovitut summat suoraan palvelusväkensä palkasta. Varsinaisen keruutyön lupasi suorittaa kirkkoherra Hjelmann voi- ja pääsisäisrahojen keruun yhteydessä.¹⁶¹

¹⁵⁶ Juhani Ruotsalainen 7.9.2005.

¹⁵⁷ NKiA. Tilikirjat 1753-1819. Kirkonkassan tilit 1768.

¹⁵⁸ NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 29.9.1927.

¹⁵⁹ NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 29.9.1927, Pitäjänkokous 6.6.1928.

¹⁶⁰ NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 28.8.1842.

¹⁶¹ NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 12.3.1843.

Seuraavan kerran kellohankinnasta syntyneitä kustannuksia käsiteltiin Nilsiässä 6.8.1843 pidetyssä pitäjänkokouksessa, jossa kirkkoherra ilmoitti, että edellä kuvattua menettelytapaa noudattaen rahaa oli saatu kokoon 200 ruplaa (hopeassa). Kun tähän lisättiin kirkonkassassa jo entuudestaan olevat varat, oli koossa yhteensä 355 ruplaa 61 $\frac{3}{4}$ kopeekkaa (hopeassa). Samassa kokouksessa kellon oston ja kuljetuksen Nilsiään tehtäväkseen ottanut kirkon kuudennusmies Johan Miettinen ilmoitti hoitavansa kellon hankinnan ilman erillistä palkkiota. Miettinen myös lupasi pitää vahingon omanaan, mikäli kello osoittautuisi vialliseksi tai puutteelliseksi seurakuntalaisten sille asettamien toiveiden suhteen.¹⁶² Nilsiässä 15.10.1943 pidetyssä pitäjänkokouksessa kirkkoherra saattoi lopulta ilmoittaa kellon lopulliseksi hinnaksi 1020 ruplaa assignaatteina. Samassa kokouksessa myös päätettiin, että uuden kellon tapuliin nostamisesta sekä vanhan kellon tapuliin siirtämisestä syntyneet kustannukset maksettaisiin ”kirkonrakentajalle” kirkonkassasta.¹⁶³

Muuruvedelle vuonna 1903 hankitut kellot kustannettiin kirkon rakennuskassasta. Saksasta hankittujen kellojen hinnaksi tuli rahti mukaan lukien 3124 markkaa ja 9 penniä. Lisäksi seurakunta maksoi rahtia kellon Kuopiosta Muuruvedelle kuljettaneelle Koski-laivalle 35 markkaa ja 60 penniä.¹⁶⁴

Myös Varpaisjärvelle samana vuonna hankitut kellot kustannettiin kirkon rakennuskassasta. Joensuun seurakunnalta käytettyinä hankittujen kellojen hinnaksi tuli joensuulaiselle H.J Paltaanille suoritetun maksun mukaan 508 markkaa ja 75 penniä. Edellä mainittu summa sisälsi myös kellojen tornista alas

¹⁶² NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 6.8.1843.

¹⁶³ NKiA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1754-1864. Pitäjänkokous 15.10. 1843. Termillä ”kyrkobyggaren” viitattaneen Nilsiässä vuonna 1943 suoritettujen kirkon korjaustyön tai tapulin rakennustyön suorittajaan.

¹⁶⁴ MKiA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1900-1918. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 31.8.1903.

laskemisen.¹⁶⁵ Tämän lisäksi seurakunta maksoi kellojen rahdista 24 markkaa ja 60 penniä kaupan välittäjänä toimineelle arkkitehti Josef Stenbäckille.¹⁶⁶

Juankoskelle vuonna 1930 hankittu kello kustannettiin kirkonkassasta.¹⁶⁷ Lokomon tehtailla valetun kellon kustannukset lisätarpeineen tekivät kaiken kaikkiaan 4740 markkaa.¹⁶⁸

Näissä tapauksissa, joissa kellot kustannettiin kirkonkassaan tai kirkon rakennuskassaan kerätyin varoin, kellojen hankinnan voi katsoa olleen hyvin konkreettisesti koettu tapahtuma. Varat näihin kassoihin kerättiin suoraan seurakuntalaisilta. Ainakin muutamassa tapauksessa (Nilsiiä 1768, 1827 ja 1843) varoja tiedetään kerätyn myös nimenomaan kellon hankintaa varten. Kellon hankintaa varten kerätyt varat olivat näissä tapauksissa ”korpamerkittyä” rahaa. Eroa myöhempään käytäntöön, jossa seurakunnan jäsenet ovat osallistuneet ja osallistuvat seurakuntien toiminnasta aiheutuneisiin kustannuksiin välillisemmin, lähinnä kirkollis- ja yhteisöveroa maksaen, on pidettävä merkittävänä. Kirkollisveroa seurakunnat ovat kantaneet vuodesta 1922 lähtien ja vuodesta 1960 lähtien kirkollisveron kanto on tapahtunut samassa yhteydessä kuin valtion- ja kunnallisveron kanto.¹⁶⁹

Juankoskelle vuonna 1863 hankittua kelloa voidaan pitää yksityisen henkilön tekemänä lahjoituksena. Jo aiemmin tässä tutkimuksessa on tullut esille se, kuinka Juantehtaan tuolloinen omistaja Dmitri Ponomarev vastasi Tehtaankirkon rakentamisesta ja epäilemättä myös kirkkoa varten Juantehtaalla valetusta kellosta syntyneistä kustannuksista. Ruukinseurakunnan kellohankinta poikkeaa tässäkin suhteessa muista tutkimusalueen kellohankinnoista. Jos ruukinseurakuntalaisilla ei ollut suurtakaan mahdollisuutta osallistua kellon hankintaa koskevaan

¹⁶⁵ VKiA. Kirkonkokouksen ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1893-1910. Yhteinen kirkonkokous 29.9.1903.

¹⁶⁶ VKiA. Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevat asiakirjat 1901-. Satunnaisia menoja Varpaisjärven seurakunnan kirkon rakennustöistä.

¹⁶⁷ JKiA. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1928-1938. Kirkkoneuvoston kokous 16.12.1930.

¹⁶⁸ JKiA. Kalustokirja 1936-1969.

¹⁶⁹ Kansanaho 1976, 113-114.

päätöksentekoon, niin ei heillä myöskään ollut velvollisuutta osallistua siitä syntyneisiin kustannuksiin. Myös pienempi Juankoskelle vuonna 1989 hankituista kelloista tiedetään kellon kylkeen valetun tekstin perusteella yksityisen henkilön tekemäksi lahjoitukseksi.

Kaksi tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin hankituista kelloista on kustannettu osittain tai kokonaan yksityisten henkilöiden tekemien rahalahjoitusten turvin. Jo edellä on tullut esille se, kuinka Nilsiän rukoushuonekunnan jäsenet osallistuivat Nilsiän vuoden 1768 kellohankinnasta syntyneisiin kustannuksiin tekemällä rahalahjoituksia kellon hankintaa varten. Nilsiän seurakuntaan kuuluvalle Murtolahden kylähautausmaalle vuonna 2005 hankittu kello kustannettiin Murtolahden kyläyhdistyksen varoin. Varoja 1500 euroa maksaneen kellon hankintaan on kerätty kyläyhdistyksen nimissä suoritettulla keräyksellä, jota varten anottu keräyslupa on voimassa toukokuuhun 2006 saakka.¹⁷⁰ Kellojen hankinta on näissä tapauksissa nähty tukemisen arvoisena asiana. Nilsiän vuoden 1768 kellohankinnan osalta on vielä huomattava sekin, että kellohankinnasta syntyneisiin kustannuksiin olivat halukkaita osallistumaan myös syrjäisempienkin seutujen asukkaat. Halukkuutta kellohankinnasta syntyneisiin kustannuksiin on voinut lisätä se, että vesistöjen halkomassa Pohjois-Savossa kellojen ääni on etenkin tyynellä säällä saattanut kantaa hyvinkin kauas.

Kahdessa tapauksessa kellot tai kello on kustannettu, tai ainakin pyritty kustantamaan, avustusvaroin. Varpaisjärven vuoden 1972 kellohankintaa, jonka kokonaiskustannukset olivat 29739 mk, varten seurakunta anoi avustusta Kirkon keskusrahastosta.¹⁷¹ Juankosken vuoden 1989 kellohankintaa, jonka

¹⁷⁰ Murtolahden kyläyhdistys ry. Pöytäkirjat 2005. Kevätkokous 29.4.2005; Antti Lappalainen 17.4.2006.

¹⁷¹ VKiA. Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1966-1972. Kirkkovaltuuston kokous 7.9.1972, Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan kokous 20.9.1972. Vähävaraisimpien seurakuntien avustamista varten vuonna 1944 perustettu Kirkon keskusrahasto on saanut ja saa edelleen tulonsa seurakuntien suorittamista maksuista ja niiden tuotoista. Nykyisin sen varoin katetaan myös kirkon yhteisen toiminnan ja hallinnon sekä hiippakuntien menot. Kansanaho 1976, 201; Suomen evankelisluterilainen kirkko. Internet-osoitteessa www.ev.fi.

kokonaiskustannukset olivat 74200 mk, varten avustusta anottiin Kirkkohallitukselta.¹⁷²

¹⁷² JKiA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Yhteisen kirkkovaltuuston kokous 26.9.1988, Kirkon rakennustoimikunnan kokous 7.6.1990. Käytännössä avustushakemus lienee kohdistunut jo edellä mainitulle Kirkon keskusrahastolle, joka on toiminut Kirkkohallituksen alaisuudessa vuodesta 1944 lähtien. Kansanaho 1976, 201.

4. KIRKONKELLOJEN SOITTO

4.1. Käsipelistä kelloautomaatiikkaan – Kellojen soittajat

Kellojen soiton tiedetään kuuluneen katolilaiselta ajalta 1800-luvulle saakka pääasiassa lukkarin tehtäviin. Kellojen soiton keskeisyyttä lukkarinammattissa kuvaa jo ammatin ruotsinkielinen nimityskin, ”klockare”, kellonsoittaja. 1800-luvulla lukkarinammattin painopisteen siirryttyä yhä enemmän virsilaulun ohjaamiseen ja kansanopetukseen, kellojen soitto siirtyi kirkonvartijan eli suntion tehtäväksi.¹⁷³ Kuopion hiippakunnan alueella kellojen soiton tiedetään 1940-luvulla kuuluneen kellonsoittajien tehtäviin.¹⁷⁴

Kellojen soitto ei ole kuitenkaan kuulunut yksin lukkarin, suntion ja kellonsoittajan tehtäviin. Myös seurakuntien miespuolisten jäsenten, niin tilallisten kuin tilattomienkin, tiedetään osallistuneen kellojen soittoon. Seurakunnan jäsenten tehtäviin kuului ennen kaikkea sunnuntaisin jumalanpalvelusta edeltävistä soitoista huolehtiminen. Käytännössä seurakuntalaisten osallistuminen kellojen soittoon oli järjestetty niin, että soittovuorot jaettiin joko ruoduittain tai kirkon penkkijärjestyksen mukaan ja tehtiin tietäväksi saarnastuolista luetulla kuulutuksella. Tavan tiedetään olleen käytössä Suomessa 1600-luvulta lähtien ja säilyneen 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen saakka. Nils-Arvid Bringéusin mukaan tavan hiipuminen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa oli seurausta kirkossa käynnin vähenemisestä kyseisenä aikana. Aiemmin, jolloin kirkossa käynti kuului vielä erottamattomana osana ihmisten pyhänviettoon, myös seurakuntalaisten suorittama kellojen soitto oli helposti järjestettävissä. Sittenkin, kirkossa käyntien harvetessa, kellojen soittaminen muuttui sekin erityisjärjestelyjä vaativaksi velvollisuudeksi.¹⁷⁵

¹⁷³ Bringéus 1958, 66-69.

¹⁷⁴ Kuorikoski 1945, 8.

¹⁷⁵ Bringéus 1958, 69-74.

Sunnuntaisoittojen ohella seurakunnan jäsenten tiedetään huolehtineen myös kuolinkellojen soitosta. Tällöin kellojen soitosta huolehtivat joko vainajan omaiset tai muutoinkin soittovuorossa olleet, mikäli hautaus tapahtui sunnuntaijumalanpalveluksen yhteydessä. Kuolinkellojen soittoon seurakuntalaisten tiedetään osallistuneen keskiajalta lähtien 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen saakka.¹⁷⁶

Nykyisin kellojen soitto on kaikissa tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa järjestetty automaattisesti. Varpaisjärvellä kellojen soitto automatisoitiin vuoden 1972 kellohankinnan yhteydessä,¹⁷⁷ Nilsiässä 1970-luvun loppupuolella,¹⁷⁸ Juankoskella vuoden 1989 kellohankinnan yhteydessä¹⁷⁹ ja Muuruvedellä 1990-luvun puolivälin tienoilla.¹⁸⁰ Käsin kelloja soitetaan tutkimusalueella ainoastaan Nilsiän seurakuntaan kuuluvalla Murtolahden kylähautausmaalla.

Seurakuntalaisten ja kellojen välisen suhteen kannalta tapahtunutta muutosta on pidettävä hyvinkin merkittävänä. Seurakunnan jäsenten osallistuessa kellojen soittoon suhde kelloihin oli epäilemättä varsin läheinen ja arkinenkin. 1800- ja 1900-lukujen vaihteen jälkeen kellojen soitton jäätyä ensin kellonsoittajien vastuulle ja sittemmin kelloautomaatiikan hoidettavaksi tuon suhteen voi sen sijaan katsoa käyneen tässä suhteessa huomattavasti etäisemmäksi – tai ennemminkin katkenneen kokonaan.

¹⁷⁶ Bringéus 1958, 74.

¹⁷⁷ VKiA. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976. Kirkkohallintokunnan kokous 20.9.1972.

¹⁷⁸ Juhani Hakkarainen 31.3.2006.

¹⁷⁹ JKiA. Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991. Kirkon rakennustoimikunnan kokous 14.6.1989.

¹⁸⁰ Helena Hautamäki 29.3.2006.

4.2. Pyhänä ja poikkeuksellisissa tilanteissa, käytännöllisesti – Kuopion hiippakunnan alueella 1940-luvulla käytössä olleet soitot

Kuopion hiippakunnan alueella (kts. Kartta 1.) aiemmin käytössä olleisiin soittoihin on ollut mahdollista perehtyä Kuopion tuomiokapitulin 1940-luvun alkupuolella teettämän kellojen soittoa koskevan selvityksen kautta.

Kartta 1. Hiippakuntajako Kuopion hiippakunnan perustamisen jälkeen vuonna 1939.

Alkuperäinen kartta: Murtorinne 1995, 157.

Alla on esitelty ensinnäkin ne soitot, joiden osalta selvityksen laatinut Juho Frans Kuorikoski viittaa alueen seurakunnilta keräämäänsä kyselyaineistoon ja joiden tiedetään näin varmasti olleen käytössä ainakin osassa alueen seurakunnista. Vaikka soittotapojen selvittäminen onkin rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, on alla mainittu myös soittojen soittoajat.

Pyhänsoitto

Lauantai-iltana soitettu soitto, joka nimensä mukaisesti ilmoitti pyhän alkamisesta. Soitosta on nähtävästi käytetty myös nimitystä lauantai-iltakellot. Soitto oli kahta lukuun ottamatta käytössä kaikissa alueen seurakunnissa. Useimmissa alueen seurakunnissa pyhänsoitto aloitettiin kesällä kello 18 ja talvella kello 16-18 välisenä aikana tai hämärän laskeutuessa. Kesäaika laskettiin toisissa seurakunnissa Marianpäivästä Mikkelinpäivään ja toisissa huhtikuun alusta syyskuun loppuun. Talvi- ja kesäajan rajana käytettiin myös kevät- ja syyspäivän tasauksia. Pyhänsoiton Kuorikoski mainitsee olevan jäännös keskiaikaisesta vespersoitosta.¹⁸¹

Huomenkellot

Ennen jumalanpalvelusta soitettu soitto, jonka tarkoitus oli kutsua ihmisiä jumalanpalvelukseen. Soitosta käytettiin myös nimitystä herätys- ja kutsukellot. Soitto oli käytössä useimmissa alueen seurakunnissa. Useimmiten huomenkellojen soitto aloitettiin kello 9.¹⁸²

Papinkellot

Järjestyksessään toinen pyhäaamun soittoista, joka oli kolmea lukuun ottamatta käytössä kaikissa alueen seurakunnissa. Useimmissa alueen seurakunnissa soitto aloitettiin papin astuttua kirkon portista sisään tai papin tultua näkyville. Soittoa jatkettiin kunnes pappi saapui sakariston ovelle. Papinkelloja Kuorikoski mainitsee soitetun jo keskiajalla, tosin eri nimellä kutsuttuna.¹⁸³

Yhteensoitto

Järjestyksessään kolmas ja viimeinen päiväjumalanpalveluksen edellä soitetuista soittoista, jolla ilmoitettiin jumalanpalveluksen alkamisesta. Soitto oli käytössä kahta lukuun ottamatta (Joensuun ja Pielisensuun seurakunnat) kaikissa alueen

¹⁸¹ Kuorikoski 1945, 15-16.

¹⁸² Kuorikoski 1945, 18.

¹⁸³ Kuorikoski 1945, 21.

seurakunnissa. Useimmissa alueen seurakunnissa yhteensoitto aloitettiin noin kello 10. Kuorikosken mukaan tapa oli ”*ikivanha*”.¹⁸⁴

Loppusoitto

Loppusoitto oli käytössä useimmissa alueen seurakunnissa. Loppusoiton Kuorikoski mainitsee olevan jäännös katolilaisena aikana käytetystä rukouskellosta, jota soitettiin päiväjumalanpalveluksen lopussa, Isä meidän -rukouksen aikana. Rukouskelloa kutsuttiin myös rauhankelloksi, jonka aikana rukoiltiin esivallan, rauhan ja autuaallisen lopun puolesta. Kuorikosken mukaan näin on toimittu myös luterilaisena aikana.¹⁸⁵

Uusi vuosi

Soitettiin vuoden vaihtuessa. Soitto oli nähtävästi käytössä vain muutamissa alueen seurakunnissa.¹⁸⁶

Juhannus

Soitettiin lippua salkoon nostettaessa. Soitto lienee ollut käytössä useimmissa alueen seurakunnissa.¹⁸⁷

Ehtoojumalanpalvelukset

Soitto oli käytössä useimmissa alueen seurakunnissa.¹⁸⁸

Sanoma- ja kuolinkellot

Soitolla ilmoitettiin kuolemantapauksesta ja muistutettiin kuoleman vakavuudesta. Soitto oli yhtä lukuun ottamatta käytössä kaikissa alueen seurakunnissa. Useimmissa alueen seurakunnissa soitto tapahtui kello 10-12 välisenä aikana. Käytetyt soittotavat vaihtelivat vainajan sukupuolen ja iän mukaan. Nähtävästi hiippakunnan alueella oli käytössä myös erillinen kunniasoitto, jota käytettiin hallitsijan kuoltua. Sanoma- ja kuolinkellojen Kuorikoski mainitsee olevan

¹⁸⁴ Kuorikoski 1954, 23.

¹⁸⁵ Kuorikoski 1945, 26.

¹⁸⁶ Kuorikoski 1945, 27-28.

¹⁸⁷ Kuorikoski 1945, 28.

¹⁸⁸ Kuorikoski 1945, 30-31.

jäännös katolilaisen ajan kuolin- ja sielukelloista, joiden tarkoituksena oli auttaa vainajan sielua vapautumaan pahoista hengistä.¹⁸⁹

Matkakellot

Soitettiin ruumissaattueen lähestyessä kirkkoa. Soitosta käytettiin myös nimityksiä tulo- eli vastakellot, vastaanottokellot ja menokellot. Soitto oli käytössä useimmissa alueen seurakunnissa.¹⁹⁰

Kantokellot

Soitettiin ruumista kirkon portilta tai sen läheisyydestä hautaan kannettaessa. Soitosta käytettiin myös nimitystä koulukellot. Soitto oli yhtä lukuun ottamatta käytössä kaikissa alueen seurakunnissa.¹⁹¹

Multakellot

Soitettiin ruumiinsiunauksen jälkeen hautaa umpeen luotaessa ja sitä havuilla peitettäessä. Soitto oli käytössä noin puolessa alueeseen kuuluvista seurakunnista.¹⁹²

Haudanavauskellot

Soitettiin hautaa kaivettaessa. Soitto oli käytössä vain muutamissa alueen seurakunnissa. Haudanavauskellot Kuorikoski mainitsee jäännökseksi katolilaiselta ajalta, jolloin hauta siunattiin kellojen soitolla. Haudanavauskelloja Kuorikoski ei suosittele yleisemmin käyttöön otettavaksi siitä syystä, että tapaa ei voinut pitää luterilaisen opin mukaisena.¹⁹³

Vieraskellot

Soitettiin vieraiden kokoontuessa surutaloon. Soitto oli nähtävästikin käytössä vain muutamissa alueen seurakunnissa.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Kuorikoski 1945, 34-37.

¹⁹⁰ Kuorikoski 1945, 37-38.

¹⁹¹ Kuorikoski 1945, 38-39.

¹⁹² Kuorikoski 1945, 39.

¹⁹³ Kuorikoski 1945, 40.

¹⁹⁴ Kuorikoski 1945, 40.

Maalliset soitot

Soitettiin tulipalon sattuessa sekä sota-aikaan ”vaara-ohi” –merkkinä ja voitonsanomien yhteydessä.¹⁹⁵

Yllä esiteltyjen soittojen ohella selvityksessä luetellaan myös melkoinen joukko soittoja, joiden käyttöä koskevia tietoja Kuorikoski ei nähtävästikään ole vastaanottanut alueen seurakunnilta, tai ainakaan hän ei tuo näitä tietoja selvityksessä esille. Näitä soittoja, joiden käytöstä alueella ei näin ollen voida olla täysin varmoja, ovat osa juhlasoittoista,¹⁹⁶ osa muiden jumalanpalvelusten yhteydessä suoritetuista soittoista¹⁹⁷ sekä soitot uskonnollis-isänmaallisten tilaisuuksien¹⁹⁸ ja kasuaalitalaisuuksien¹⁹⁹ yhteydessä.²⁰⁰

On kuitenkin pidettävä todennäköisenä, että ainakin jotkut edellä luetelluista soittoista ovat nekin olleet käytössä alueen seurakunnissa. Se, että seurakunnat eivät ole vastauksissaan huomioineet edellä mainittuja soittoja voi johtua siitä, että näiden soittojen soittotavat eivät ole poikenneet tavallisista sunnuntaisoittoista. Edellä mainittujen juhlasoittojen osalta Kuorikoski mainitseekin, että 57:ssä alueen 80:stä seurakunnasta juhlasoitot eivät millään tavoin poikkeava vastavista sunnuntaisoittoista.²⁰¹

Kuopion hiippakunnan alueella 1940-luvulla käytössä olleita soittoja lähemmin tarkasteltaessa huomio kiinnittyy ensinnäkin siihen, että käytössä olleet soitot liittyvät pyhään ja poikkeukselliseen. Kellojen soitolla ilmoitettiin ennen kaikkea pyhän ja jumalanpalvelusten ja muiden kirkollisten toimitusten alkamisesta ja

¹⁹⁵ Kuorikoski 1945, 41.

¹⁹⁶ Suuret juhlat (joulu, pääsisäinen, hellunta ja rukouspäivät), pitkäperjantai, adventtisunnuntai sekä pienemmät juhlapäivät (2. joulupäivä, 2. pääsiäispäivä, 2. helluntaipäivä, loppiainen, kynttilänpäivä, palmusunnuntai, helatorstai, kolminaisuuden päivä, mikkelinpäivä ja pyhäinpäivä).

¹⁹⁷ Aamujumalanpalvelukset, lasten jumalanpalvelus sekä koululais- ja nuorisojumalanpalvelus, lähetysjumalanpalvelus ja elojuhla sekä oikeussaarna.

¹⁹⁸ Puolustusvoimain jumalanpalvelus sekä rukoushetki itsenäisyyspäivänä ja sankarivainajien muistopäivänä.

¹⁹⁹ Kastejuhla kirkossa, konfirmaatio, avioliittoon vihkiminen, hautaus kirkossa, kirkon vihkiminen, kirkonkellojen vihkiminen sekä hautausmaan vihkiminen.

²⁰⁰ Kuorikoski 1945, 29-33.

²⁰¹ Kuorikoski 1945, 27.

päättymisestä sekä kuolemantapauksista. Käytössä olivat edelleen myös niin kutsutut maalliset soitot, jotka nekin liittyvät poikkeukselliseen: tulipaloihin ja sota-aikoihin.

Vaikka edellä mainitut soitot liittyvätkin pyhään ja poikkeukselliseen ja niitä ei voi näin ollen pitää merkitykseltään arkipäiväisinä, on kuitenkin huomattava, että näillä soitolla oli hyvin käytännönläheinen merkitys. Käytössä olleista soitoista maallisten soittojen merkitys oli puhtaasti käytännöllinen, vailla minkäänlaisia uskonnollisia merkityksiä. Niissä soitoissa, jotka liittyivät pyhän ja jumalanpalveluselämän viettoon ja kuolemaan, uskonnollisetkin merkityksetkin olivat epäilemättä ainakin jossain määrin läsnä. Mutta näissäkin tapauksissa kellojen tehtävä oli ennen kaikkea toimia merkinantovälineenä: ilmoittaa pyhän, jumalanpalveluksen ja muiden kirkollisten toimitusten alkamisesta ja päättymisestä sekä kuolemantapauksista.

Kuopion hiippakunnan alueella 1940-luvulla käytössä olleita soittoja tarkasteltaessa huomio kiinnittyy myös siihen, mistä selvityksessä ei puhuta. Jo keskiajalta saakka käytössä olleet rukouskellot, joita soitettiin päivittäin, aamuin ja illoin, olivat Kuopion hiippakunnan alueella vaienneet 1900-luvun puolimaihien tultaessa. Nils-Arvid Bringéusin mukaan näiden rukouskellojen soitosta luovuttiin Ruotsissa yleisesti jo 1700-luvulla, mutta Suomessa niitä soitettiin paikoin jopa 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen saakka. Bringéusin mukaan rukouskelloja ei kuitenkaan enää 1700- ja 1800-luvuilla soitettu niinkään kehotuksena rukoukseen, vaan ennemminkin merkinä työpäivän alkamisesta ja päättymisestä. Tai näin soitot ainakin tulkittiin.²⁰² Kellojen soiton ei näin ollen voi katsoa liittyneen aina vain pyhään ja poikkeukselliseen. Kellojen soittoon on liittynyt myös hyvin arkipäiväisiä merkityksiä. 1900-luvun puoliväliin tultaessa nuo arkipäiväiset merkitykset olivat kuitenkin jo väistyneet taka-alalle.

²⁰² Bringéus 1958, 286, 109.

4.3. Pyhänä ja poikkeuksellisissa tilanteissa, perinteikkäästi – Tutkimusalueella nykyisin käytössä olevat soitot

Alla on esitelty tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa nykyisin käytössä olevat soitot. Tiedot perustuvat seurakuntien työntekijöiden antamiin suullisiin tiedonantoihin. Muutoin tutkimuksen ulkopuolelle rajatuista soittotavoista on myös tässä kohden mainittu soittojen soittoajat.

Ehtookellot

Soitetaan kaikissa seurakunnissa lauantai-iltaisain kello 18.

Huomenkellot

Soitetaan kaikissa seurakunnissa ennen jumalanpalvelusta kello 9.

Papinkellot

Soitetaan ennen jumalanpalvelusta Nilsiässä ja Juankoskella kello 9.45 ja Varpaisjärvellä kello 9.30.

Yhteensoitto

Soitetaan ennen kirkollisia toimituksia ja/tai jumalanpalveluksia Nilsiässä ja Juankoskella kello 9.55 ja Varpaisjärvellä kello 9.57.

Loppukellot

Soitetaan kaikissa seurakunnissa jumalanpalveluksen päätyttyä. Juankoskella soitetaan juhlapyhinä loppukellojen sijaan erityinen juhlasoitto.

Sanomakellot

Soitetaan arkipäivisin Nilsiässä kello 9-11 välisenä aikana, Juankoskella kello 10-12 välisenä aikana ja Varpaisjärvellä alkaen kello 10 tai sopimuksen mukaan. Soittotapa määräytyy Nilsiässä vainajan sukupuolen mukaan ja Juankoskella vainajan iän ja sukupuolen mukaan.

Saattokellot

Soitetaan siunaustoimituksen jälkeen hautajaissaattueen siirtyessä kohti hautausmaata. Nilsiässä ja Juankoskella soittotapa määräytyy vainajan sukupuolen mukaan.

Uuden vuoden kellot

Soitetaan vuoden vaihtuessa. Soitto on käytössä ainoastaan Juankosken seurakunnassa.²⁰³

Tutkimusalueella nykyisin käytössä olevat soitot liittyvät nekin pyhään ja poikkeukselliseen. Kellojen soitolla ilmoitetaan yksinomaan pyhän ja jumalanpalvelusten ja muiden kirkollisten toimitusten alkamisesta ja päättymisestä sekä kuolemantapauksista. Verrattuna aiempaan pois käytöstä ovat jääneet maalliset soitot.

Maallisten soittojen pois jäännin seurauksena kellojen soiton voi katsoa menettäneen suuren osan aiemmista käytännöllisistä merkityksistään. On toki huomattava, että kellojen soiton käytännölliset merkitykset ovat edelleen läsnä vieläkin käytössä olevissa soitoissa, joilla ilmoitetaan pyhän, jumalanpalvelusten ja muiden kirkollisten toimitusten alkamisesta ja päättymisestä sekä kuolemantapauksista. Uskoisin kuitenkin, että niiden ihmisten määrä, jotka yhä osaavat tulkita näitä soittoja ja joille näillä soitolla näin on edelleen käytännöllinen merkitys, on käynyt sitä vähäisemmäksi, mitä lähemmäs nykypäivää on tultu.

Nils-Arvid Bringéusin mukaan kelloja ja niiden soittoa kohtaan tunnettu arvostus on kasvanut 1900-luvun aikana. Bringéusin mukaan kelloista on 1900-luvun kuluessa tullut ”*menneiden sukupolvien uskon symboli*”.²⁰⁴ Bringéus ei kuitenkaan

²⁰³ Juhani Hakkarainen 31.3.2006; Helena Hautamäki 29.3.2006; Anja Ryyänen 31.3.2006.

²⁰⁴ ”*symbol för fädernas fromhetsarv*”. Bringéus 1958, 288.

perustele kantaansa kovinkaan selkeästi. Bringéusin heitossa voi kuitenkin hyvinkin olla perää, mikäli hän viittaa sillä kellojen soiton perinteikkyyteen.

Kellojen soitossa on siinä tapahtuneiden muutosten ohella havaittavissa nimittäin myös suurta jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Useat Kuopion hiippakunnan alueella 1940-luvulla käytössä olleista soitoista ovat edelleenkin käytössä tutkimusalueeseen kuuluvissa seurakunnissa. Monien näiden soittojen (ehtookellot, papinkellot, yhteensoitto, loppukellot ja sanomakellot) perinne kantaa keskiajalle saakka. Kellojen soiton voi näin katsoa edustavan jotain jatkuvaa ja pysyvää muutoin kiivaassa tahdissa muuttuvassa maailmassa.

5. KANSANPERINTEEN KIRKONKELLOT

5.1. Tarinat tutkimuskohteena ja lähteenä

Perinteentutkijat ovat perinteisesti tukeutuneet suullista perinnettä tutkiessaan niin kutsuttuun perinnelajianalyysiin. Perinnelajianalyysin lähtökohtana on ollut näkemys, että suullinen perinne ei ole luonteeltaan ja informaatioarvoltaan yhtenäistä massaa, vaan että siitä voidaan eri kriteerien nojalla erotella ainakin periaatteessa selväpiirteisiä lajeja.²⁰⁵

Yhden näistä lajeista, tarinan, perinteentutkijat ovat määritelleet lyhyeksi, useimmiten yksiepisodiseksi kansankertomukseksi, joka esittää stereotyyppisen, totena kerrotun tapahtumakulun. Memoraateista tarinoiden on sanottu eroavan siten, että ne eivät perinnäisenä kertomataiteena jätä juurikaan tilaa yksilölliselle kehittelylle, ja saduista siten, että niiden asiasisältöön on uskottu. Vakiintuneen tavan mukaan tarinat on jaettu edelleen yliluonnolliseen liittyvistä seikoista ja kokemuksista kertoviin uskomustarinoihin sekä historiallisiin ja paikallistarinoihin, joiden henkilöt ja tapahtumat kuuluvat reaali maailmaan. Tarinoita on jaoteltu myös niissä kerrotun aiheen perusteella (esim. jättiläis-, noita-, vainolais-, asutus- ja aarretarinat), niiden funktion (varoitus-, selitys-, uskonvahvistustarinat) sekä niiden levinnäisyyden (vaellus- ja paikallistarinat) perusteella.²⁰⁶

Perinnelajianalyysia on aiemmin käytetty myös lähdekriittisenä apuvälineenä uskonto- ja historiatieteissä. Perinnelajianalyysin on nähty tarjoavan mahdollisuuden ratkaista, missä määrin perinteen sisältämä informaatio on historiallisesti luotettavaa ja näin käyttökelpoista. Tarinoita, joille on ominaista

²⁰⁵ Honko 1981, 67.

²⁰⁶ Perinteentutkimuksen terminologia 2001, 59-60.

kiinteä, stereotyyppinen sisältö ja joita hallitsee tietty juonikaava, on pidetty melko arvottomina sekundaarilähteinä.²⁰⁷

Viime aikoina perinteentutkijoiden kiinnostuksen kohde on laajentunut perinteen lajeista siihen maailmaan, jota ne edustavat. Suullista perinnettä on alettu tutkia kannattajaryhmänsä kulttuurisen tietoisuuden ilmauksena.²⁰⁸ Tällöin olennaista ei enää ole niinkään lähteen luotettavuuden tai epäluotettavuuden arvioiminen. Olennaista on lähteen tulkitseminen kontekstissaan, todisteena syntyajastaan ja kertojistaan, eikä niinkään niistä tapahtumista, joista lähteessä kerrotaan. Olennaista on myös sen huomioiminen, että sukupolvelta toiselle siirtynyt ja aikojen kuluessa uusia muotoja ja merkityksiä saanut suullinen perinne ei kanna mukanaan vain yhden, vaan useiden toistensa taakse häipyvien menneisyyksien ääniä.²⁰⁹

5.2. Paennut piru ja kadonneet kellot – Tarinoiden muuttuvat merkitykset

Suomessa tunnettuja kellotarinoita on esitelty melko laajalti Wiljo-Kustaa Kuulialan tutkimuksessa ”*Kellot temppelin*”, jossa lähteinä on kellotarinoiden osalta käytetty Suomalaisen kirjallisuuden seuran Kansanrunousarkiston kokoelmiin tallennettua aineistoa. Kuulialan tutkimuksen perusteella on mahdollista havaita Suomessa kerrottujen kellotarinoiden jakautuvan sisältönsä puolesta kahteen tyyppiin. Ensimmäisen näistä tyypeistä muodostavat tarinat, joissa pahat henget (jättiläinen, hiisi, piru tms.) suuttuvat ja/tai pakenevat paikkakunnalta, kun kirkonkelloja ensi kertaa soitetaan. Toisen näistä tyypeistä muodostavat puolestaan tarinat kadoksissa olevista, joko tarkoituksella kätkeytyistä tai vahingossa veteen tippuneista, kelloista ja niiden epäonnista

²⁰⁷ Honko 1981, 69-71; Honko, Pentikäinen 1970, 57.

²⁰⁸ Apo 1989, 200

²⁰⁹ Siikala 1994, 35.

nostoyrityksistä.²¹⁰ Suomen ohella vastaavia tarinoita tiedetään kerrotun myös muissa Pohjoismaissa ja laajemminkin Euroopassa.²¹¹

Molempia edellä mainittuja tarinatyyppejä on kerrottu myös tutkimusalueella. Tutkimusalueella kerrotuista tarinoista järjestyksessään ensimmäisenä esitettävä tarina kuuluu sisältönsä puolesta selvästikin ensimmäiseen tarinatyyppiin. Luonteeltaan tarinaa on pidettävä uskomustarinana. Tarina on Paikallisten tarinain ja muistojen kilpakeräyksen satoa ja sen on tallentanut Onni Pirinen vuonna 1938. Tarinan on kertonut vuonna 1894 syntynyt emäntä Iida Pirinen. Tarinan mukaan

*”Pirun kammar on Pisanvuoren juurella. Siinä sanotaan pirun enne aekaa asuneen. Sen sanotaan muovaelleen sen kirko muotoseks sanotaa siinä oleva pienet luukut joesta tulloo siihe valloo. Vuo se ee ennee siinä asu. Sen sanotaan muuttanee poes ku kirkko Nilsiiää rakennettii. Vanahat immeeset sannoovat että se on lähtennä isot lapokkaat kenalossa juoksemaa pitko sakoja ku on kuullu kirko kellojen ens kertoo kumahtelevan”.*²¹²

Kuinka edellä esitettyä tarinaa tulisi sitten tulkita? Mikä on ollut sen merkitys kertojilleen ja kuulijoilleen? Tarinan voi katsoa olevan läheistä sukua niin kutsutuille kirkon kivitystarinoille, joissa jättiläinen koettaa ensin kivittämällä tuhota rakenteilla olevan, kulloinkin kyseessä olevan paikkakunnan ensimmäisen kirkkorakennuksen, mutta joutuu lopulta kellojen soiton alkaessa pakenemaan paikkakunnalta. Martti Sarmelan mukaan kirkonkivitystarinoiden alkuperäinen funktio on ollut säilyttää muistoa kristinuskon tulosta ja ensimmäisten kirkkojen rakentamisesta. Sarmelan mukaan on luultavaa, että kiteytyneet kirkon kivitystarinat ovat olleet erityisesti keskiaikaista perinnettä ja että ne kertovat kansanomaisesti kirkon voitosta ja pakanuutta edustaneen jättiläisen voimattomuudesta uuden jumalan edessä.²¹³

²¹⁰ Kuuliala 1943, 79-84.

²¹¹ Sarmela 1994, 177, 187.

²¹² SKS. KRA. PK 23. Pirinen, Onni 4217. 1938.

²¹³ Sarmela 1994, 176-177.

Saman suuntaiseen tulkintaan on päätyntä myös Nils-Arvid Bringéus, jonka varsinaisesti kirkonkellojen soittoa koskevassa tutkimuksessa ”*Klockringningsleden i Sverige*” sivutaan lyhyesti myös Ruotsissa kerrottujen kirkon kivitystarinoiden merkityksiä. Bringéusin mukaan yhtä aikaa kristinuskon kanssa levinnyt tapa käyttää kirkonkelloja teki kirkonkelloista koko uuden uskon symbolin.²¹⁴ Tämä onkin varmasti pitänyt paikkansa, tulipa tuo uusi usko sitten katolilaisessa tai, niin kuin tutkimusalueelle, luterilaisessa muodossa.

Mutta miksi Pisalta pakenee jättiläisen sijaan piru? Marjatta Jauhiaisen mukaan jättiläis- ja pirutarinat ovat saman tarinan eriaikaisia muunnoksia, niin että kristillinen traditio on muovannut kulttuurivihamielisestä luonnonjättiläisestä Raamatun paholaiseen sekoittuvan kristinuskon vastustajan. Jauhiaisen mukaan piru dominoi vanhempien uskomustarinoiden aktantteja²¹⁵ etenkin Itä-Suomessa, jossa kristillinen kerrostuma on nuorinta maassamme.²¹⁶ Jauhiaisen mukaan paholaisella on myös ollut erityinen asema muiden yliluonnollisten olentojen joukossa, sillä sen olemassaolo oli kirkon taholta virallisesti tunnustettu. Kirkon paholaista vastaan käymä kiivas taistelu itse asiassa vain tuki kansan uskoa paholaiseen ja edesauttoi sen juurtumista kansanuskoon ja sitä tietä myös suulliseen perinteeseen. Monet paholaistarinoiden juuret ovatkin Jauhiaisen mukaan keskiaikaisessa exemplakirjallisuudessa.²¹⁷

Toinen tutkimusalueella tunnetuista tarinoista kuuluu sisältönsä puolesta selvästikin toiseen tarinatyyppiin. Edellisen tarinan tavoin tätäkin tarinaa on pidettävä luonteeltaan uskomustarinana. Tarina on Kansantieto ja pienet keräelmät -perinnekeruun satoa ja sen on tallentanut Kalle Pirinen vuonna 1939. Tarinan mukaan

²¹⁴ Bringéus 1958, 282.

²¹⁵ Aktantti merkitsee perinteentutkimuksessa abstraktia toimijaroolia. Perinteentutkimuksen terminologia 2001, 1.

²¹⁶ Jauhiainen 1982, 76, 80.

²¹⁷ Jauhiainen 1982, 76.

*”Muinosina sota-aikona sanotaan Nilsiäen kirkonkello upotetun Kankaisten sillan korvaan jokkeen sodan pelossa. Tästä sanotaan olevan luppaus, mutta ei ole tietossa mitä palvelusta pitäisi tehdä ennen kun sen saa. Ykskerta olivat sitä haranneet ja oli ollut jo kiini silloin joku noskomiehistä oli sanonut: ”Nyt se Nilsiäen iso härkä nousoo möyryväämmään.” Silloin se oli luiskahtanut eikä sitä senkoommin ole löydetty”.*²¹⁸

Kuinka tätä tarinaa tulisi sitten tulkita? Mitä se on merkinnyt kertojilleen ja kuulijoilleen? Martti Sarmelan mukaan suomalaisiin aarretarinoihin, joihin tarinat kadonneista kelloista ja niiden nostoyrityksistäkin luetaan mukaan, sisältyy kristinuskon oppien mukainen opetus. Tuon opetuksen mukaan aarteen (kellon) kätkeminen ja erilaisten nostoehtoien asettaminen – samoin kuin kaiken maallisen mammonan tavoittelu – oli turhaa.²¹⁹

Raamatussa maallisen mammonan tavoittelun turhuus ja sen vaaroista varoittaminen ovat taajaan esillä: saattoihan se pahimmillaan muodostua jopa esteeksi tavoiteltaessa taivaspaikkaa. Maallisen mammonan tavoittelun turhuuteen viitataan muun muassa Vanhan Testamentin Sananlaskujen kirjan 23 luvun 4 ja 5 jakeissa, jotka kuuluvat seuraavaan tapaan:

*”Älä rehki rikastuaksesi, älä tuhlaa ajatuksiasi siihen. Kun kiinnität katseesi rikkauteen, se on jo poissa: Se on saanut siivet ja lentänyt taivaalle kuin kotka”.*²²⁰

Kaikkein tunnetuin tematiikkaan liittyvistä Raamatun kohdista lienee kuitenkin sekä Matteuksen, Markuksen että Luukkaan evankeliumeihin sisältyvä Jeesuksen opetuslapsilleen esittämä vertaus rikkaan pelastumisesta. Matteuksen evankeliumin 19 luvun 23 ja 24 jakeissa vertaus kuuluu näin:

²¹⁸ SKS. KRA. KT 233. Pirinen, Kalle 172. 1939.

²¹⁹ Sarmela 1994, 187.

²²⁰ Raamattu/Vanha Testamentti 1992, 831.

*”Silloin Jeesus sanoi opetuslapsilleen: ”Totisesti: rikkaan on vaikea päästä taivasten valtakuntaan. Minä sanon teille: helpompi on kamelin mennä neulansilmästä kuin rikkaan päästä Jumalan valtakuntaan.””.*²²¹

Kolmannen ja viimeisen tutkimusalueella tunnetuista tarinoista voi senkin katsoa kuuluvan sisältönsä puolesta toiseen tarinatyyppiin. Tarina on kerätty Nilsin perinteen keruuprojektin yhteydessä vuonna 1979. Tarina on Maria Hakakorpi-Jumppasen tallentama ja Niilo Hartikaisen kertoma. Tarina on julkaistu ”*Nilsistä nilsittyä. Perimätietoa ja muistikuvia*”-julkaisussa, jossa periaatteena on ollut tarinoiden julkaiseminen repliikkejä lukuun ottamatta yleiskielisinä. Tarinassa kerrotaan kelloista seuraavaan tapaan:

*”Taru kertoo, että tämän nykyisen tai jonkun aiemman kirkon kellot olisi pidetty vainolaista piilossa Kinahmin mäessä. Siellä on syvä halssi, kuoppa, jonne kellot aikoinaan olisi viety sotaa tai muuta ryöstäjää suojaan. Piilopaikka on Kinahmin mäen päällä. Mäkeen menee sellainen halssi, missä kellot ovat olleet syvässä”.*²²²

Aiempiin tarinoihin verrattuna tämä tarina on hyvin realistinen ja sitä onkin pidettävä luonteeltaan historiallisena tarinana. Kuinka tätä tarinaa olisi sitten tulkittava? Mistä se kertoo? Tässä tarinassa, sekä jo edellä puheena olleessa Kankaisen sillan korvaan upotetusta kellosta kertovassa tarinassa tapahtumat on sijoitettu sota-aikoihin. Sota-aikoja Nilsissä elettiin muun muassa Suomen sodan aikaan, jolloin sodan ratkaisevia taisteluja käytiin vain muutamien kymmenien kilometrien päässä Nilsin nykyisestä keskustaaajamasta Siilinjärven Toivalassa ja Iisalmen Koljonvirralla. Näissä oloissa kelloja ja muita arvoesineitä on varmastikin voitu kätkeä.

²²¹ Raamattu. Uusi Testamentti 1992, 35.

²²² Nilsistä nilsittyä. Perimätietoa ja muistikuvia 1988, 52.

Tarinoiden sijoittamisella sota-aikoihin, kuin myös puheella nilsiäläisten hyvin tuntemista paikoista eli Kinahmin mäestä ja Kankaisen sillan korvasta, näkisin kuitenkin olevan merkitystä ennen kaikkea tarinoiden kerronnan kannalta. Tarinoiden sijoittaminen tiettyyn, vaikkakin melko epämääräisesti ilmaistuun, aikaan ja tiettyyn paikkaan on voinut olla tapa tehdä laajemminkin tunnetut vaellustarinat kuulijoilleen uskottavammiksi.

Karjalaisia sotalegendoja tutkinut Henni Ilomäki pitää sotalegendojen kertomisen funktiona yksilön sitomista kollektiiviin. Tunne kuulumisesta johonkin ryhmään ja tuon tunteen vahvistaminen on ollut mahdollista tekemällä ero ”toisiin”. Sotalegendojen kertominen on näin ollut tapa tunnustaa toiseutta. Ilomäki on myös pannut merkille, että suuri osa tuntemastamme suullisesta perinteestä on talletettu juuri 1930-luvulla, jonka poliittinen ilmapiiri on voinut vielä vahvistaa tuota toiseuden tunnustamisen tarvetta.²²³ Tarinoita kadonneista kelloista ei voi ehkä suoraan rinnastaa Ilomäen tutkimiin sotalegendoihin, sillä näkemykseni mukaan kellotarinoissa sota ja vihollinen eivät ole yhtä merkittävässä roolissa kuin sotalegendoissa. On kuitenkin mahdollista, että myös sota-aikoihin sijoitetuilla kellotarinoilla on ollut ainakin jossain määrin edellä kuvatun kaltainen funktio.

Edellä käsiteltyjen tarinoiden voi katsoa todistavan jo pelkällä olemassaolollaan kellojen merkittävydestä suhteessa muihin esineisiin. Tuskin mikään muu esine, sakraali tai profaani, on kerännyt ympärilleen yhtä laajaa perinnettä. Tarinointi kelloista ei myöskään ollut ”tyhjää puhetta”, vaan tarinoilla oli tärkeä tehtävä. Tarinoita kertomalla saatettiin ylläpitää ja vahvistaa vallitsevia kristillisiä moraalinormeja ja yhteisöllisyyttä.²²⁴

On kuitenkin huomattava, että tarinat ja niiden tulkinnat eivät ole suinkaan lukkoon lyötyjä. Edellä käsiteltyjä tarinoitakin on saatettu jo niiden tallentamisen aikaan 1930- ja etenkin 1970-luvulla tulkita aivan toisin kuin yllä on esitetty.

²²³ Ilomäki 2002, 217-219.

²²⁴ Sarmela 1994, 156.

Yliluonnollisia aineksia sisältäneitä uskomustarinoita on voitu myöhemmin kertoa mieltä kiehtovina ajanvietetarinoina ja luonteeltaan realistisempia historiallisia ja paikallistarinoita on voitu käyttää paikallishistorian elävöittämiseen. Viimeisimmässä vaiheessaan ja äärimmilleen vietynä tämä paikallishistorian elävöittäminen on voinut johtaa jopa tarinoiden tuotteistamiseen. Nilsiässä Kinahmiin kätkeystä kellosta kertova tarina on aivan viime aikoina valjastettu tukemaan alueen matkailu- ja ohjelmapalveluyritysten toimintaa. Kuoppa johon kello tarinan mukaan on kätkeyty, niin kutsuttu kettuhalsi, kuuluu vuodesta 1999 lähtien käytössä olleen Kinahmin vaellusreitit varrella oleviin erityiskohteisiin. Alunperin Kinahmin kyläyhdistyksen ylläpitämän vaellusreitit ylläpidosta vastaa nykyisin Nilsiän kaupunki. Vaellusreitit kehittämisessä kaupungin yhteistyötahona on toiminut ja toimii Pohjois-Savon ympäristökeskus. Parhaillaan käynnissä olevan kehittämishankkeen rahoituksesta vastaa kaupungin ohella Pohjois-Savon TE-keskus.²²⁵

²²⁵ Sisko Parviainen 24.4.2006; Hannu Koponen 24.4.2006.

6. ARKIPÄIVÄISISTÄ KATSEILTA SUOJATUIKSI – NILSIÄN EMÄSEURAKUNNAN ALUEEN KIRKONKELLOT

Kellojen merkittävyyden ja niihin liitettyjen merkityksien avaaminen on osoittautunut tässä tutkimuksessa käytetyn lähdeaineiston avulla odotettua työläämmäksi tehtäväksi. Nyt on kuitenkin aika koota tutkimuksen tuloksia yhteen ja pohtia sitä, kuinka merkittävänä nilsiäläiset, juankoskelaiset, muuruvetiset ja varpaisjärveläiset ovat kellojaan kulloinkin pitäneet ja millaisia merkityksiä kelloihin on kulloinkin liitetty.

Kaikkiin tutkimusalueeseen kuuluviin seurakuntiin hankittiin kello tai useampia välittömästi tai pian seurakunnan perustamisen tai seurakunnallisena pidettävän toiminnan käynnistymisen jälkeen paikkakuntien ensimmäisiä kirkkorakennuksia rakennettaessa. Kellot myös kuuluivat ensimmäisten näitä kirkkorakennuksia varten hankittujen esineiden joukkoon. Tätä ei voi kuitenkaan yksiselitteisesti tulkita merkiksi kellojen merkittävyydestä. Nilsiän rukoushuonetta 1700-luvun puolivälin tienoilla rakennettaessa kellojen käyttöä koskeva ylipaikallinen ohjaus oli määrältään vähäistä, mutta luonteeltaan sitäkin järeämpää. Vaikka voimassa olleeseen kirkkolainsäädäntöön ei sisältynytkään suoranaista määräystä kellojen hankinnasta, olivat seurakunnat Kirkkolakiin ja ordningiin sisältyvien määräysten nojalla melko lailla yksiselitteisen velvoitettuja tiettyjen soittojen suorittamiseen – ja näin myös kellojen hankintaan. Muuruveden ja Varpaisjärven kirkkoja 1900-luvun alkupuolella rakennettaessa ja niihin kelloja hankittaessa seurakunnat eivät olleet enää samaan tapaan velvoitettuja tiettyjen soittojen suorittamiseen ja kellojen hankintaan. Näillä seurakunnilla oli kuitenkin kellojen ohella varaa niin monien muidenkin esineiden hankintaan, että tehdyt hankinnat kertovat ehkä ennemminkin nuorien seurakuntien varakkuudesta kuin kellojen merkittävyydestä.

Kellohankintojen ajoittumisen sijaan kellojen merkittävyyteen nimenomaan tutkittavan ajanjakson alkupuolella, 1700- ja 1800-luvuilla, viittaa ennemminkin

se, kuinka auliisti kellojen hankintaan oltiin valmiita sijoittamaan aikaa ja rahaa. Nilsin vuosien 1827 ja 1843 kellohankintojen yksityiskohtainen esillä olo pitäjänkokousten pöytäkirjoissa on osoittanut, että kellojen hankinta ei ollut tuon ajan paikallisyhteisössä merkityksetön tai vähämerkityksinen tapahtuma. Nilsin vuoden 1768 kellohankinnassa taas huomattava määrä silloisen rukoushuonekunnan jäsenistä teki rahalahjoituksia kellon hankintaa varten. Eivätkä lahjoituksia tehneet tässä tapauksessa ainoastaan ”kirkonkylän”, vaan myös syrjäisempien seutujen asukkaat. Kellojen hankinta koettiin tässä tapauksessa koko rukoushuonekunnan alueella tukemisen arvoiseksi asiaksi.

Edellä mainittujen kellojen hankintaan liittyvien seikkojen ohella kellojen merkittävyyden tutkittavan ajanjakson alkupuolella viittaavat myös kellotarinat. Muista esineistä poiketen kelloista tarinoitiin ja noilla tarinoilla oli myös tärkeä, kristillisiä moraalinormeja ja yhteisöllisyyttä ylläpitävä ja vahvistava tehtävä.

Mitä tuon kellojen aiemman merkittävyyden taustalla sitten on nähtävissä? Mikä teki kellot niin merkittäviksi? Millaisia merkityksiä niihin liitettiin?

Kellojen aiemman merkittävyyden taustalla näkisin ensinnäkin kellojen hankinnan luonteen miltei koko paikallisyhteisöä koskevana asiana. 1800-luvun loppupuolelle saakka kellojen hankinnasta päättäminen oli tapaus, johon useimmilla pitäjän miehillä oli ainakin periaatteessa mahdollisuus osallistua. Tutkimusalueella tässä kohden poikkeuksen muodostaa Juankosken seurakunnan – silloisen Juantehtaan ruukinseurakunnan – vuoden 1863 kellohankinta, jossa seurakunnan jäsenillä ei näytä olleen samanlaisia mahdollisuuksia osallistua kellojen hankintaa koskevaan päätöksentekoon kuin emäseurakunnassa.

Tutkittavan ajanjakson alkupuolella kellojen hankinta ja niistä syntyneet kustannukset koettiin myös hyvin konkreettisesti. 1900-luvun alkupuolelle saakka varat kellojen hankintaan kerättiin suoraan seurakuntalaisilta ja ainakin toisinaan juuri tätä nimenomaista tarkoitusta varten. Tässäkin kohden poikkeuksen tutkimusalueella muodostaa jo edellä puheena ollut Juankosken seurakunnan

vuoden 1863 kellohankinta. Jos seurakunnan jäsenillä ei ollutkaan mahdollisuutta osallistua kellon hankintaa koskevaan päätöksentekoon, niin ei heillä myöskään ollut velvollisuutta osallistua kellon hankinnasta syntyneisiin kustannuksiin.

Kellojen aiemman merkittävyyden taustalla näkisin myös kellojen soittoon perinteisesti liitettyjen käytännöllisten merkitysten ohella niiden soittoon liittyneet arkipäiväiset merkitykset. 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen saakka kellojen soitto ei kuulunut yksin pyhään ja poikkeukselliseen, vaan kelloja soitettiin myös päivittäin, aamuin ja illoin merkinä työpäivän alkamisesta ja päättymisestä. 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen saakka seurakuntalaiset myös osallistuivat kellojen soittoon, joten heidän suhteensa kelloihin voi tässäkin suhteessa katsoa olleen hyvin läheinen.

Jos kellojen hankinta olikin 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen saakka miltei koko paikallisyhteisöä koskeva ja hyvinkin konkreettisesti koettu tapahtuma ja jos kellojen soittoon liittyikin tähän saakka myös hyvin arkisia merkityksiä ja kellot koettiin läheisiksi, niin sen jälkeen tilanne on ollut hyvin toisenlainen. 1800- ja 1900-lukujen vaihteen jälkeen kellojen voi katsoa liukuneen seurakuntalaisten arjen ulkopuolelle ja käyneen seurakuntalaisille aiempaa etäisemmiksi.

Tapahtunut muutos ilmenee ensinnäkin kellojen hankintaa koskevassa päätöksenteossa tapahtuneissa muutoksissa. 1800-luvun loppupuolelta lähtien kellojen hankinnasta päättämiseen on osallistunut pitäjän miesten sijaan enää harvalukuinen, luottamushenkilöistä koostunut seurakuntalaisten ydinryhmä. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa nuo ydinryhmät olivat myös sosiaaliselta koostumukseltaan varsin epäedustavia ajatellen seurakuntaa ja sen jäseniä kokonaisuudessaan. Vaikka seurakunnallinen päätöksenteko demokratisoituikin sittemmin 1900-luvun kuluessa, ei se tuonut muutosta siihen seikkaan, että kellohankinnoista päättämiseen osallistui ja osallistuu edelleen vain hyvin pieni osa seurakunnan jäsenistä.

Kellojen hankinnasta syntyneet kustannukset eivät nekään ole enää 1900-luvun alkupuolelta lähtien koskettaneet seurakuntalaisia yhtä konkreettisesti kuin aiemmin. Seurakuntien talous on myöhemmin 1900-luvulla perustunut pääasiassa välillisesti kerättyjen kirkollis- ja yhteisöverojen tuottoon. Tapahtunutta muutosta kärjistää vielä sekin, että nykyisin yhä harvempi kuuluu kirkkoon ja maksaa ylipäänsäkään kirkollisveroa. Edellä mainittujen kellojen hankinnassa tapahtuneiden muutosten osalta on toki huomattava, että tässä suhteessa Murtolahden kylähautausmaan kellohankinta, jossa aloitteentekijöinä toimivat kyläläiset ja joka kustennettiin keräysvaroin, on ehkä se kuuluisa poikkeus, joka vahvistaa säännön. Kellohankintaa on pidettävä sen verran poikkeuksellisenä, että sen perusteella ei voine puhua mistään paluusta menneeseen.

Myös kellojen soitossa on tapahtunut muutoksia. Arkipäiväisen merkityksen sisältäneiden soittojen vaiettua jäljelle jääneet soitot ovat liittyneet yksinomaan pyhään ja poikkeukselliseen. 1900-luvun puolivälin tienoilla kellojen soitolla ilmoitettiin ennen kaikkea pyhän, jumalanpalvelusten ja muiden kirkollisten toimitusten alkamisesta ja päättymisestä sekä kuolemantapauksista. Tällöin käytössä olivat edelleen myös niin kutsutut maalliset soitot, jotka nekin liittyivät poikkeukselliseen: tulipaloihin ja sota-aikoihin. Nykyisin kelloja soitetaan yksinomaan ilmoitettaessa pyhän, jumalpalvelusten ja muiden kirkollisten toimitusten alkamisesta ja päättymisestä sekä kuolemantapauksista. 1800- ja 1900-lukujen vaihteen jälkeen kellojen soiton siirryttyä seurakuntalaisilta kokonaan kellonsoittajien tehtäväksi kellot kävivät myös entistä etäisemmiksi. Sittenkin kellonsoittajillekaan ei ole ollut enää tarvetta, kun kellojen soitto automatisoitiin.

Vaikka kellot ovatkin näin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen jälkeen liukuneet seurakuntalaisten arjen ulkopuolelle ja käyneet seurakuntalaisille aiempaa etäisemmiksi, niin eivät ne ole olleet merkityksettömiä tämänkään jälkeen.

1900-luvun puolivälin tienoilla kellojen soitolla voi katsoa olleen edelleen hyvin käytännönläheinen merkitys. Jo edellä on tullut esille se, kuinka kelloja tällöin

soitettiin ensinnäkin ilmoitettaessa pyhän, jumalanpalvelusten ja muiden kirkollisten toimitusten alkamisesta ja päättymisestä sekä kuolemantapauksista. Kellojen soiton käytännöllisten merkitysten eräänlaisena huipentumana voi pitää niin ikään jo edellä mainittuja, 1900-luvun puolivälin tienoilla edelleen käytössä olleita maallisia soittoja.

Näiden maallisten soittojen lakattua kellojen soiton voi katsoa menettäneen suuren osan aiemmista käytännöllisistä merkityksistään. Nykyisin kelloja soitetaan yksinomaan merkinä pyhän, jumalanpalvelusten ja muiden kirkollisten toimitusten alkamisesta ja päättymisestä sekä ilmoitettaessa kuolemantapauksista. On toki huomattava, että näilläkin soittoilla on edelleen käytännöllinen merkityksensä. Mutta vain niille, joiden korviin kellojen soitto kantautuu ja jotka osaavat näitä soittoja tulkita. Uskoisin, että tässä suhteessa ”uuslukutaidottomien” ihmisten määrä on käynyt sitä suuremmaksi, mitä lähemmäs nykypäivää on tultu.

Kellojen soiton käytännöllisten merkitysten ohella kellojen nykyiset merkitykset voivat myös liittyä kellojen soiton perinteikkyyteen. Tietyiltä osiltaan jopa vuosisatoja muuttumattomana säilyneen kellojen soiton voi katsoa edustavan jotain jatkuvaa ja pysyvää muutoin hyvinkin kiihaassa tahdissa muuttuvassa maailmassa. Kellojen nykyisten merkitysten arvioimiseen tämän tutkimuksen lähdeaineisto on ehkä kuitenkin riittämätön. Kellojen nykyisten merkitysten osalta kysymykset olisi tullut esittää ihmisten jälkeensä jättämien lähteiden sijaan ihmisille itselleen. Näiden kysymysten esittämistä en ole kuitenkaan katsonut juuri tämän tutkimuksen teon yhteydessä aiheelliseksi. Jätän sen vaikkapa jonkun aiheesta kiinnostuneen etnologin tehtäväksi.

Tutkimuksen alkusanoissa tulin maininneeksi, kuinka inventointityötä suorittaessani yleensä katseilta suojattujen kellojen kohtaaminen kellotornien ja – tapulien hämärissä toi työhön aivan erityislaatuista tunnelmaa. Noita alkusanoja talvella 2005 kirjoittaessani tutkimus oli vielä melko lailla keskeneräinen etenkin kellojen merkittävyyden ja niihin liitettyjen merkityksien pohtimisen osalta. Niinpä tuolloin en vielä aavistanut, tai ehkä ennemminkin tiedostanut, että noita

sanoja asetellessani tulin jo itse asiassa sivunneeksi merkittävää osaa tutkimukseni tuloksista. Aiemmin seurakuntalaisten arjessa monella tapaa mukana kulkeneiden ja näin hyvin läheisiksi koettujen kirkonkellojen voi todellakin sanoa siirtyneen arjen ulkopuolelle, tapulien ja tornien hämäriin. Muuttuneen arkipäiväisistä katseilta suojatuiksi.

7. LÄHTEET

Arkistolähteet:

Suomalaisen kirjallisuuden seuran Kansanrunousarkisto (SKSKRA)

PK 23. Pirinen, Onni 4217. 1938.

KT 233. Pirinen, Kalle 172. 1939.

Juankosken kirkonarkisto (JKiA)

Luettelo Juantehtaan seurakunnan, kirkon ja kirkonarkiston omaisuudesta 1863-1904.

Inventaarikirja Juankosken kirkon ja kirkonarkiston omaisuudesta 1904-1908.

Kalustokirja 1909-1931.

Kalustokirja 1936-1969.

Irtaimistoluettelo 1949-1980.

Irtaimistoluettelo 1981-1990.

Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1863-1909.

Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1928-1938.

Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1939-1949.

Kirkon rakennustoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1978-1991.

Piispantarkastusten pöytäkirjat 1889-1995.

Muuruveden kirkonarkisto (MKiA)

Kalustokirja 1908-1955.

Kalustoluettelot 1955-1975.

Kalusto- ja arkistoluettelo 1965-1978.

Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1900-1918.

Piispantarkastusten pöytäkirjat 1908-1978.

Nilsin kirkonarkisto (NKiA)

Inventaariot 1830-1889. (KA mf TK 1488).

Arkistoluettelot 1904.
Arkistoluettelot 1909.
Irtaimistokortisto 1978-.
Pitäjänskokousten pöytäkirjat 1754-1864.(KA mf TK 1487).
Tilikirjat 1753-1819. (KA mf TK 1488).
Tarkastuspöytäkirjat 1738-1847. (KA mf TK 1488).
Piispantarkastusten pöytäkirjat 1872-1907.
Piispantarkastusten pöytäkirjat 1909-1940.
Piispantarkastusten pöytäkirjat 1948-1983.

Varpaisjärven kirkonarkisto (VKiA)

Kirkon ja arkiston kalustoluettelo 1909-1914.
Kirkon ja arkiston kalustoluettelo 1914-1935.
Kirkon ja arkiston kalustoluettelo 1935-.
Kirkonkokouksen ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1893-1910.
Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevat asiakirjat 1901-.
Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1966-1972.
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1963-1972.
Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1972-1976.
Kirkollisten kassain tilikirja 1902-1917.
Piispantarkastusten pöytäkirjoja 1904-.

Murtolahden kyläyhdistys ry.

Pöytäkirjat 2005.

Nilsin seurakunnan Murtolahden kylätoimikunta.

Pöytäkirjat 21.3.1985-.

Painetut alkuperäislähteet:

Jumalanpalveluksen opas. Hyväksytty piispainkokouksessa 15.9.1983. SKSK.1983.

Jumalanpalvelusten kirja. Hyväksytty 20. varsinaisessa kirkolliskokouksessa vuonna 1968. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I-IV. Pieksämäki 1976.

Jumalanpalvelusten kirja. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 12.1.2000. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I-II. Pieksämäki 2003.

Kirkko-käsikirja, jossa säädetään miten jumalanpalvelus Suomen Suuriruhtinaanmaan ewankelis-lutherilaisissa seurakunnissa on pidettävä. Hyväksytty Suomen toisessa yleisessä kirkolliskokouksessa w.1886. Ohjepainos. Helsinki 1888.

Kirkkokäsikirja Suomen suuriruhtinaanmaan evankelis-luterilaiselle kirkolle. Hyväksytty Suomen seitsemännessä yleisessä kirkolliskokouksessa v.1913. Ohjepainos. Sortavala 1915.

Kircko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. . Toimittaneet Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila ja Martti Parvio. Jälkisanat Martti Parvio. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 444. Juva 1986.

Kirkkolaki Suomen Suuriruhtinaanmaan evankelislutherilaiselle kirkolle. Annettu joulukuun 6 p:nä 1869. Helsinki 1901.

Kirkollisten toimitusten kirja. Hyväksytty 19. yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1963. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I-IV. Pieksämäki 1976.

Kuorikoski, J.F., Kirkonkellojen soitto Kuopion hiippakunnassa. Kuopio 1945.

Käsi-kiria josa käsitetty on cuinga jumalan palwelus christilisten ceremoniain ja kircon-menoin cansa meidän seuracunnisam pidettämän ja toimitettaman pitä. Parattu ja enätty Stockhomis vuonna 1599. Ylizen kazottu vuonna 1608. Ja wielä enämmin uden kircko-ordningin jälken ojettu vuonna 1693. Turku 1694.

Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2000:6. Jyväskylä 2000.

Raamattu. Vanha Testamentti. Uusi Testamentti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Suomen kirkon sisälähetysseura. Pieksämäki 1992.

Internet-lähteet:

Kirkkojärjestys 1055/1993. Valtion säädöstietopankki. Internet-osoitteessa www.finlex.fi.

Kirkkolaki 1054/1993. Valtion säädöstietopankki. Internet-osoitteessa www.finlex.fi.

Kirkollisten toimitusten kirja. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 8.11.2003. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I-II. Internet-osoitteessa www.evl.fi/keskushallinto/.

Suulliset tiedonannot:

Hakkarainen Juhani. 31.3.2006.

Hautamäki Helena. 29.3.2006.

Koponen Hannu. 24.4.2006.

Lappalainen Antti. 17.4.2006.

Parviainen Sisko. 24.4.2006.

Ruotsalainen Juhani. 7.9.2005.

Ryynänen Anja. 31.3.2006.

Kirjallisuus:

Apo, Satu, *Class Relations as Reflected in Southwest Finnish Magic Tales*. Teoksessa *Studies in oral narrative*. Edited by Anna-Leena Siikala. SKS. *Studia Fennica* 33. Jyväskylä 1989.

Björklund, Kaapo, *Muuruveden seurakunta*. Teoksessa *Emäpitäjästä tehtaan varjoon. Elämää ja tapahtumia muuruvetisten matkassa*. Toimittanut Anu Rissanen. Juankoski 2001.

Bringéus, Nils-Arvid, *Från klocksägen till kommunvapen*. *Skrifter utgivna av Örkelljunga Hembygdsförening* 28. Lund 1998.

Bringéus, Nils-Arvid, *Klockringningsseden i Sverige*. *Nordiska Museets Handlingar*: 50. Lund 1958.

Erola, Eero, *Seurakunta ja hengellinen työ*. Teoksessa *Varpaisjärvi*. Toimittaneet Marjatta Haara ja Pekka Haara. Kuopio 1986.

Forsberg, Juha, *Juankosken koululaitoksen historia 1862-1992*. 130-vuotta koulutietä Koillis-Savossa. Juankoski 1992.

Forsberg, Juha, Kankkunen, Ari, *Järvimalmiruukista kartonkitehtaaksi. Juantehtaan historia 1746-1996*. Hämeenlinna 1996.

Haara, Marjatta, Vanhan Nilsin talousolot maatalouden murroskaudella 1860-1910. Painamaton pro-gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian laitos. 1978.

Heininen, Simo, Heikkilä, Markku, Suomen kirkkohistoria. Helsinki 1996.

Hirvonen, Päivi, Seurakuntien arkistot Jyväskylän maakunta-arkistossa. Teoksessa Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen. Jyväskylän historiallinen arkisto vol.2. Jyväskylä 1996.

Honko, Lauri, Uskontotieteen näkökulmia. 2. painos. Juva 1981.

Honko, Lauri, Pentikäinen, Juha, Kulttuuriantropologia. Porvoo 1970.

Hyvönen, Heikki, Karjalan luterilaisten kirkkojen esineistön kehitys ja erityispiirteitä. Teoksessa Karjalan luterilaiset kirkot ja seurakuntien pyhät esineet. Antreasta Äyräpäähän – hiljaiset kirkot. Toimittaneet Soile Rinno ja Minna Laukkanen. Etelä-Karjalan taidemuseon julkaisuja 18:1a. Jyväskylä 1997.

Hyvönen, Heikki, Kirkollisen esineistön kehitys uskonpuhdistuksen jälkeen. Teoksessa Kirkko kulttuurin kantajana. Toimittanut Nina Lempa. Vammala 2000.

Ilomäki, Henni, Narratives of Ethnicity. Karelian War Legends. Teoksessa Myth and Mentality. Studies in Folklore and Popular Thought. Edited by Anna-Leena Siikala. SKS. Studia Fennica Folkloristica 8. Tampere 2002.

Immonen, Kari, Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Toimittaneet Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. SKS. Tietolipas 175. Hämeenlinna 2001.

Jauhiainen, Marjatta, Uskomustarinat. Teoksessa Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta. Toimittaneet Irma-Riitta Järvinen ja Seppo Knuutila. SKS. Tietolipas 90. Pieksämäki 1982.

Kansanaho, Erkki, Suomen kirkon hallinto. Vaasa 1976.

Kiuru, Elina, Esineet etnologiassa. Teoksessa Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Toimittaneet Bo Lönnqvist, Elina Kiuru ja Eeva Uusitalo. SKS. Tietolipas 155. Pieksämäki 1999.

Kiuru, Elina, Itsestäänselvyksiä ja umpisolmuja – kansatieteellisestä esinetutkimuksesta Suomessa. Teoksessa Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta. Toimittaneet Ilmari Vesterinen ja Bo Lönnqvist. SKS. Tietolipas 179. Tampere 2001.

Komulainen, Matti, Johdannoksi: Elävään veteen. Teoksessa Elämän veden virrassa. Kuopion emäseurakunta 450 vuotta. Hollola 2002.

Komulainen, Matti, Pohjois-Savon vanhat kirkkomaalaukset. Kuopion vanhan emäseurakunnan alueen kirkkomaalaukset 1721-1809. Kuopion Isänmaallisen Seuran julkaisuja Aarni 21. Kuopio 1986.

Korhonen, Teppo, Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa. Kirjoituksia aineellisesta kansankulttuurista. SKS. Tietolipas 162. Pieksämäki 1999

Kuuliala, Wiljo-Kustaa, Kellot temppelin. Sortavala 1943.

Laasonen, Pentti, Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593-1808. Porvoo 1991.

Lintunen, Niilo, Saman armon alla. Nilsiä seurakunnan historia. Jyväskylä 2005.

Lukkarinen, Ville, Taiteen tarina. Teoksessa Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa. Toimittaneet Arja Elovirta ja Ville Lukkarinen. Jyväskylä 1998.

Murtorinne, Eino, Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809-1899. Porvoo 1992.

Murtorinne, Eino, Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900-1990. Porvoo 1995.

Nilsiästä nilsittyä. Perimätietoa ja muistikuvia. Toimittanut Maria Hakakorpi-Jumppanen. SKS. Kansanelämän kuvauksia 19. 2.painos. Mikkeli 1988.

Palin, Tutta, Merkistä mieleen. Teoksessa Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa. Toimittaneet Arja Elovirta ja Ville Lukkarinen. Jyväskylä 1998.

Parvio, Martti, Jälkisanat. Teoksessa Kircko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. Toimittaneet Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila ja Martti Parvio. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 444. Juva 1986.

Perinteentutkimuksen terminologia. Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos. Folkloristiikka 2001. 3. painos. 2001.

Pirinen, Hanna, Luterilaisen kirkkointeriöörin muotoutuminen Suomessa. Pitäjänkirkon sisustuksen muutokset reformaatioista karoliinisen ajan loppuun 1527-1718. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 103. Vammala 1996.

Priha, Päikki, Pyhä Kaunistus. Kirkkotekstiilit Suomen Käsityön ystävien toiminnassa 1904-1950. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A11. Jyväskylä 1991.

Riekki, Helena, Josef Stenbäckin kirkot. Teoksessa Karjalan luterilaiset kirkot ja seurakuntien pyhät esineet. Antreasta Äyräpään – hiljaiset kirkot. Toimittaneet Soile Rinno ja Minna Laukkanen. Etelä-Karjalan taidemuseon julkaisuja 18:1a. Jyväskylä 1997.

Rimpiläinen, Olavi, Joensuun seudun uskonnollinen elämä 1848-1953. Joensuun kaupungin historia V. Joensuu 1975.

Ruotsalainen, Tauno, Nilsin kappeliseurakunta. Painamaton tutkimus. 1965.

Sandholm, Åke, Klockarna i Finland på 1500- och 1600-talen. Acta academiae aboensis. Ser. A Humaniora. Vol.32. Åbo Akademi. Åbo 1966.

Sandholm, Åke, Klockarämbetet i den svenska kyrkoprovinsen under medeltiden. Acta academiae aboensis. Humaniora XXVI. Åbo Akademi. Ekenäs 1963.

Sarmela, Matti, Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. Folklore. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 587. Helsinki 1994.

Siikala, Anna-Leena, Suomalainen samanismi. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 565. Toinen, tarkistettu painos. Hämeenlinna 1994.

Suomen evankelisluterilaisen kirkon seurakuntien ja papiston matrikkeli. Pieksämäki 1953.

Wacklin, Sara, Sata muistelmaa Pohjanmaalta. Alkuteoksesta ”Hundra minnen från Österbotten” suomentanut Katri Ingman-Palola. Scripta Historica XV. Oulun historiaseuran julkaisuja. Tomus XV. Jyväskylä 1989.

Vesterinen, Ilmari, Esinepeli. Teoksessa Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta. Toimittaneet Ilmari Vesterinen ja Bo Lönnqvist. SKS. Tietolipas 179. Tampere 2001.

Viikki, Raimo, Kirkolliset asiakirjat. Teoksessa Suomen historian asiakirjalähteet. Toimittaneet Eljas Orrman ja Elisa Pispala. Porvoo 1994.

Virtanen, Keijo, Kulttuurihistoria humanistisena tieteenä. Teoksessa Metodikirja. Näkökulmia kulttuurihistorian tutkimukseen. Toimittaneet Marjo Kaartinen, Katriina Mäkinen, Leena Rossi ja Totti Tuhkanen. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu A:16. 1993.

Vähäkangas, Pekka, Kirkkotaide Pohjois-Savossa. Teoksessa Kirkkotaidetta Pohjois-Savossa. Toimittanut Marianna Huttunen. Kuopio 1994.